

Hverdagslig samhandling og kulturoverføring mellom samiske bestemødre og deres barnebarn

Gudrun Heil

Mastergradsoppgave i helsefag

Flerfaglig studieretning
Institutt for helse- og omsorgsfag
Det helsevitenskapelige fakultet
UiT Norges arktiske universitet

Mars 2014

23738 ord

TAKK

Det er veldig mange mennesker jeg har å takke for at dette arbeidet kunne bli til. Ikke alle kan nevnes, men dere er med i tanken.

Først og fremst vil jeg takke informantene, som delte både tid og tanker med meg. Dette var berikende samtaler!

Takk også til dere som stilte opp til prøveintervju, jeg har lært mye da. Og til alle som hjalp til med å nå frem til informanter.

En stor takk til veilederen min, Astrid Norberg. Du har veiledet slik at du lot meg gå veien alene, samtidig som du ryddet den på en upåfallende og elegant måte. Takk for at du var tilgjengelig og interessert, ikke presset meg til noe, utfordret og bekreftet der det trengtes!

Tre ergoterapeut-kollegaer har gjort en viktig innsats for dette arbeidet: Ragnhild har bidratt mye i idé- og planleggingsfasen, underveis på det praktiske planet, samt med gode samtaler og et åpent hus. Tone har kommet med viktig innspill til min forståelse av samisk kultur, spesielt i analysefasen. Jeg har lært mye av begges måte å se verden på med en samisk ergoterapeuts øyne. Toril Beate har diskutert studiens aktivitetsperspektiv, pirket konstruktivt og vennlig i både det ene og det andre, og sjekket artikkelen for språkfeil. Tusen takk til dere!

Takk til alle forskere ved UiT som har tatt seg tid til å svare på en e-post, prate med meg i telefon eller til og med møte meg over en kopp kaffe. Dette var utrolig god hjelp.

Jeg takker også Norsk Ergoterapeutforbund som har støttet arbeidet ved et reisestipend.

Medstudentene, lærerne og studiekonsulentene ved Mastergradsstudiet har bidratt med masse! Nyttig undervisning, veiledning, tålmodighet, gode samtaler, flere delte kopper kaffe, prat på masterhula, og ikke minst interesse for arbeidet og resten av livet underveis, det var godt å ha.

Så var det Christoph, Anton og Gregor. Takk for forståelse underveis i prosessen som dere alle tre har støttet, hver på sin måte! Takk, Christoph, for mange konstruktive diskusjoner rundt temaet og all oppmuntring. Det var godt å kjenne at dere er der, og gir meg friheten til å fokusere på mitt.

Sist ikke minst takk til deg, Johann Sebastian. Uten Brandenburgkonsertene og fløytesonaten ville dette arbeidet aldri fått fremgang.

Tromsø, mars 2014

INNHold

Takk	1
Innhold	2
Forord	5
Samiske ord	6
Sammendrag	7
Summary	8
Innledning	9
Helse og kultur	9
Kulturoverføring i familien	10
Samers situasjon	11
Kulturoverføring mellom besteforeldre- og barnebarngenerasjonen hos urfolk	12
Kjønn og aktivitet	13
Problemstilling og målsetting	13
Teoretisk utgangspunkt	14
Vitenskapsteoretisk posisjon. Mening og meningsskapning	14
Begrep	15
Kultur.....	15
Identitet.....	16
Kjønn.....	19
Kulturoverføring og tradisjon.....	19
Forskning	21
Tradisjonell aktivitet	21
Relasjonen mellom besteforeldre og barnebarn, og rolleforventninger	21
Formidling av samisk kultur i oppdragelse og tradisjon	22
Kjønnsroller i samisk kultur	24
Samisk identitet og helse	24
Litteratursøk	26
Metode	27
Problemstillingens avgrensning og valg av metode	27
Forskningsetikk	28

Utvalgskriterier, rekruttering og informanter	29
Intervjuene.....	30
Transkribering.....	32
Analyse	33
Studiens troverdighet og begrensninger	39
Artikkel - Et samlet blikk på informantenes samhandling	43
Abstract	48
Innledning	48
Metode	48
Funn	48
1. Felles aktivitet	48
2. Handling og samhandling	50
3. Samhandlingens mening - Tilhørighet	52
4. Kulturell tilhørighet - Samisk identitet	55
Drøfting	55
Avslutning.....	60
Referanser	61
Variasjon i perspektivene.....	64
Informantpar A	64
Informantpar B	65
Informant C	66
Livshistoriens betydning.....	67
Drøfting.....	68
Problemstillingen i lys av Eriksons identitetsteori	68
Identitetsbegrepet hos Erikson.....	68
Kulturell og etnisk identitet.....	69
Hverdagsaktiviteter og fellesskap i familie og slekt	69
Samhandling i felles aktivitet og dens betydning for kulturoverføring	70
Definisjon av samaktivitet (co-occupation).....	70
Samhandlingsgradens betydning for kulturoverføring.....	70
Samhandling som grunnlag for tilhørighet og identitet.....	71
Kulturell meningskonstruksjon.....	73
Aktivitetsens forankring i samisk kultur	74

Tradisjonsbegrepet	76
Eriksons identitetsteori.....	77
Kontinuitetens betydning i Eriksons identitetsforståelse.....	77
Barndommen før skolealderen	78
Skolealderen.....	78
Ungdomstiden	79
Voksentiden.....	81
Alderdommen.....	81
Høy alder.....	83
Generasjonenes betydning for hverandre.....	84
Avslutning.....	85
Oppsummering	85
Implikasjoner for praksis og fremtidig forskning	85
Referanser	88
Vedlegg.....	96
Vedlegg 1 - Tilråding av prosjektets gjennomføring fra Norsk	
 samfunnsvitenskapelig datatjeneste NSD	97
Vedlegg 2 - Bekreftelser på endring, NSD	98
Vedlegg 3 - Taushetserklæring kontaktperson.....	102
Vedlegg 4 - Informasjons- og samtykkeskriv.....	103
Vedlegg 5 - Samtaleguide til enkeltintervju med henholdsvis bestemor og	
 barnebarn	106
Vedlegg 6 - Kodeliste til transkribering.....	109
Vedlegg 7 - Illustrasjon av perspektivene som inngår i studien	110
Vedlegg 8 - Oversikt over domeneene.....	111

FORORD

“Because the researcher is the instrument in qualitative inquiry, a qualitative report must include information about the researcher” (Patton, 1999, s. 1198)¹.

Jeg er tysk ergoterapeut og har bodd i Norge i 14 år nå. Min mann er også tysk, vi har to barn i barneskolealderen. Besteforeldrene bor langt borte. Siden flyttingen til Norge opplever jeg relevansen i min tyske kulturbakgrunn mye sterkere enn før, og jeg er vant til å forholde meg til to kulturer i det daglige. Jeg prøver også å formidle tradisjoner fra begge kulturene til barna mine. Av historiske grunner har jeg et ambivalent forhold til min nasjonale identitet, og fokuserer gjerne på det som er felles for mennesker verden over.

Jeg har stor respekt for personers og folkegruppers rett til å definere seg selv, og var noe betenkt at jeg ved min forskning kunne være i fare for å produsere enda en misforstått definisjon av ”det samiske”. Samtidig mener jeg at en får størst kunnskapsmessig utbytte ved å ta i bruk et mangfold av perspektiver; derfor tør jeg å tilby mitt perspektiv.

Min forkunnskap på det samiske var liten når jeg begynte prosjektet, og begrenset seg stort sett på mine erfaringer med å følge opp barnas samiskundervisning i sine første barneskoleår. Etter at jeg hadde valgt temaet for studien leste jeg forskjellig litteratur rundt samisk kultur og politiske spørsmål og var generelt blitt mer var for diskusjoner rundt det samiske i offentligheten. Mens studien foregikk lærte jeg samisk (nybegynnernivå) i et fjernkurs fra folkehøgskolen, for å øke forståelse både for språket og kulturen.

Jeg antok at min utenfra-posisjon ikke bare ville være en ulempe. Det opplevdes i intervjuene også som en fordel å kunne be om forklaringer for det som for informantene var selvfølgelig og vant, og informantene på sin side viste i liten grad forventninger om at jeg ville forstå ”uansett”.

¹ Patton, M. Q. (1999). Enhancing the Quality and Credibility of Qualitative Analysis. *Health Services Research, 34*(5 Pt 2), 1189-1208.

SAMISKE ORD

áhku	- bestemor
árbediehtu	- tradisjonell kunnskap
árbevierru	- tradisjon
báldallagaid	- side-om-side-samtale
birgehallat	- klare seg, bli enig med noen, prøve å klare seg
birget	- klare seg, greie seg, berge seg, overleve
diehtit	- vite, kunne om
gulahallat	- forstå hverandre, kunne høre på hverandre (lytte til hverandre), snakke sammen, kommunisere
gumppus	- blodklubb
máhttit	- kunne
márffi	- pølser
varrabánnogahkkut	- blodpannekaker

SAMMENDRAG

Studiens formål er å lære om vellykket kulturoverføring i hverdagslig samhandling mellom samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn, ved å utforske meningsskaping i felles aktivitet.

Det vitenskapsteoretiske utgangspunktet for temaets bearbeiding er en forståelse av menneskers meningsskaping som beroende på tolkning av egen deltagelse i det sosiale fellesskapet. Aktivitet oppfattes som den enkeltes måte å utforme denne deltagelsen på, og derigjennom som helserelevant.

Problemstillingen ”Hvordan bidrar hverdagslig samhandling til kulturoverføring mellom samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn?” undersøkes gjennom kvalitativ innholdsanalyse av semistrukturerte intervju med narrative trekk.

Informantene er tre samiske unge kvinner og to bestemødre.

Informantene trakk frem felles engasjement i dagligdagse aktiviteter som å *lage mat, være i naturen, gjøre håndarbeid, fortelle og synge, leke* samt *aktiviteter og praksiser knyttet til erfaringer med livet som en ikke rår over. Tilhørighet* fremstod som sentral tema i opplevelsen av samhandlingen, med undertemaene *tilhørighet i familie og slekt, tilhørighet til naturen og tilhørighet gjennom tid fra generasjon til generasjon*. Disse tilhørighetene ble tolket å lede til opplevelse av *samisk identitet*. Det presenteres såvel et samlet perspektiv på informantenes erfaringer og tolkninger som et perspektiv som vektlegger individuell variasjon, knyttet vesentlig til forskjeller i livshistorien.

Begrepet samaktivitet (*co-occupation*) anvendes for å synliggjøre hvordan kulturell tilhørighet oppleves i samhandlingserfaringene, med en samtidighet av delt og forskjellig, men komplementær mening som fremtredende trekk. Aktivitetenes kulturelle betydning forstås ut ifra et samisk tradisjonsbegrep som forener kontinuitet og foranderlighet. Ved hjelp av Eriksons identitetsteori drøftes bestemødrenes og barnebarnas gjensidige betydning for hverandre i forhold til å bygge, bekrefte og videreutvikle egen kulturell identitet.

Det konkluderes at hverdagslig samhandling har potensialet til å fremme samisk kulturell identitet hos samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn; dette gjennom delt og komplementær mening opplevd i felles aktivitet.

SUMMARY

This study aims to explore how Sami grandmothers and granddaughters create meaning through interaction in occupations of everyday life, as relevant to successful cultural transmission.

The study is founded epistemologically on the understanding of humans' creation of meaning through interpreting their engagement in social relations. Occupation is seen as humans' way to engage with their physical and social environment, and – by this – as relevant to health.

“How does intergenerational interaction in everyday occupations between Sami grandmothers and granddaughters contribute to cultural transmission?” This question is investigated in semi-structured interviews with two Sami grandmothers and three Sami granddaughters. The interviews are analysed using qualitative content analysis.

The respondents described everyday occupations such as *preparing food, being in nature, doing textile work, storytelling and singing, playing* as relevant for interaction and cultural transmission, as well as *activities related to aspects in life being beyond human control*. A theme of *belonging* was identified, with the subthemes *belonging to family, belonging to nature, and belonging throughout time from generation to generation*, leading to an overarching theme of *Sami identity*. An overall view on the informants' experiences and understandings is presented, as well as a perspective on individual variations, related to different life courses.

The concept of co-occupation is used to understand how interaction in everyday occupations contributes to both shared and personalised, complementary meanings, and thereby to cultural belonging. The role of tradition to grant both continuity and the possibility of choice and change is discussed, and Erikson's theory of identity formation throughout the life cycle is used to show the generations' mutual significance to enhance and confirm cultural identity.

Intergenerational interaction in everyday occupations has the potential to enhance cultural identity in Sami grandmothers and granddaughters through shared and complementary meaning in co-occupation.

INNLEDNING

HELSE OG KULTUR

Helseprofesjonene har i økende grad blitt oppmerksom på kulturens betydning for vår fagutøvelse. En anerkjenner at både profesjonsutøverens og brukerens tankemønstre og handlinger er kulturpreget. Dette fører ikke automatisk til en kulturell trygg profesjonsutøvelse, hvor vi møter pasienter, brukere og pårørende på en måte som ivaretar deres kulturelle og personlige verdier og verdighet uansett bakgrunn (Iwama, 2007; Gerlach, 2012). Vi trenger altså mer forståelse for kulturens innflytelse på samhandling og for kulturens helserelevans (jf. Bonder, Martin, & Miracle, 2004).

Hvorvidt er deltagelse i et kulturelt fellesskap helserelevant? Ergoterapeuters vektlegging av aktivitetens helserelevans (Wilcock, 2006) er kongruent med Gadamer's beskrivelse av helse som "a condition of being involved, of being in the world, of being together with one's fellow human beings, of active and rewarding engagement in one's everyday tasks" (Gadamer, 1996, s. 113). Med denne helseforståelsen blir sammenhengen mellom tilfredsstillende deltagelse i det kulturelle fellesskapet og god helse opplagt.

En persons kulturell forankring har konsekvenser for helse og velvære. Sammenhengen er kompleks og i stor grad kontekstavhengig, og forskningsfunn er motstridende: Mangfoldige variasjonsmuligheter i kontekstfaktorene bidrar til et uoversiktlig bilde, hvor en sterk tilknytning til opprinnelseskulturen kan være helsemessig fordelaktig, lite helserelevant eller problematisk (Karlsen & Nazroo, 2002; Kent & Bhui, 2003; Mossakowski, 2003; Marie, Fergusson, & Boden, 2008). Uklarheter i sammenhengene mellom kulturell identitet og helse ser ut til å være medforårsaket av ulike forståelser av identitetsbegrepet, og dens sprikende operasjonalisering i empirisk forskning. En viktig differensiering vedrørende forståelsen av kulturell identitet er å skjelle mellom en klar og trygg oppfatning av egen kulturell identitet og styrke i tilhørighetsfølelsen til denne kulturelle gruppen: En klar oppfatning fører ikke nødvendigvis til sterk identifikasjon. Usborne og Taylor

(2010) har undersøkt forskjellige kulturelle grupper i Kanadas multikulturelle samfunn, og fant at en klar oppfatning av ens kulturell identitet innvirket positivt på en klar oppfatning av personlig identitet, og hadde dermed positive konsekvenser for selvfølelse og velvære. Effekten var størst for personer som opplevde spesielle utfordringer med sin kulturelle identitet, nemlig for tokulturelle personer og for medlemmer av urfolk som hadde vært utsatt for kolonisering.

Sammenhenger mellom kultur og helse har ofte blitt undersøkt med et problemfokus; det finnes derimot også stemmer som krever at forskning i sterkere grad rettes mot kulturens helsemessige ressurser (Cross, 2003).

KULTUROVERFØRING I FAMILIEN

Kulturell identitet utvikles gjennom deltagelse i et kulturelt fellesskap, i samhandling med andre deltagere, både dem som tilhører den egne aldersgruppen og på tvers av generasjoner, innen- og utenfor familien (Trommsdorff, 2009). Spesielt kan hverdagslig samhandling i familien være en naturlig arena for forhandling av kulturelle verdier og identitet (Farias & Asaba, 2013).

I Europa og flere andre deler av verden hemmer dagens samfunnsstrukturer samvær og samhandling mellom generasjonene, i og med at sosiale institusjoner og sosiale arenaer i stor grad struktureres alderssegregert: Ifølge Hagestad og Uhlenberg (2006) kan alderssegregasjonen forklares ved en forestilt oppdeling av livsløpet i de tre fasene forberedelse/ utdanning, etablering av familie/ arbeid, og pensjonering. Sentrale samfunnsinstitusjoner er rettet mot adskilte aldersgrupper, og også romlig adskilt fra hverandre, for eksempel barnehager, skoler, arbeidsplasser, eldresentre. Slik blir anledningene til direkte kontakt på tvers av aldersgrupper sterkt begrenset, spesielt for generasjonene på hver sin ende av aldersspekteret. Fysisk avstand begunstiger utvikling av egne aldersbestemte kulturer som forsterker den opplevde avstanden ytterlig. Alderssegregasjon innebærer flere ulemper for et samfunn, og hemmer i siste konsekvens et samfunns generativitet (Hagestad & Uhlenberg, 2006), det vil si sosialt samhold og bærekraft.

I denne situasjonen er familien en av de få sosiale institusjonene som naturlig inneholder direkte, nær og varig kontakt mellom aldersgruppene, selv om ikke alle generasjonene bor i lag. Dess viktigere blir familien som møteplass mellom gamle og unge (Hagestad & Uhlenberg, 2006) og som kilde for gjensidig støtte (Kemp, 2004).

Også familien som institusjon undergår imidlertid forandringer som kjennetegnes ved økt vekt på individuelle avgjørelser og minsket betydning av gjensidige forpliktelser – mens samtidig normative forventninger til hverandre fortsetter å bestå. Dette innebærer en fare for nedbrytning og samtidig sjansen for økt vekt på dyp involvering i relasjoner på grunnlag av personlige valg (Kemp, 2004).

Familiære relasjoner på tvers av generasjonene kan sies å være preget av ambivalens, både strukturelt gjennom konkurrerende rolleforventninger og individuelt i form av motstridende emosjoner (Kemp, 2004). Samhandling i familien er ikke konfliktfri og kan være utsatt for feilutviklinger. Samtidig ser den ut til å være viktig og ha et potensial til å bekrefte fellesskap, tilhørighet og mening i livet (Bonder, 2006; Kemp, 2007; Harper, Smith, & Hagestad, 2010; Ramugondo, 2012). Dette kan gi grunn for helsetjenestene å være oppmerksom på forhold som innvirker positivt eller negativt på samhandlingen på tvers av generasjoner. Ut ifra et helsefremmende perspektiv bør det diskuteres hvordan helseyrkene kan tilrettelegge for denne samhandlingen. I denne diskusjonen vil ergoterapeuter være spesielt oppmerksomme på mulighetene som ligger i hverdagen som arena for samhandling mellom generasjonene.

SAMERS SITUASJON

Temaet har en særlig relevans for Norges samiske befolkning. Kulturell identitet er for mange et spørsmål hvor svaret ikke er entydig (Paine, 2003). Spørsmålet om samisk identitet stilles foran et bakteppe med historisk sett omfattende identitetskrenkelser (Solbakk & Biti, 2004, s. 66ff.) og i en tid med globalt store og raske kulturelle forandringer. Identitetsspørsmålet kan være knyttet til usikkerhet rundt hva det er som definerer samisk, samisk-norsk, norsk-samisk eller norsk identitet, og "(f)orståelsen av samisk identitet er ikke gitt" (Paine, 2003, s. 316).

Samisk kultur er mangfoldig, og finner mange forskjellige uttrykksformer i et spenningsforhold mellom tradisjon og moderne (Aarseth, 2007). Noen viktige tradisjonelle elementer i samisk kultur er – ved siden av språket – forholdet til naturen, næringsformer som reindrift, jakt og fiske, håndverk/ duodji, klær, folketro, oppfatninger om helse, fortellinger, sang/ joik (Vars, 2007). Samisk kultur kjennetegnes ved at den „inntil nylig i vesentlig grad (har) vært en hverdagskultur utviklet i hverdagens samhandlinger mellom folk, og opprettholdt gjennom muntlig overlevering i praktiske situasjoner“ (Høgmo, 2003, s. 211).

Samer i Norge opplever et behov for bedre kulturell tilpasning av helsetilbudet (Nystad, Melhus, & Lund, 2008). Handlingsplanen ”Mangfold og likeverd” etterlyser økt kulturkunnskap og -forståelse hos helse- og sosialpersonell i møtet med personer med samisk bakgrunn. Det henvises her spesielt til mangfoldet i identitetsforståelsen (Sosial- og Helsedepartementet, 2001, s. 53). Også Nasjonal helse- og omsorgsplan (2011-2015) påpeker behovet for utviklingen av kunnskapsbasen om sammenhenger mellom kultur og helse som grunnlag for at helse- og sosialtjenester kan tilbys og utformes på mest hensiktsmessig måte (Helse- og Omsorgsdepartementet, 2011, s. 27, 90f.).

Folkehelsemeldingen (Helse- og Omsorgsdepartementet, 2013) henviser gjentatte ganger til kulturens helsefremmende betydning – her siktes det meget bredt så vel til kultursektorens potensial til å bidra til gode opplevelser og livskvalitet, og til betydningen av å ta hensyn til kulturelt mangfold ved utforming av offentlige tilbud. Med henblikk til Norges samiske befolkning nevner meldingen uttrykkelig at ”kunnskap om samisk språk og kultur (er) nødvendig i folkehelsearbeidet og for å gi det samiske folk en likeverdig helse- og sosialtjeneste” (s. 91).

KULTUROVERFØRING MELLOM BESTEFØRELDRE- OG BARNEBARNGENERASJONEN HOS URFOLK

De eldres rolle som kulturbærere og -formidlere står i utgangspunkt sterkt i urfolkssamfunn (Adjaye & Aborampah, 2004; Warburton, McLaughlin, & Pinsker, 2006; Vakalahi, Toafa, & Moala, 2008). Samtidig blir denne rollen verden over utfordret i møtet med majoritetskulturen og gjennom dagens moderniserings- og globaliseringsprosesser (f.eks. Eikjok, 2007, s. 110). Når egne kulturelle verdier er truet gjennom annen kulturell påvirkning, så kan gjensidig støtte mellom familiemedlemmer av forskjellig alder bidra til å opprettholde disse (Vakalahi m.fl., 2008). Barn og unge utfordres med oppgaven å bygge egen kulturell identitet som balanserer innvirkningene fra forskjellig hold (Kvernmo & Heyerdahl, 2003; Adjaye & Aborampah, 2004; Vakalahi m.fl., 2008). Flere urfolk kjenner på behovet for å videreformidle tradisjonell og kulturelt verdsatt kunnskap til den yngre generasjonen (Javo, Alapack, Heyerdahl, & Rønning, 2003; Ball, 2004; Liliequist, 2010), og det vises til gode erfaringer med program og initiativer som tar i bruk forskjellige samhandlingsformer på tvers av generasjonene til dette formålet (Ball, 2004).

KJØNNET AKTIVITET

I samisk kultur har gutter og menn tradisjonelt utført andre aktiviteter enn jenter og kvinner, selv om det fantes både overlappingsområder og – mest for kvinnene – en åpenhet for å fravike regelen for å følge individuelle forkjærligheter, eller oppfylle situative behov (Eikjok, 2007, s. 110). Tilsvarende har kompetansen i disse aktivitetene i stor grad, men ikke utelukkende, blitt formidlet fra kvinner til jenter og fra menn til gutter (Balto, 1997, s. 47). Tidligere forskning om samisk kultur har i større grad formidlet menns tradisjoner enn kvinners (Kuokkanen, 2007, s. 83). Begge forhold, at tradisjonsoverføring foregår i kjønnnet aktivitet, og at det er mest forsket på menns aktivitet, taler for å sette fokus på kulturoverføring i kvinners aktivitet.

PROBLEMSTILLING OG MÅLSETTING

Det er grunn til å undersøke kulturoverføring i et helseperspektiv. For meg som ergoterapeut vil fokuset her ved naturlig ligge på betydningen som tilkommer hverdagslige aktiviteter. I Norge finnes det et spesielt kunnskapsbehov for å lære mer om sammenhengene mellom kultur og helse med henblikk til den samiske befolkningens situasjon. Derfor har jeg valgt å undersøke kulturoverføring mellom samiske besteforeldre og barnebarn, et tema som det ikke enda har vært et direkte forskningsfokus på. Samhandling mellom den unge og eldre generasjonen i familien er spesielt interessant i sin relevans for videreformidling av kultur.

Forskning om kulturoverføring mellom samiske besteforeldre og barnebarn vil frembringe ny kunnskap som gir økt oppmerksomhet for det helsefremmende potensialet i hverdagslig samhandling i nære relasjoner. Jeg håper at helsepersonell dessuten vil anvende kunnskapen ved utforming og videreutvikling av kulturelt tilpassede aktivitetsopplegg hvor begge generasjoners ressurser for hverandre utnyttes, eksempelvis i samarbeidsprosjekt mellom skoler og sykehjem.

Jeg belyser temaet under problemstillingen *“Hvordan bidrar hverdagslig samhandling til kulturoverføring mellom samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn?”*

Forskningsens formål er å lære om kulturformidling i hverdagslig samhandling som oppleves givende av begge partene. Videreføring av samisk kultur møter mange utfordringer i dagens samfunn; dess viktigere er det å lære mer om faktorene som setter folk i stand til å lykkes på dette området.

TEORETISK UTGANGSPUNKT

VITENSKAPSTEORETISK POSISJON. MENING OG MENINGSSKAPING

Mitt vitenskapsteoretiske perspektiv baserer seg på kritisk realisme som balanserer realistiske og konstruktivistiske posisjoner. Mennesket forstås som rotfestet i naturen, og samtidig begavet med evnen å tolke denne, skape mening og identitet (Smith, 2010, s. 10). På denne måten blir menneskeskapt mening som nedfelles i kulturelle systemer til en realitet den enkelte må forholde seg til (Smith, 2010, s. 184): Menneskers mangfoldige perspektiver oppstår i deres møte med gitte forhold i en bestemt tid på et bestemt sted, eksempelvis boform, familiens næringsbakgrunn, familiestruktur og livshendelser, samt gjeldende lover, politiske diskurser og idémessige strømninger. Det er såvel den enkeltes biologiske forutsetninger, sosiokulturelle forhold og historiske erfaringer som danner grunnlaget og bakteppet for tolkning av erfaringer i eget liv.

Mennesker skaper mening ved å tolke erfaringer og inntrykk, og de bygger sin egen identitet ved å knytte erfart mening til en forståelse av seg selv som person; ifølge Smith dannes kjernen i menneskers meningskonstruksjon av en persons realisering i sosialt fellesskap (2010, s. 198). Mennesker deler mening og identitet med hverandre, og på dette grunnlaget føler de tilhørighet til hverandre i en felles kultur.

Sosiale identiteter og kategorier eksisterer for det enkelte mennesket ikke adskilt fra hverandre. Kategorier som etnisitet, nasjonalitet, aktivitetstilknytning, biologisk og sosialt kjønn, alder og kultur er i vekselvirkning delaktig i den enkeltes måte å forstå livet sitt på. Den ene kategoriens mening tas delvis fra andre kategorier (Magnusson & Marecek, 2012, s. 18). Mening kan av den enkelte oppleves fragmentert og preget av motsetninger, eller integrert i en helhet; kontinuiteten i denne meningsopplevelsen har avgjørende betydning (Smith, 2010, s. 339f.).

BEGREP

KULTUR

Kultur er et omdiskutert begrep, hvis kompleksitet har funnet uttrykk i et mangfold forskjellige definisjoner. Jeg tar her utgangspunkt i Geertz' definisjon av kultur som "a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which people communicate, perpetuate, and develop their knowledge about and attitudes toward life" (Geertz, 1973, s. 89). Her vektlegges kulturens funksjon for menneskelig meningskonstruksjon; menneskers måter å forstå livet på bunn i deres kulturelle preging og er som sådan historisk formidlet.

Jeg vil trekke frem to diskusjoner rundt kulturbegrepet som jeg anser som særlig relevante for denne studien: Den ene diskusjonen handler om i hvorvidt kultur bør betraktes som *statisk eller dynamisk*. Klausen presenterer kultur som "de ideer, verdier, regler, normer, koder og symboler som et menneske overtar fra den foregående generasjon, og som man forsøker å bringe videre – *oftest noe forandret* [min fremheving] – til den neste generasjon." (1992, s. 27). Med dette kulturbegrepet vektlegger han de stabile elementene i kultur, mens han balanserer med forandring. Bonder vektlegger kultur som "emergent in the everyday interactions of individuals" (Bonder m.fl., 2004, s. 161), og balanserer dynamikken med kontinuitet. Hvis kultur oppfattes som statisk, så er dette gjerne forbundet med å tilskrive mennesker som tilhører samme kulturelle gruppe bestemte egenskaper som definerer dem og deres atferd. Til rette sier Unni Wikan: "Folk – ikke kulturer – kan møtes" (1994, s. 125), og henviser til menneskers bevegelighet, til vår evne å møtes, å la oss berøre og røre på oss, og å gå forandret ut av møter.

Den andre diskusjonen angår forholdet mellom *kultur og natur*. Schackt beskriver – som andre kulturteoretikere – en dikotomi mellom natur og kultur, hvor kultur "innebærer ... ulike grader modifisering eller omdanning av noe som i utgangspunktet bare var natur" (2009, s. 9). Dette er et utsagn jeg mener det er lett å samtykke i; diskusjonen starter der natur og kultur tillegges forskjellig verdi, og fortsetter ved spørsmålet om hvilke kultiveringsformer som vurderes som positive, samt om det skal være grenser for omdanning av natur til kultur (jf. Klausen, 1992, s. 55; Schackt, 2009, s. 9f.). Samisk kultur er tett knyttet til natur, noe som igjennom de siste århundrer har blitt forstått og vurdert på mange forskjellige måter, ofte i en

ensrettende og begrensende definerings utenfra, med vekselvis nedvurderende, romantiserende og normative konnotasjoner (Mathisen, 2001).

IDENTITET

Identitetsbegrepet henviser til oppfattelsen vi har av oss selv; det omfavner både bevissthet av oss selv som egenstendig person, i relasjon til andre og som tilhørende en eller flere grupper. I tillegg kan tilknytning til verdsatte gjenstander eller stedstilhørighet være identitetskonstituerende (Vignoles, Schwartz, & Luyckx, 2011, s. 4). **Tilhørighet** er altså vesentlig for identiteten våres. Identitet konstrueres i vekselspillet mellom måten vi agerer på ut ifra vårt selvbilde og omgivelsenes reaksjoner. Her er det ikke bare avgjørende hvordan omgivelsene reagerer, men også hvordan vi oppfatter omgivelsenes reaksjoner, det vil si, identitet er framforhandlet. Identitetsbegrepet er komplekst; det er et mangfold av forskjellige aspekter som identiteten kan knyttes til, som selvfølelse, verdier, holdninger, normer, adferdsmønstre, livshistorie, roller, mening med mer (s. 3).

Kulturell identitet bygger på opplevelsen av gruppetilhørighet. I og med at hvert menneske tilhører flere – delvis overlappende – kulturelle og subkulturelle grupper, så kan kulturell identitet best oppfattes som et dynamisk begrep som kan fylles med forskjellig innhold og betydning av et individ i forskjellige situasjoner og til forskjellige tider. For personer som tilhører en minoritetsgruppe inneholder spørsmålet om egen kulturell identitet alltid en stillingstagen til eller balansering mellom opprinnelsesfamiliens kultur og majoritetens kultur (Unger, 2011, s. 812f.).

Etnisk identitet defineres av Isajiw som „manner in which persons, on account of their ethnic origin, locate themselves psychologically in relation to one or more social systems, and in which they perceive others as locating them in relation to those systems.” (1993, s. 8). Konseptet kan oppfattes som nært beslektet med kulturell identitet. Ifølge Isajiw er det ikke slikt å forstå at medlemmer av samme etniske gruppe eksklusivt deler én felles kultur, men at de har til felles å relatere seg til en gruppe som enten nå eller i fortiden delte en unik kultur (1993, s. 5). Kulonen trekker frem at etnisk identitet „offers people a comforting and unchanging sense of solidarity and of continuity with the past“ (Kulonen, Pulkkinen, & Seurujärvi-Kari, 2005, s. 102). En og samme person kan samtidig føle gruppetilhørighet med en – eller flere – etniske grupper og andre kulturelle grupper. Den offisielle definisjonsrammen for

samisk etnisitet i Norge dannes av kriteriene for å melde seg inn i samemanntallet, nemlig „at man 1. snakker samisk selv eller har minst en forelder, besteforelder eller oldeforelder som har eller hadde samisk som dagligspråk, og 2. om man føler seg som same“ (Sámi allaskuvla, 2008, s. 19). Samisk etnisk identitet er altså knyttet til samisk opprinnelse og selvforståelse som same. Det hører med å knytte seg på en eller annen måte til samisk kultur. Samisk kultur er mangfoldig, tolkes og praktiseres på mange forskjellige måter. En persons kulturelle identitet preges av både etnisk kultur og andre kulturelle kilder som personen anser som relevant for sitt liv, som for eksempel partimedlemskap, religiøs tilknytning eller yrkesidentitet.

Nasjonalitet og etnisitet er begrep som har til felles at de har blitt definert svært forskjellige gjennom tidene (Lund, 2001, s. 40). I dagens Norge relateres **nasjonal identitet** til statstilhørighet, altså statsborgerskap. Det diskuteres om samefolket, som folk uten nasjonalstat, kan betraktes som en egen nasjon, men det er utbredt at samer betegner seg som etnisk samisk med samtidig tilhørighet til den norske – eller svenske, finske, russiske – nasjonen. I denne sammenhengen er en henvist til å skille klart mellom nasjonal norsk og etnisk samisk identitet for å kunne utvikle en trygg etnisk samisk identitet (s. 42).

Kulturell, etnisk og nasjonal identitet er deler av en persons **sosial identitet** som defineres som „the product of a process of social categorization and of identification with the groups we belong to, which we then characterize as part of ourselves“ (Spears, 2011, s. 203). Denne prosessen omfatter såvel en kognitiv erkjennelse av hvilke(n) gruppe(r) vi hører til som en emosjonelt-vurderende stillingtagen til verdien og betydningen av gruppetilhørigheten. En slik vurdering finner sted gjennom den gjeldende gruppens sammenligning med andre grupper; en positiv utfall av denne vurderingen vil styrke verdien vi tillegger gruppetilhørigheten våres (s. 203).

Sosial identitet har andre kjennetegn en personlig identitet. Allikevel er begge konsepter knyttet til hverandre (Vignoles m.fl., 2011, s. 9), blant annet ved at en positiv vurdert gruppetilhørighet innvirker positivt på en persons egenvurdering.

Erik H. Erikson's identitetsteori vektlegger den **personlige identitetens** utvikling gjennom livsløpet; teorien har vært og er en hovedkilde til flere aktuelle teoretiske videreutviklinger (Côté & Levine, 2002; jf. Luyckx, Schwartz, Goossens, Beyers, &

Missotten, 2011). Erikson retter blikket mot de sosiale rammenes bidrag til utvikling av personlig identitet, og er spesielt opptatt av deres støttende aspekter: Hvordan bidrar sosiale rammer til å dekke personens behov, og til den spesielle levemåten en person tilegner seg ved å vokse opp i en bestemt historisk og sosiokulturell situasjon? Personlig identitet baseres ifølge Erikson på en persons oppfattelse av å være seg selv lik over tid, og en samtidig erkjennelse av at andre bekrefter denne selvopfattelsen (Erikson, 1980, s. 18-22). Gjennom livet utvikles personligheten tilsvarende organismens aktuelle forutsetninger for samspillet med de sosiale omgivelsene (s. 54). Erikson påpeker betydningen av en godt utviklet identitet for psykososial helse og livskvalitet, mens han samtidig gjør oppmerksom på at identitetsfølelsen ikke utvikles en gang for alle, men at den er „constantly lost and regained“ (s. 128). Luyckx et al. fremhever Eriksons integrative forståelse av identitetsbegrepet som spesielt relevant for anvendelse i forhold til sosial- og helsespørsmål, i og med at denne forståelsen bidrar med å samle de forskjellige aspektene i livet og hverdagen til en meningsfull helhet (2011, s. 93f.).

Mennesker samhandler med sine omgivelser i meningsfull aktivitet. Aktivitetsbegrepet er sentral i ergoterapien, samtidig som begrepets meningsinnhold diskuteres. Jeg slutter meg til oppfattelsen at menneskelig aktivitet best beskrives som ”an expression through occupation (time, energy, interest) of something much more important [than the categories self-care, productivity, leisure; min anmerkning]: of a connectedness and of a sharing of oneself” (Hammell, 2004, s. 297). Hammell identifiserer *doing*, *being*, *belonging* og *becoming* som ”dimensions of meaning in occupation” (2004, s. 302). Aktivitet forstås her som menneskets mulighet til å engasjere seg i livet og i hverdagen, å knytte seg til et fellesskap og erfare tilhørighet, og til å uttrykke og (videre)utvikle identitet. Det er dette aktivitetsbegrepet som ligger til grunn for denne studien hvor jeg søker å forstå hverdagslig samhandling mellom samiske bestemødre og barnebarn ut ifra informantenes uttalelser om samhandlingens kulturelle mening og betydning for hvem de er. Aktivitetsvitenskapen bruker begrepet **aktivitetsidentitet** for å tydeliggjøre sammenhengen mellom aktivitet og identitet. Spesielt i de senere årene har dette begrepets kulturelle fundamentering blitt nærmere sett på, og en stiller spørsmål til den sterke vektleggingen av individualistiske verdier i ergoterapifagets konseptualiseringer av aktivitetsidentitet (f.eks. Rudman & Dennhardt, 2008; Phelan & Kinsella, 2009).

Identitet og selvet er nært beslektede konsepter og brukes i litteraturen ofte med uklare definisjoner og delvis synonymt. Ifølge Côté og Levine har begrepene imidlertid forskjellig innhold:

”(S)elf” refers to a person’s internalized behavioral repertoires ... and it can be an object of social experience. ”Self-concept” refers to a person’s subjective experience of this behavior, and it is when such experience is reflected on that it becomes schema content for the domains of either personal or social identity. (2002, s. 88)

Identitetskonseptet inneholder altså en integrasjon av en persons forskjellige erfaringer av seg selv (jf. Christiansen, 1999). Dermed egner dette konseptet seg etter min vurdering bedre for å forstå sammenhenger mellom et bredt spekter av samhandlingserfaringer og en persons selvforståelse. Eriksons identitetsbegrep virker å passe til refleksjon rundt identitetsutvikling i alle kulturer, ikke bare dem som vektlegger individualitet og valgfrihet (Côté & Levine, 2002, s. 88, 94).

KJØNN

I dag skjelnes det mellom biologisk og sosialt kjønn. Biologisk kjønn henviser til kjønnets hormonelle og genetiske grunnlag, det som ofte regnes som ”naturlig gitt”. Kategoriseringen som mann/ gutt eller kvinne/ jente innvirker direkte på individets sosiale liv, noe som betegnes som sosialt kjønn (Magnusson & Marecek, 2012, s. 12). Aktuell forskning påpeker utvirkningene som sosialt kjønnet forhold har på det som oppfattes som ”ren” biologi (Springer, Mager Stellman, & Jordan-Young, 2012). Alle kulturer uttrykker rolleforventninger knyttet til kjønn, mens det er stor variasjon i hvorvidt disse aksentuerer, forsterker eller overdriver forskjellighet mellom kjønnene, eller nedtoner og utjevner. Likedan er det ulike grenser for hvor mye forskjellighet innenfor samme kjønn godtas (Magnusson & Marecek, 2012, s. 11).

KULTUROVERFØRING OG TRADISJON

Trommsdorff definerer kulturoverføring:

We start from an ecocultural model of intergenerational relations as the basis for cultural transmission. It is assumed that the process, direction and outcomes of cultural transmission are affected by the persons (agents) who are involved in the transmission process, their respective relationships, the issues

(contents) that are transmitted, and the cultural context in which transmission takes place. The effect of these variables on the cultural transmission may be direct or indirect. The outcomes of transmission can be described by continuity and selectivity in the transmission of culture.
(2009, s. 127)

Trommsdorff nevner både kontinuitet og selektivitet i kulturoverføringen, slik som også Klausen (1992) fremhever en balansering av stabilitet og forandring som kjennetegn for kultur.

Tradisjon beskrives som det som gis videre fra generasjon til generasjon. For mange forfattere inkorporerer tradisjonsbegrepet de stabile eller til og med statiske elementene i en kultur (Geertz, 1973, s. 218; Klausen, 1992, s. 27, 164), mens andre går inn for et tradisjonsbegrep som i seg selv inneholder forandring gjennom tilpassing til aktuell kontekst. Anttonen henviser til en forståelse av tradisjoner som ”processes of change, appropriation, and interpretation, and as authoritative relationships created between the present and the past ... that denote an active and political process of creating historical meaning” (2005, s. 35). En vurdering av tradisjonenes relevans i dag er helt avhengig av ståsted i forhold til dette spørsmålet: om det er mulig og meningsfullt å følge tradisjoner i et liv som er integrert i dagens samfunn, eller om videreføring av tradisjoner betyr å følge et tilbakevendt og avleggs levesett.

FORSKNING

TRADISJONELL AKTIVITET

Hvilken rolle har tradisjoner for ergoterapi? Tradisjonell aktivitet har i liten grad blitt belyst av ergoterapi-teori, men har de siste årene – i forbindelse med økt fokus på aktivitetens kulturelle forankring – fått oppmerksomhet innen aktivitetsvitenskap. Det har blitt gjennomført forskning på steder som representerer forskjellige kulturer, blant annet i USA (Bonder, 2001; Shordike & Pierce, 2005; Frank, 2011), Canada (Darnell, 2009), Wales (Riley, 2008), Thailand og New Zealand (Hocking, Wright-St. Clair, & Bunrayong, 2002), og Guatemala (Bonder, 2001). Forskningen synliggjør at utøvelse av tradisjoner er forbundet med en opplevelse av kontinuitet, identitet, og tilhørighet til et sosialt fellesskap og/ eller stedstilhørighet. Denne opplevelsen var felles for forskningsdeltagerne uavhengig av deres spesifikke kulturelle bakgrunn, mens opplevelsens konkrete utforming, utførelsesmåter for aktivitet og enkeltverdier varierte.

RELASJONEN MELLOM BESTEFORELDRE OG BARNEBARN, OG ROLLEFORVENTNINGER

Kulturoverføring i familien skjer på grunnlag av de enkelte familiemedlemmers relasjoner (Trommsdorff, 2009). Hyppig kontakt mellom besteforeldre og barnebarn henger sammen med en nær relasjon (Lin & Harwood, 2003; Hakoyama & MaloneBeach, 2013). Relasjonen mellom besteforeldre og barnebarn kjennetegnes for mange av gjensidig emosjonell støtte, bekreftelse og nærhet (Seponski & Lewis, 2009; Sigurðardóttir & Júlíusdóttir, 2013), noe som beskrives å ha sammenheng med innvirkning på de unges identitetsutvikling (Wise, 2010) og gjensidig styrking av identitetsopplevelsen (Seponski & Lewis, 2009). Nærhet og gjensidighet i relasjonen mellom besteforeldre og barnebarn kan vurderes likt av begge parter, men kan også oppfattes forskjellig (Werner, Buchbinder, Lowenstein, & Livni, 2007; Villar, Triadó, Pinazo-Hernandis, Celdrán, & Solé, 2010). Vil en undersøke relasjon og samhandling mellom besteforeldre og barnebarn, er det altså grunn til å spørre begge parter om deres vurderinger.

Sammenlignet med foreldrerollen er besteforeldrerollen preget av færre fastlagte rolleforventninger, og gir den enkelte større frihet til å fylle rollen i samsvar med individuelle preferanser (Kemp, 2004), blant annet opplever mange besteforeldre å kunne fritt bestemme over sin tid (Warburton m.fl., 2006). Rolleforventningene til

besteforeldre er kulturelt preget og innbefatter i Europa i varierende grad en rolle i omsorg, oppdragelse, kultur- og verdioverføring, formidling av opplevd historie, familiehistorie og av praktiske ferdigheter, deltagelse i lek, og rett og slett felles tilbrakt tid (Harper m.fl., 2010).

FORMIDLING AV SAMISK KULTUR I OPPDRAGELSE OG TRADISJON

Forskning om formidling av samisk kultur har ikke hatt en direkte fokus på kulturoverføring mellom samiske besteforeldre og barnebarn. Det er derimot forskning tilgjengelig angående oppdragsformer knyttet til samisk kultur, og om tradisjonens rolle i kunnskapsoverføring.

Ifølge Balto (1997, 2005) og Boine (2005, 2010) skjer *oppdragelse* ikke bare i kjernefamilien; mange personer i den utvidede familien har en oppdragerrolle. De fleste foreldrene fremmer barnas kontakt med slektninger, spesielt besteforeldre. Disse har en viktig funksjon om å fortelle om gamle dager og skape kontinuitet mellom før og nå (Balto, 1997, s. 70). Balto fremhever:

(O)verføringen av kunnskap fra generasjon til generasjon (er) en viktig del av oppdragelsen. Dette arbeidet foregikk og foregår fortsatt i noen grad innen familien hvor foreldre og besteforeldre lærer barna språk, tradisjoner og egne livserfaringer. (s. 84)

De samiske begrepene *birget*, *birgehallat* og *gulahallat* (Boine, 2005) står for sentrale verdier i oppdragelsen: ”*Birget* vil si å klare seg, greie seg og berge seg. *Birgehallat* innebærer å klare seg, bli enig med noen, prøve å klare seg. *Gulahallat* betyr å forstå hverandre; kunne høre på hverandre (lytte til hverandre); snakke sammen” (Boine, 2010, s. 64). Oppdragsmål er altså såvel å utvikle den enkeltes styrke, vurderingsevne og selvheldelse og å fremme respekt for den andre og sosialt ansvarlighet. Boine trekker frem *báldallagaid*, side-om-side-samtalen, som kommunikasjonsmåte som ivaretar likeverdighet av de involverte personene og respekterer den enkeltes grenser. Det hører med å avvente rett tid, og barnets mottagelighet, for å tilby det man ønsker å formidle (2005, s. 55). Boine nevner situasjoner hvor begge parter (her: far og sønn) side om side er opptatt i praktisk aktivitet, som en god anledning til fortrolig samtale.

Evnen til å klare seg fremmes blant annet ved at foreldre overlater arbeidsoppgaver og plikter til barna så snart de vurderes å mestre disse (Boine, 2010, s. 65). Samtidig har lek tradisjonelt stor plass, og anses som barns måte å forberede seg til de voksnes oppgaver på; lek kan naturlig gli over til mer målrettet oppgaveutføring. Det beskrives at både foreldre som besteforeldre tilrettelegger for barns deltagelse i alt som de selv gjør, uten å presse på; i denne sammenhengen nevnes spesielt besteforeldrenes tålmodighet (Balto, 1997, s. 39, 70).

Balto oppsummerer:

The main goal seems to be preparing for life: to develop independent individuals who can survive in a given environment, and to give the children self-esteem and zest for life and joy. The strategies used are often indirect, avoiding confrontations between the two parties involved. (2005, s. 86)

Hun påpeker at denne oppdragelsesmåten krever både tid og krefter, samt tålmodighet: "... de lærer nok når de blir større" (1997, s. 96-98).

Tradisjonens rolle i kompetansebygging er omdiskutert, men det er mange som påpeker behovet for å ivareta samiske tradisjoner, knytte tradisjonell og modern kunnskap sammen, og som begrunner tradisjonenes aktualitet. I Lunds ord: "Den tradisjonelle samiske kunnskapen kan vere ei viktig motvekt mot den ensidige teknologiske og økonomiske tenkinga som dominerer samfunnet i dag, og bl.a. lære oss noko om korleis ein kan utnytte naturen utan å forbruke han" (Lund, 2001, s. 144). Både Høier (2008) og Lund (2001) har undersøkt utfordringene med å formidle samisk tradisjonell kunnskap i skoleinstitusjonen og påpeker behovet for å lære fra utøvere som innehar erfaringskunnskap. På nasjonalt plan eksisterer det kartleggings- og dokumentasjonsprosjekter for samisk tradisjonell kunnskap i både Sverige (Utsi, 2007) og Norge (Porsanger & Guttorm, 2011). Begrepet tradisjonell kunnskap knyttes i det svenske prosjektet opp til bevaring av biologisk mangfold (Utsi, 2007, s. 27). I Norge velges det samiske begrepet *árbediehtu* for å betegne tradisjonell kunnskap, og prosjektets formål angis med å bidra til bærekraftig utvikling samt økt selvspekt og velvære i samiske samfunn (Porsanger & Guttorm, 2011, s. 14). Begge prosjekter vektlegger det doble behovet for dokumentasjon av kunnskap og praktisk videreføring.

Porsanger og Guttorm forstår tradisjonsbegrepet dynamisk og vektlegger tradisjonens evne til å tilpasse seg kontinuerlig til en forandret kontekst. Åhréns forskning beskriver derimot hverandre utelukkende tradisjonsforståelser hos forskjellige grupperinger unger samer, hvor ytterpunktene er uforanderlighet på den ene siden, og sterk vektlegging av individuelle valg og tilpassing etter egne behov på den andre (2008).

KJØNNSROLLER I SAMISK KULTUR

I samisk kultur er kjønnsforskjeller beskrevet for både aktivitetsvalg (Balto, 1997, s. 45-55, 130-136) og samhandlingsmåter (Boine, 2005). Kuokkanen henviser til og motgår en idealisert forestilling om ”de sterke samiske kvinnene” (2007, s. 73) som den dag i dag uavhengig bestemmer over sine tradisjonelle oppgaveområder, komplementær til mannens områder. Denne forestillingen kan misbrukes for å overflødiggjøre enhver diskusjon om kjønnsbasert ulikhet i samisk sammenheng. I likhet med Eikjok (2007, s. 108ff.) ser Kuokkanen (s. 72ff.) behovet for å analysere både tidligere tiders og spesielt dagens situasjon på muligheter og begrensninger den gir til såvel menn som kvinner. Slike analyser kan nyttes til å utjevne ubalanser mellom kjønnene.

Moderniserings- og globaliseringsprosesser i samiske samfunn, som ellers i verden, avkrever særlig den unge generasjonen en ny stillingstagen til innholdet i overleverte kjønnsroller (Eikjok, 2007, s. 110). Eikjok går inn for at denne stillingstagen best bør foregå på kvinners egne premisser, ”without comparing ourselves to masculine structures and culture” (s. 119). I denne studien fokuseres det på kvinners aktiviteter som de utfører som del av kulturformidlingen seg imellom. Det tas sikte på å få frem kvinnenenes egen forståelse av samhandlingen i aktivitet. Ved denne undersøkelsen trer det vekselvise forholdet kjønnene imellom i bakgrunnen, uten at dens betydning skal underkjennes.

SAMISK IDENTITET OG HELSE

Det er beskrevet fra flere hold at **ungdom og unge voksne** med samisk bakgrunn utfordres med oppgaven å utvikle en trygg etnisk og kulturell identitet i forhandling mellom norsk og samisk kultur (Sivertsen, 2009; Bals, Turi, Skre, & Kvernmo, 2010; Olufsen, 2010). Denne oppgaven ser ut til å være noe mindre krevende i geografiske områder med samisk dominans, hvor unge samer stort sett har en velutviklet

tokulturalitet, deltar mer i kulturell aktivitet og har bedre psykisk helse enn jevnaldrende samer i en minoritetskontekst (Kvernmo, 2004).

Kvernmo og medarbeideres (Kvernmo & Heyerdahl, 2004; Kvernmo, 2004; Bals m.fl., 2010; Bals, Turi, Skre, & Kvernmo, 2011) arbeider viser at sammenhengen mellom etnisk identitet og helse er kompleks; en sterk etnisk identitet kan til og med være en risikofaktor for utvikling av psykiske helseproblemer. Faktorer som spiller inn er språkkompetanse, diskriminering, deltagelse i kulturell aktivitet, stolthet over egen etnisitet og allmenn mestringsfølelse. Det er forskjell mellom kjønnene hvordan disse faktorene virker sammen. Positive holdninger til både samisk og norsk kultur fremtrer som støttende for god psykisk helse (Kvernmo & Heyerdahl, 2004; Kvernmo, 2004; Bals m.fl., 2010, 2011).

Eldre persons fortellinger kan sees på som del av deres individuelle meningskonstruksjon og selvforståelse. Blix henviser til fortsatt pågående identitetsarbeid hos eldre samer i Norge (Blix, Hamran, & Normann, 2013b). Aléx fant i ni eldre svenske samiske kvinners fortellinger et hovedtema om ”balancing within various discourses – the art of being old and living as a Sami woman” (Aléx, Hammarström, Norberg, & Lundman, 2006, s. 873). Kvinnenes posisjoneringer i alder, kjønn og etnisitet ble besvart med balansering, deriblant balansegangen mellom lengselen etter et idealisert samisk liv som i gamle dager og en kontinuerlig tilpasning til den til enhver tid gjeldende konteksten, som omfatter både samiske og svenske sosiokulturelle og politiske forhold. Denne balanseringen innebærer å oppleve kontroll over livet (s. 888). Temaet tas opp på en annen måte av Elvebakk (2008) som finner en begrunnelse for eldre markasamers ønske om et eget omsorgstilbud i sitt lokalmiljø: I hennes studie ble tydelig hvor sterk informantene var forankret i det lokale fellesskapet og stedstilhørighet, slik at kontroll over valg av bosted ble vesentlig for ivaretagelse av egen identitet.

Blix analyserte helsepolitiske styringsdokumenter i Norge på hvordan deres presentasjon av eldre samer og omsorgstjenester gjenspeiler en ensformet forståelse av ”samer” på gruppenivå (Blix, Hamran, & Normann, 2013a). Hun advarer mot å ikke ta høyde for ambivalens i den enkeltes etniske posisjonering, og mot å gi etnisk identitet dominans over andre identitetsaspekter. Hennes analyse bekrefter

aktualiteten av kravet om å skjerpe blikket for den enkeltes selvforståelse og om å tilrettelegge for den enkeltes valg i møte med helsetjenesten.

Det å oppleve *etnisk diskriminering* er en vanlig erfaring blant samiske unge (Bals m.fl., 2010; Omma, 2013, s. 30) og voksne (Hansen, 2011) i Norge og Sverige. Hansen fant at ca. 40% samiske menn og ca. 33% samiske kvinner i Norge har opplevd diskriminering, mest utenfor de samiske språkområdene; samer har opplevd dobbelt så mye mobbing som etnisk norske personer. Etnisk diskriminering var assosiert med psykisk stress (Hansen, 2011; Omma, 2013, s. 31) og dårligere selvvardert helse (Hansen, 2011), eller lavere livskvalitet (Omma, 2013, s. 32). Sjølander (2011) angir at marginalisering er en hovedforklarelse for helseforskjeller mellom samer og majoritetsbefolkningen i Sverige. Ifølge Hansen reflekterer følgende fire dimensjoner viktige aspekter i dagens samiske samfunn: tradisjonelle samiske verdier, moderne samiske verdier, kontakt med natur og opplevelse av marginalisering (2011). Disse dimensjonene kan ansees som unge og eldre samers ramme for identitetsutvikling og identitetsarbeid.

LITTERATURSØK

Litteratursøk ble gjennomført i databaser, bl.a. Arctic & Antarctic Regions, CINAHL, ERIC, PubMed, i de vitenskapelige arkivene Munin og DiVA, i biblioteksystemet BIBSYS, ved hjelp av søkemotoren Google Scholar og ved manuelt søk. Følgende søkeord ble benyttet, i forskjellige kombinasjoner: kultur*, cultural transmission, tradition*, occupation, intergenerational transmission, intergeneration*, famil*, grandparent*, grandmother*, grandchild*, identit*, sami*, saami*, ethnic, indigen*, discriminat*, minority, health*, gender*, NOT language, NOT care*. I tillegg ble de siste 5 årenes (2009-2013) utgaver av tidsskriftene ”Journal of Occupational Science”, ”Scandinavian Journal of Occupational Therapy” og ”Journal of Intergenerational Relationships” gjennomgått.

METODE

PROBLEMSTILLINGENS AVGRENSNING OG VALG AV METODE

Hvordan bidrar hverdagslig samhandling til kulturoverføring mellom samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn?

Denne problemstillingen undersøker kvinners samhandling i aktivitet som del av kulturformidlingen seg imellom, med fokuset på bestemødre og jentebarnebarn i barneskolealderen. Samhandlingen undersøkes ikke i sammenligning med den som foregår med andre nærpåsoner, uten at deres betydning skal underkjennes.

Jeg søkte å besvare problemstillingen ved å spørre noen samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn om sine erfaringer og tolkninger, ved å beskrive og tolke disse samtale, og ved i denne oppgaven å presentere forståelsen jeg har kommet frem til. Det må altså skilles mellom informantenes tolkning av sin situasjon, og min tolkning av deres fremstillinger.

Problemstillingen ble avgrenset til følgende underspørsmål:

- Hvilke aktiviteter tar informantene opp som viktige for samhandling og kulturoverføring ?
- Hva kjennetegner samhandling i disse aktivitetene?
- Hvilken mening tillegger informantene samhandlingen?
- Ser informantene en sammenheng mellom denne samhandlingen og identiteten sin, og – hvis ja – hvordan beskriver de den?

Meningskaping som studiens fokusområdet undersøkes adekvat med en kvalitativ og fortolkende forskningstilnærming (Patton, 2002, s. 477f.). I balansegangen mellom konstruktivistiske og realistiske posisjoner (jf. Patton, 2002, s. 91-102; Cohen & Crabtree, 2008, s. 333) vektlegger denne studien bestemødrenes og barnebarneas egen meningskonstruksjon: Det ble spurt om hverdagslig samhandling som informantene i tilbakeblikk vurderte som relevante og gunstige for kulturoverføring.

Narrative tekster inneholder flere forskjellige meningsdimensjoner samtidig. Dette gir en spesiell meningstetthet. Hendelsen det fortelles om tilhører en konkret stedlig og tidsmessig kontekst, mens den henviser til andre hendelser som er plassert i andre

sammenhenger; det generelle og konkrete overlapper, noe som gjør teksten åpen for tolkning. Narrativ sannhet er noe annet enn historisk sannhet, men ikke mindre gyldig av den grunn: Det som belyses er fortellerens eget perspektiv og hendelsens subjektive mening (Mattingly & Lawlor, 2000; Wiseman & Whiteford, 2007).

Jeg ville i samtalene med informantene gi rom til små fortellinger om konkrete erfaringer og samtidig stille direkte spørsmål om informantenes vurderinger og holdninger. Min metodiske tilnærming til problemstillingen ble derfor semistrukturerte intervju med narrative trekk (jf. Kvale & Brinkmann, 2009).

FORSKNINGSETIKK

Studien er meldt til personvernombudet ved Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste NSD (31274/2012), og har fått dens tilråding². De viktigste normene i helsefaglig forskning omfatter ansvaret for den enkelte, vurdering av nytte og risiko, informert samtykke og en vurdering av passende utvalg (Ruyter, 2009). Informantene samtykket til studiedeltagelsen etter å ha blitt skriftlig og muntlig informert om studien, samt tilsikret konfidensialitet og anonymitet ved publisering. De var også blitt opplyst om muligheten for å fritt trekke seg fra studien uten begrunnelser innen data var inngått i analysen. Personer med samisk bakgrunn tilhører en gruppe som historisk har opplevd, og delvis fortsatt opplever å bli tolket og nedvurderende mistolket av andre. Jeg vil fremheve ansvaret for å ivareta både personenes egne perspektiver og et kritisk forskende blikk på temaet. Å sikre studiens troverdighet på best mulig måte var i tillegg til et faglig også et etisk anliggende. For å unngå kulturelle misforståelser kompenserte jeg for begrenset forkunnskap i samisk språk og kultur ved å samarbeide med samiske ergoterapeuter både under utarbeiding av samtaleguiden og i analysens tolkende fase. Jeg har tilstrebet å formulere funnene på en måte som gjør dem anvendelige for praktikere i helseprofesjonene, i artikkelform, slik at forskningen forhåpentligvis vil være ett av bidragene til et bedre kulturelt tilpasset tjenestetilbud for personer med samisk bakgrunn.

² se vedlegg 1 og 2 for tilråding fra NSD og registrering av endringsmeldinger.

UTVALGSKRITERIER, REKRUTTERING OG INFORMANTER

Studiens tidsfokus ligger på samhandling som har foregått da barnebarnet var mellom 6 og 12 år gammel, dette med tanke på en mulig anvendelse av funn i utforming av kulturelt tilpassede aktivitetsopplegg for denne aldersgruppen, eksempelvis i samarbeidsprosjekt mellom skoler og sykehjem. Jeg valgte å spørre unge voksne kvinner og deres bestemødre om samhandling i barnebarnets barneskoleetid. Jeg antok at jeg med dette skulle få tilgang til fyldige refleksjoner om samhandlingen, i og med at inntrykkene hadde fått tid til å modnes og bearbeides.

Utvalget var strategisk med forhåndsdefinerte kriterier om alder, kjønn, kontakt i barneskoletida, oppvekststed, og språkkompetanse i samisk og norsk. Informantene skulle ha et reflektert og stort sett positivt forhold til formidling av samisk kultur seg imellom. Jeg var interessert i å innhente kunnskap om situasjoner hvor formidling av samisk kultur foregår godt synlig, og valgte derfor samisk språkområdet hvor samisk kultur har vært og er underlagt et mindre intenst press fra norsk majoritetskultur enn andre steder i Norge.

Mulige informanter ble rekruttert av en kontaktperson fra Finnmark som brukte sin lokalkunnskap til å velge ut potensielt interesserte informanter. Hun forpliktet seg skriftlig til å bevare taushet vedkommende de mulige informantenes identitet³. Kontaktpersonene skulle forespørres muntlig og få informasjons- og samtykkeskrivet i hende⁴. Da rekrutteringen viste seg å være vanskelig på denne måten dro jeg personlig til Finnmarka for å gjøre meg tilgjengelig i lokalmiljøet og samtale med folk. I tillegg tok jeg kontakt til samiske miljø på mitt eget bosted og fikk hjelp til å spre informasjon om studien. Etter hvert ble fem informanter rekruttert, som alle hadde vokst opp eller var født i en Finnmarkskommune.

Jeg intervjuet to samiske bestemødre og deres barnebarn, samt ett barnebarn hvis bestemor døde da hun selv var i slutten av barneskoletida. Bestemødrene var rundt 70, og de kvinnelige barnebarna var mellom 18 og 23 år gamle. Det hadde vært regelmessig samvær mellom barnebarna og bestemødrene i barnebarnets barneskoleetid. Bestemødrene var født og aktuelt bosatt i Finnmark; de var fastboende og hadde en aktuell eller tidligere tilknytning til gårdsdrift. Intervjuene ble

³ se vedlegg 3 for taushetserklæringen

⁴ se vedlegg 4 for informasjons- og samtykkeskrivet

gjennomført på norsk. Alle informantene var tospråklige og ga uttrykk for å være bekvem med å formidle sine synspunkter på norsk. Informantene kalles i det følgende informantpar/ bestemor/ barnebarn A, B og C.

INTERVJUENE

Jeg gjennomførte semistrukturerte intervju med narrative trekk (jf. Kvale & Brinkmann, 2009), først med henholdsvis bestemor og barnebarn hver for seg. En utdypende fellessamtale med begge informantene gjennomførtes kort tid senere. Barnebarn C møtte jeg til én samtale. Intervjuene fant sted hjemme hos informanten eller på en neutral plass, ettersom hva som var praktisk og ønsket av informanten. Samtalene varte ca. 1 ½ timer hver, ett av fellesintervjuene var litt kortere, på 1 t 10 min.

INTERVJUFORBEREDELSE

Utarbeidelse av samtaleguiden til enkeltintervjuene ble guidet av problemstillingens underspørsmål og ved innspill fra en samisk ergoterapeutkollega. Det bruktes separate samtaleguides til intervjuet med henholdsvis bestemor og barnebarn; noen av spørsmålsformuleringene skilte seg i små nyanser⁵. I den konkrete planleggingen av intervjuene støttet jeg meg først og fremst på Steinar Kvale og Svend Brinkmann: *Det kvalitative forskningsintervju* (2009). Spesielt nyttig var gjennomføring av prøveintervju med et barnebarn og en bestefar, både for å prøve ut samtaleguiden og for å reflektere rundt styrker og svakheter i egen intervjuteknikk, som måten jeg introduserte temaet på, fulgte informantene verbalt og nonverbalt, og utforsket deres synspunkter. Før gjennomføring av det første forskningsintervjuet skrev jeg et fiktivt intervju for å avklare mine forventninger til det informantene kunne bringe frem, samt forberede meg på avgjørelser i forhold til oppfølging av informantenes uttalelser.

GJENNOMFØRING AV INTERVJUENE

Før oppstart av *enkeltintervjuet* forvisset jeg meg om hvordan informanten hadde oppfattet formålet med intervjuet. I oppvarmingsfasen informerte jeg om det konkrete opplegget for intervjusituasjonen, og etterspurte bakgrunnsinformasjon fra informanten som var viktig for å plassere senere uttalelser i den rette rammen. Dette gjaldt informantens alder, bo- og oppvekststed, flytting, familieforhold, barn/

⁵ se vedlegg 5 for samtaleguidene til enkeltintervjuene

barnebarn, hjemmespråk, yrke, familiens næringsbakgrunn samt tidligere og nåværende form og frekvens av kontakt med bestemora/ barnebarnet. Bakgrunnsinformasjonen ble tatt opp på bånd, men ikke transkribert; skriftlig nedtegnelse fant sted på eget skjema. Skjemaene ble senere oppbevart i lag med lydopptakene, adskilt fra transkriptene, og blir etter studiens avslutning destruert i lag med lydopptakene.

”Når du tenker på tiden hvor NN var rundt 6-12 år gammel, på det du har gjort i lag med henne, og det som du har vist henne, eller ting hun har gjort som du ble opptatt av: Husker du noe som du nå skjønner var viktig for deg?” Dette var spørsmålet som innledet intervjuets hoveddel overfor bestemora, etter oppvarmingsfasen. Spørsmålet til barnebarnet var tilsvarende formulert. Informantene var ved intervjuets oppstart blitt minnet på samtaletemaet samisk hverdagsliv og formidling av kultur. Inngangsspørsmålet var derfor formulert åpent, slik at informantenes vektlegging av kulturoverføringen skulle styres minst mulig av meg. Omfang av narrative elementer i intervjuene varierte: Noen intervjuer inneholdt fyldige fortellinger, mens andre bar mer preg av forholdsvis korte innlegg som svar på intervju spørsmålene. Alle intervjuene dekket godt over problemstillingen og ga innholdsrike beskrivelser av informantenes erfaringer og holdninger.

Rett etter hvert intervju noterte jeg, etter anbefaling fra Patton (2002, s. 384), refleksjoner rundt kontekst, atmosfære, relasjon, reaksjoner og lignende, samt første innsikter.

I *fellesintervjuet* kom det til en utdypning og nyansering av temaene fra enkeltintervjuene. Det var viktig at tidspunktet for fellesintervjuet lå nært opp til det første intervjuet, slik at situasjonen fortsatt opplevdes som aktuelt av informantene. Derfor begrenset forarbeidet seg på å høre gjennom enkeltintervjuene, og skriftlig oppsummere og gruppere innholdet i stikkordform. Transkriberingen ble påbegynt så langt mulig. Hver informant fikk tilsendt oppsummeringen fra sitt intervju, med den hensikten å fremme refleksjon rundt intervju temaene. Jeg sammenlignet bestemoras og barnebarnets perspektiver, og noterte spørsmål til avklaring/ utdypning i fellesintervjuet.

Fellesintervjuene var viktige for å integrere perspektivene fra enkeltintervjuene. Hos informantpar A hadde jeg for eksempel i enkeltintervjuene vunnet inntrykket om store

forskjeller mellom barnebarnets og bestemoras vurdering av barnebarnets interesse for å være med på aktiviteter. Inntrykket kunne bero på faktiske differanser i opplevelsen eller på forskjellig vektlegging av temaer i samtalen. I fellesintervjuet kunne dette etterspørres og det kom frem et felles perspektiv om hvilke aktiviteter som vekket interesse.

TRANSKRIBERING

Transkribering finner sted i overgangen mellom dataproduksjon og systematisk analyse (Patton, 2002, s. 441). Intervjuet dekontekstualiseres i stor grad ved transkribering, og mye av det talte språkets flertydighet og nyanserikdom mistes underveis. Transkriberingsprosessen representerer samtidig ”a slowing down and reflexive re-routing of a process that operates much more rapidly in ordinary social interaction” (Hammersley, 2010, s. 564) og skjerper på denne måten oppmerksomheten for nettopp nyansene. Tolkning er uunngåelig, og transkriberingen er en vesentlig del av meningskonstruksjonen. Jeg brukte dette intensive arbeidet med teksten til underveis å notere innsikter og spørsmål, og skrev en oppsummerende kommentar til hvert intervju.

I denne studien var transkripsjonens formål å tjene som grunnlag for innholdsanalyse, og reglene for transkripsjonen fulgte prinsippet å tydeliggjøre innholdssammenhengen i ytringene. Fokuset lå på informantens meningskonstruksjon i samhandling, ikke den mellom forsker og informant. Derfor ble interaksjonsaspektet i transkriptet nedtonet. De allerfleste interjeksjoner og ordgjentagelser ble altså utelatt, for ikke å hemme leseflyten i transkriptet. De ble allikevel tatt med 1. der de intonasjonsmessig avhevet seg fra taleflyten, og på denne måten fremhevet innholdet, 2. der de hadde en mer utpreget dialogisk funksjon, f.eks. som forkortet spørsmål, som i „Ja?“, 3. der de uttrykket en emosjon som fremhevet seg. Videre avgjørelser i transkriberingsarbeidet omfattet eksempelvis synliggjøring av overlappinger, linjeskift/ layout og inkludering av gestikk (Hammersley, 2010). Jeg nedtegnet mine avgjørelser i et refleksjonsnotat for å sikre deres konsekvente anvendelse under hele transkripsjonsprosessen, og tok i bruk en kodeliste⁶ til samme formål.

⁶ se vedlegg 6 for kodeliste til transkribering

Intervjuene er gjengitt i bokmål, ikke dialekt. Som utlending behersker jeg norske dialekter ikke godt nok for å kunne skriftliggjøre dem på en korrekt måte, selv om jeg forstår dialekt. Bruk av dialekt i transkriptene ville ha ivaretatt den lokale sammenhengen intervjuene fant sted i, uten å være personidentifiserende.

Etter transkribering ble transkriptet sendt til informanten til tilbakemelding. Ingen av informantene oppfattet direkte feil i transkriberingen, og alle kom med flere oppklarende kommentarer.

ANALYSE

Datamaterialet ble analysert med kvalitativ innholdsanalyse, med Patton (1999, 2002) og Graneheim og Lundman (2004) som orientering. Målet med analysen var å belyse såvel fellestrekk som forskjeller i bestemødrenes og barnebarnas perspektiver⁷.

Underspørsmålene i problemstillingen sikter til type aktiviteter, samhandlingens kjennetegn, og meningen som tillegges samhandlingen, slik at analysen i sine forskjellige trinn vektlegger beskrivelse og tolkning i forskjellig grad. Dette aspektet nevnes uttrykkelig av Graneheim og Lundman: "Both manifest and latent content deal with interpretation but the interpretations vary in depth and level of abstraction" (2004, s. 106).

TRINN I ANALYSEN

1. Først hørte jeg gjennom hvert intervju. 2. Etterpå ble transkriptet strukturert, og meningsbærende passasjer identifisert. Tekstavsnitt som omtalte samhandling i aktivitet og annen tekst adskiltes. 3.-6. Analysen skred frem fra formulering av kategorier og nøye beskrivelse av informantenes erfaringer og posisjoner til en tolkende formulering av temaer og sammenhenger. 7. Til slutt formulertes funn.

Analyseenhetene skulle være "large enough to be considered a whole and small enough to be possible to keep in mind as a context for the meaning unit, during the analysis process" (Graneheim & Lundman, 2004, s. 106). De skulle ivareta de forskjellige perspektivene i studien gjennom de forskjellige analysetrinnene, noe som resulterte i totalt sju analyseenheter: Det enkelte intervjuet, den enkelte informanten,

⁷ se vedlegg 7 for illustrasjon av perspektivene som inngår i studien

hvert informantpar for seg, hver aktivitetsgruppe for seg, alle bestemødrene, alle barnebarna, de oppsummerte perspektivene til alle informantene sett i lag.

Trinn i analysen

1. Helhetsinntrykk

Jeg begynte analysen av hvert intervju med å reaktivere helhetsinntrykket fra den enkelte samtalen ved å høre gjennom hele intervjuet uten å ta notater.

2. Strukturering og identifisering

Etterpå ble transkriptet strukturert, og meningsbærende passasjer identifisert. Tekstavsnitt som omtalte samhandling i aktivitet og annen tekst adskiltes. Analysen fokuserte først på tekst som inneholdt beskrivelser av samhandling i aktivitet, og senere på tekst om motivasjon til og betydning av aktivitet og/ eller samhandling. Den resterende teksten ble brukt som bakteppe for analysen, for å sjekke tolkninger på deres sannsynlighet.

3. Åpen koding

Målet i åpen koding er å produsere en kodeliste som dekker bredt over innhold med relevans for problemstillingen (Patton, 2002, s. 462-465). Jeg laget et første utkast av kodelisten på grunnlag av problemstillingen og kommentarene etter transkribering. Listen ble fortløpende utvidet ved gjennomgang og koding av de identifiserte meningsenhetene. Kodene tok i stor grad opp informantenes egne formuleringer, for å holde analysen mest mulig beskrivende. Allikevel innebærer kodingsprosessen aktive valg i forhold til vektlegging og betegnelse av innholdsaspekter, og dermed tolkning. Graneheim og Lundman henviser til at koding abstraherer ved at den "emphasises descriptions and interpretations on a higher logical level" (2004, s. 106).

4. Formulering av kategorier og underkategorier

Trinn 4 i analysen ble gjennomgått to ganger, først med alle tekstpassasjene som inneholdt beskrivelser av samhandling i aktivitet, og senere med tekst om motivasjon til og betydning av aktivitet og/ eller samhandling.

Innhold i informantenes uttalelser ble avbildet i kategorier som beskriver intervjuenes innhold: *felles aktivitet*, *handling & samhandling*, og *verdier*. Hver kategori er sammensatt av flere underkategorier som presiserer meningsenhetens hovedinnhold. Hver underkategori blir ytterligere beskrevet ved kodene som inneholder en utdifferensiering av det aspektet som belyses i gjeldende meningsenhet. Ved koding og tilordning til kategorier ble meningsenhetene i tillegg markert som tilhørende *barnebarnets* eller *bestemors perspektiv*, uavhengig av om det var bestemora eller barnebarnet som hadde gjort uttalelsen.

Den følgende tabellen gir en oversikt over kategorier, subkategorier og koder, samt eksempler for meningsenhetens beskrivelse gjennom disse.

Kategori	Subkategorier	Koder	Eksempel for meningsenhet
Felles aktivitet	lage mat	kjøttmat, rein, blod, kalving, jakte, slakte, tilberede til oppbevaring, middag, bake, fra bunnen av, spise i lag	Bestemor: „ Ja, ja, vi fortalte hele tida, også når vi var ute. Der er din kusine og hvem den hørte til. Og N (barnebarnet) er <i>veldig</i> opptatt av det der om ... <i>hvem</i> er slekt, <i>hvem</i> er det der ...“ <u>subkategori</u> : fortelle og syng <u>kategori</u> : om slekta
	være i naturen	plukke bær, fiske, lavvo, hytta, bål, spise ute, skuterkjøring, annen uteaktivitet	
	gjøre håndarbeid	strikke, frynse tørkle, sy kofte, kle på kofte, annen håndarbeid	
	fortelle og syng	om naturen, fra tidligere tider, fra egne opplevelser, om slekta, om myter, om draugen, om de underjordiske, prate, skrive, minnes, gi orientering, forstå, sanger, joik, på samisk	
	leke	leke ute, leke inne, hoppe	
	helse, død, tro, folketro	være med i fødsel og død, fortelle om det tunge og rare, formidle tro/ folketro/ etikk, spå i kaffekopp	

Handling og samhandling	samhandle	være med/ ta med, samle, gjøre i lag, kreve hjelp/ hjelpe, spørre/ svare/ lytte, ta/ møte initiativ, styre/ følge, gi ansvar/ ta ansvar, dele/ ta imot	<p>Barnebarn: „... hun delte jo veldig mye, ga mye av seg selv. Det gjorde hun.“</p> <p><u>subkategori</u>: samhandle</p> <p><u>kode</u>: dele</p>
	lære bort	invitere, tilby, tilrettelegge, formidle, fortelle, vise, gi orientering, minne på, ta høyde for den andres forutsetninger, tilrettelegge, oppmuntre, vise tillit, utfordre, bekrefte	
	lære seg	vise interesse, se på, følge med, etterspørre, gjøre enkle ting, prøve ut, gjøre parallelt/ alene, utforske, møte motstand, modnes	
	være lov	måtte, gi/ få lov, ikke presse, vente	
	gjøre noe med	vise frem, gi til noen, selge, ta hjem, gjen-oppleve, smake, bruke	
	like	trives, kose seg, ha lyst, være glad i, glede seg, artig, spennende, godt, herlig, høydepunkt, en fin stund, fredfullt	
Verdier	familie/ slekt	vite om slektskap, være i lag, ha en åpen dør, høre til	<p>Intervjuer: “Hvis man <i>ikke</i> hadde den kontakten, ..., hva ville vært annerledes?”</p> <p>Bestemor: “Lukket. Lukket land. Vi hadde ikke kjent hverandre på den måten vi kjenner nå.” Barnebarn: “Tror ikke man kunne vært like fortrolig, og det her med ... å stole på hverandre...”</p> <p><u>subkategori</u>: tilhørighet</p> <p><u>koder</u>: fortrolig, gjensidig</p>
	naturen	bruke naturen, kjenne til naturen, være i naturen, høre til naturen, være naturlig	
	autonomi	kjenne, erfare personlig, på egne premisser, være trygg på seg, vurdere, definere, bestemme selv, velge, ha tid, være fri	
	kompetanse	kunne, gjøre det ordentlig/ riktig, lykkes, bygge kompetanse, klare seg, nøye seg, være tøyelig, omgås farer, være erfaren	
	respekt	verdsette, være spesiell, være stolt	
	tilhørighet	være nær, fortrolig, tillit, god kontakt, gjensidig, være midtpunkt, gjøre som bestemor, identifisere seg, savne, utgrenses	

	videreføre/ ta vare på	vokse opp med, bruke å gjøre, være vant til, ivareta, overta holdninger, gjøre som før, gjøre noe annet, fra generasjon til generasjon i slektslinja, være endelig, lage utkast for fremtiden, arv, ikke dø ut	
	være samisk	kjenne at jeg er same, gjøre det jeg er, snakke samisk, se samisk ut, være annerledes, vise hvem vi er	

Tabell: kategorier, subkategorier, koder, eksempler for meningsenheten

Etter gjennomføring av trinn 5 for beskrivelser av samhandling i aktivitet, gjentok jeg trinn 4 og 5 for tekst om motivasjon til og betydning av aktivitet og/ eller samhandling.

5. Beskrivelse

- a) Mens analyseenheten hittil hadde vært det enkelte intervju, vekslet analysen i det femte trinnet mellom samsynet på informantparet og blikket på den enkelte. Mønstre, fellestrekk og variasjoner i barnebarnets og bestemoras perspektiv ble oppsummert i et beskrivende notat. Såvel informantenes beskrivelser som deres tolkninger og meningsutsagn ble beskrevet.
- b) Analyseenheten ble ytterligere utvidet for å belyse fellestrekk og variasjon på tvers av *alle* intervjuene: Innholdsmessig sammenhørende tekstavsnitt ble gruppert i domener som samlet tekst med samme tema på tvers av hele datamaterialet (jf. Graneheim & Lundman, 2004, s. 106f.; Lundman & Graneheim, 2008, s. 162)⁸.
- c) På grunnlag av denne oversikten analysertes fellestrekk og variasjon blant informantenes beskrivelser av samhandling i aktivitet i et eget notat med den enkelte aktivitetsgruppen som analyseenhet.
- d) Nå ble trinn 4 og 5 gjennomført med tekst om motivasjon til og betydning av aktivitet og/ eller samhandling.

⁸ se vedlegg 8 for oversikt over domenene

6. Konstruksjon av hovedtema, tema og undertema gjennom tolkning

Gjennom tolkning av innhold i alle kategoriene ble det konstruert temaer, som innhold som går på tvers av kategoriene. Fellesskap som sentralt begrep i intervjuene førte til *Tilhørighet* som tema, med følgende undertemaer: *tilhørighet i familie og slekt, tilhørighet til naturen, tilhørighet gjennom tid fra generasjon til generasjon*. Tilhørighetens konstituerende betydning for identitet munnet ut i hovedtemaet *samisk identitet*.

- a) Umiddelbart etter beskrivelse av informantparenes perspektiver i trinn 5a)/ d) ble tentative tolkninger nedtegnet i et notat tillegg, med økt oppmerksomhet for fellestrekk og variasjoner blant henholdsvis alle bestemødrene og barnebarna.
- b) Før utvidelse av analyseenheten til å samle alle perspektivene for å forstå deres innbyrdes forhold, ble de tentative tolkningene sjekket mot tekstavsnittene som så langt ikke hadde blitt analysert. Meningsenhetene som var markert i resterende tekst ble nå kodet åpent, og kodene ble – med referanse til opprinnelsesstedet i intervjuene – samlet i et felles dokument, sortert etter domener. Kodene kunne i all hovedsak grupperes under sju hovedkoder: *diskriminering, kunnskapsmangel om same, forskjellig men likeverdig, kompetanse som same, vise seg frem som same, tilhørighet, identitet*. Disse meningsenhetene ble ikke nærmere analysert, men det var viktig å ha et kvalifisert inntrykk av deres innhold, for å unngå feiltolkninger i de intervjudelene analysen fokuserte på.
- c) Nå skulle perspektivene på tvers av hele datamaterialet integreres gjennom tolkning. Her orienterte jeg meg ved problemstillingens underspørsmål og de tematiske grupperingene som jeg kunne skjelne. Grupperingene ble gjennomgått med målet om å utdifferensiere forståelsen og å integrere perspektivene i noen få sentrale temaer. Mønsterkjennning ble støttet av innspill fra litteratur. Videre fikk jeg snakke med forskere ved Universitetet i Tromsø om temaer som jeg opplevde utfordrende å vurdere i forhold til deres betydning for studien, og diskuterte med to ergoterapeutkollegaer omkring funnenes relevans for ergoterapifaget. Den ene av disse kollegaene er samisk,

og hun ga i tillegg verdifullt innspill angående kulturforståelsen, som jeg tok med i min egen tolkning av materialet.

Viktige diskusjonspunkter og avgjørelser i tolkningsprosessen omhandlet for eksempel hvilken sammenheng enkeltdeler av informasjon skulle plasseres i, om sprikende synspunkter blant informantene var å forstå som variasjon over et felles tema eller som grunnleggende motsetninger, og hvilke betegnelser som skulle gis til temaene. Forskjellige alternativer ble vurdert, og avgjørelsene ble tatt med blick til datagrunnlagets helhet.

7. Formulering av funn

Tolkningsprosessen munnet ut i en formulering av funn som vektla fellestrekk i datamaterialet, samtidig som variasjon vist. Denne teksten danner hoveddelen i artikkelen som presenterer forskningen.

Variasjonen i datamaterialet kunne aksentueres i en egen tekst. Individuelle forskjeller er i vesentlig grad knyttet til den enkeltes livshistorie, som hovedsakelig var blitt omtalt i de ”resterende” tekstavsnittene, slik at disse fikk vesentlig innvirkning på presentasjon av variasjonen.

Rekkefølgen i analysetrinnene ble ikke overholdt like rett frem som jeg for oversiktlighetens skyld har beskrevet dem her. Underveis måtte jeg justere, innsnevre og gjennomføre tilbakesjekk for å sikre lik behandling av hele datamaterialet. Samtidig begynte tolkningsprosessen, mønstergjenkjenning og formulering av tema allerede under datainnsamlingen, selv om denne foreløpige forståelsen undergikk en del forandringer og reformuleringer. Presentasjonen ovenfor må altså forstås som forenklet beskrivelse av prosessen.

STUDIENS TROVERDIGHET OG BEGRENSNINGER

I kvalitativ forskning er forskningsfunn i stor grad avhengig av forskerens forforståelse og dens rolle i dataproduksjon; dess viktigere blir en nøye redegjørelse for forskerens perspektiv, samt for studiens design og gjennomføring, for å kunne vurdere dens troverdighet. I denne vurderingen bruker jeg, i tråd med kvalitativ forskningstradisjon, begrepene gyldighet, pålitelighet og overførbarhet (Lundman & Graneheim, 2008).

GYLDIGHET

Studiens gyldighet er basert på hvorvidt data og analyse evner å svare på problemstillingen (Graneheim & Lundman, 2004, s. 109). Studien fokuserer på overføring av samisk kultur i hverdagslig samhandling med formålet å identifisere elementer som bidrar til at den oppleves givende av både bestemor og barnebarn.

Metodebeskrivelsen redegjør for avgjørelser rundt utvalgssammensetning, valg av enkelt- og fellesintervju som metode, og fremgangsmåte i analysen. Jeg har søkt å utfordre min forforståelse gjennom diskusjon med ergoterapeuter og forskere med samisk, norsk og/eller svensk kulturbakgrunn, samt at jeg åpnet for kommentarer fra informantene i etterkant av intervjuene.

Noen forhold bør trekkes frem: Utvalget var med 3 informantpar (minus én bestemor) liten og kunne ikke favne mye variasjon. Forskningslitteraturen ble derfor avgjørende for å vurdere forholdet mellom kulturell ramme og individuell variasjon. Aktivitetene som nevntes var i samsvar med aktiviteter som annensteds er beskrevet som tradisjonelle samiske aktiviteter, mens det finnes mange flere som alternativt kunne vært utøvd.

Bestemødrene og barnebarna formidlet at de hadde spesielt nære relasjoner. Det kan ikke trekkes sikre slutninger om informantenes relasjon var vanlig eller unik i samisk sammenheng, hvorvidt altså kulturoverføring foregår på et lignende grunnlag hos andre samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn. Allikevel underbygger forskningslitteratur vektleggingen av relasjonene i familie og slekt i samisk kultur, og deres praktiske betydning (Balto, 2005, s. 89-92). Dette sannsynliggjør at funnene gjelder flere enn de konkrete informantene.

Studien har en uttalt hensikt om å lære mer om ressursene som generasjonene har for hverandre. Dette fører til vektlegging av de positive aspektene i relasjon og identitetsutvikling. Når kultur overføres, opprettholdes ikke bare identitet, egenart og dermed forskjellighet, også problematiske holdninger som eksklusivitet, intoleranse eller mindreverd kan vedlikeholdes. Ingen av informantene uttrykte slike holdninger, og verken utvalgsstrategi eller spørsmålsstillinger i intervjuene siktet mot å oppdekke slike holdninger.

OVERFØRBARHET

Overførbarhet gjelder spørsmålet i hvorvidt resultatene har gyldighet for andre grupper eller kontekster (Graneheim & Lundman, 2004, s. 110). Alle informantene var fastboende samer med herkomst fra samisk språkområde. Ifølge litteraturen har de identifiserte aktivitetsområdene og temaene relevans for samer i forskjellige miljøer og geografiske områder, samtidig som vektlegging og utforming av konkrete aktiviteter og samhandlingserfaringer vil variere. Ikke minst vil forhandlingsprosessen rundt norsk og samisk identitet være preget av erfaringer i en lokal majoritets- eller minoritetssituasjon. Det må regnes med merkbare forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder hvilke konkrete aktiviteter som er gjenstand for samhandling.

Resultatene har en viss overføringsverdi for besteforeldre og barnebarn i andre kulturer, også majoritetskulturer: Utviklingsbehovene i de forskjellige livsfasene slik Erikson og Erikson beskriver dem, har gyldighet i mange forskjellige kulturer (jf. Warburton m.fl., 2006), likedan generasjonenes grunnleggende potensial til å bekrefte hverandre og til å støtte hverandres identitetsutvikling i samhandling rundt tradisjoner og aktiviteter som preges av kulturens verdier. Det vil derimot avhenge av kulturelle og individuelle forhold hvilke konkrete aktiviteter og samhandlingsformer som kommer til anvendelse, og hvordan utviklingsbehovene fylles.

PÅLITELIGHET

Pålitelighet sikter mot risikoen for inkonsistens i data og analyse (Graneheim & Lundman, 2004, s. 110). Informantene sjekket transkriptene for å sikre at misforståelser var unngått og at det som var sagt avbildet det de stod for. Konsistens i datainnsamling og analyse er en utfordring i en kvalitativ studie hvor forståelse av temaet og tolkning av data utvikler seg kontinuerlig. Jeg skrev logg og refleksjonsnotater under hele prosessen for å bevisstgjøre meg de fortløpende endringene i min forståelse. Dette gjorde det mulig å gjentatte ganger målrettet gå tilbake til allerede analyserte data og se på dem med nye øyne. Diskusjon av funn og foreløpige tolkninger med ergoterapeut-kolleger tjente samme formål.

ANDRE BEGRENSNINGER

Côté og Levine utdyper Erikson når de vektlegger at sosiale strukturer gir både muligheter og begrensninger for den enkeltes identitetsutvikling; bestemte identitetsaspekter bekrefte, hvorimot andre ikke støttes og dermed hemmes i sin utvikling (Côté & Levine, 2002, s. 135). Denne studien har et klart fokus på

hverdagslig aktivitet, preget av tradisjoner. Det finnes flere måter å forankre sin kulturell identitet på enn å forstå den gjennom tradisjoner, for eksempel slik Hansen (2011, s. 50) henviser til tradisjonelle og moderne samiske verdier som dimensjoner i samiske samfunn. Dette sier denne studien lite om.

ARTIKKEL

KLARGJORT TIL PUBLISERING I "ERGOTERAPEUTEN"

”DET BLIR LIKSOM MER VIRKELIG NÅR MAN HOLDER PÅ MED SÅNNE TING.”

HVERDAGSLIG SAMHANDLING OG KULTUROVERFØRING MELLOM SAMISKE BESTEMØDRE OG DERES KVINNELIGE BARNEBARN – EN KVALITATIV UNDERSØKELSE

ABSTRACT

BACKGROUND: In order to give health services attending to people’s cultural values and dignity, we need to enhance our cultural understanding and competence. **AIM:** This study aims to explore how Sami grandmothers and granddaughters create meaning through interaction in everyday occupations, as relevant to successful cultural transmission. **METHOD:** This question is investigated in semi-structured interviews with two Sami grandmothers and three Sami granddaughters. The interviews are analysed using qualitative content analysis. **RESULTS:** The respondents described everyday occupations such as *preparing food, being in nature, doing textile work, storytelling and singing, playing* as relevant for interaction and cultural transmission, as well as *activities related to aspects in life being beyond human control*. A theme of *belonging* was identified, with the subthemes *belonging to family, belonging to nature, and belonging throughout time from generation to generation*, leading to an overarching theme of *Sami identity*. **DISCUSSION:** The concept of co-occupation is used to understand how interaction in everyday occupations contributes to both shared and personalised, complementary meanings. The role of tradition to grant both continuity and the possibility of choice and change is discussed, and Erikson’s theory of identity formation throughout the life cycle is used to show the generations mutual significance to confirm cultural identity. **CONCLUSION:** Intergenerational interaction in everyday occupations has the potential to enhance cultural identity in Sami grandmothers and granddaughters through shared and complementary meaning in co-occupation.

Key words: Sami, grandmothers, granddaughters, cultural transmission, belonging, co-occupation, tradition, Erikson, cultural identity

INNLEDNING

Helseprofesjonene har i økende grad blitt oppmerksom på kulturens betydning for vår fagutøvelse. Dette fører ikke automatisk til at vi møter pasienter, brukere og pårørende på en måte som ivaretar deres kulturelle og personlige verdier og verdighet (Iwama, 2007). Vi trenger mer forståelse for kulturens innflytelse på samhandling og kulturens helserelevans .

Ergoterapeuters vektlegging av aktivitetens helserelevans (Wilcock, 2006) er i samsvar med Gadamer's beskrivelse av helse som "a condition of being involved, of being in the world, of being together with one's fellow human beings, of active and rewarding engagement in one's everyday tasks" (Gadamer, 1996, s. 113). Med denne helseforståelsen blir sammenhengen mellom tilfredsstillende deltagelse i det kulturelle fellesskapet og god helse opplagt.

Hverdagslig samhandling i familien kan være en naturlig arena for forhandling av kulturelle verdier og identitet (Farias & Asaba, 2013). Denne samhandlingen på tvers av generasjoner er ikke konfliktfri. Samtidig ser den ut til å være viktig og ha et potensial til å bekrefte fellesskap, tilhørighet og mening i livet (Kemp, 2007; Ramugondo, 2012). Dette kan gi grunn for helsetjenestene å være oppmerksom på forhold som innvirker på samhandlingen på tvers av generasjoner og ut ifra et helsefremmende perspektiv å tilrettelegge for den.

Temaet er særlig relevant for Norges samiske befolkning. Kulturell identitet er for mange et spørsmål uten entydig svar. Identitetsspørsmålet stilles foran et bakteppe med historisk sett omfattende identitetskrenkelser, og det kan være knyttet til betydelig usikkerhet (Paine, 2003, s. 316). Samer i Norge opplever et behov for bedre kulturell tilpasning av helsetilbudet (Nystad m.fl., 2008). Også Nasjonal helse- og omsorgsplan (2011-2015) påpeker behovet for økt språk- og kulturkompetanse hos helsepersonell (Helse- og Omsorgsdepartementet, 2011, s. 90f.).

Helseforskning viser til sammenhenger mellom identitetsbygging og mental helse for den unge samiske generasjonen (Kvernmo, 2004; Bals m.fl., 2010), og trekker frem omgivelsenes betydning: I samiske dominansområder deltar unge samer mer i kulturell aktivitet, har stort sett en velutviklet tokulturalitet og bedre mental helse enn jevnaldrende samer i en minoritetskontekst (Kvernmo, 2004). I forhold til eldre samer

undersøkes deres muligheter til å leve livet i samsvar med identiteten sin (Aléx m.fl., 2006), noe som kan være utfordrende når en mottar omsorgstjenester (Elvebakk, 2008).

Det mangler forskning som fokuserer direkte på kulturoverføring mellom samiske besteforeldre og barnebarn. Oppdragelse til autonomi, med samtidig vektlegging av nære relasjoner i familie og slekt trekkes frem som kjennetegn for samisk oppdragelse, og videreføring av samisk språk og tradisjoner ansees som viktig for barnas identitetsutvikling (Javo m.fl., 2003; Boine, 2005). Aktivitetsvitenskapelig forskning bekrefter at utøvelse av tradisjoner gir en opplevelse av kontinuitet, identitet, og tilhørighet (Bonder, 2001; Hocking m.fl., 2002).

Boine henviser til at menn og kvinner ivaretar oppdragerrollen forskjellig, også der det gjelder formidling av felles verdier (2005, s. 64-66). Jeg forventer tilsvarende forskjeller i kulturoverføring og anvender derfor et kjønnsperspektiv i denne studien.

PROBLEMSTILLING OG MÅLSETTING

Forskning om kulturoverføring mellom samiske besteforeldre og barnebarn vil frembringe ny kunnskap som gir økt oppmerksomhet for det helsefremmende potensialet i hverdagslig samhandling i nære relasjoner. Jeg håper at helsepersonell vil anvende kunnskapen ved utforming av tiltak hvor begge generasjoners ressurser for hverandre utnyttes. Temaet belyses under problemstillingen *“Hvordan bidrar hverdagslig samhandling til kulturoverføring mellom samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn?”*

Forskningsens formål er å lære om vellykket kulturformidling i hverdagslig samhandling. Videreføring av samisk kultur møter mange utfordringer i dagens samfunn; dess viktigere er det å lære mer om faktorene som setter folk i stand til å lykkes på dette området.

METODE

Meningsskaping som studiens fokusområdet undersøkes adekvat med en kvalitativ og fortolkende forskningstilnærming (Patton, 2002, s. 477f.). Studien vektlegger bestemødrenes og barnebarnas egen meningskonstruksjon: Det ble spurt om

hverdagslig samhandling som informantene i tilbakeblikk vurderte som relevante og gunstige for kulturoverføring.

INFORMANTER

Studiens tidsfokus ligger på samhandling som har foregått da barnebarnet var mellom 6 og 12 år gammel. Dette med tanke på en mulig anvendelse av funnene i utforming av kulturelt tilpassede aktivitetsopplegg for denne aldersgruppen, eksempelvis i samarbeidsprosjekt mellom skoler og sykehjem. Jeg intervjuet to samiske bestemødre og deres barnebarn, samt ett barnebarn hvis bestemor døde da hun selv var i slutten av barneskoletida. Bestemødrene var rundt 70, og barnebarna rundt 20 år gamle. Det hadde vært regelmessig samvær mellom barnebarna og bestemødrene i barnebarnets barneskoletid. Bestemødrene var født og aktuelt bosatt i Finnmark; de var fastboende og hadde en aktuell eller tidligere tilknytning til gårdsdrift. Intervjuene ble gjennomført på norsk. Alle informantene var tospråklige og ga uttrykk for å være bekvem med å formidle sine synspunkter på norsk.

DATAINNSAMLING

Det gjennomførtes semistrukturerte intervju med narrative trekk (jf. Kvale & Brinkmann, 2009), først med henholdsvis bestemor og barnebarn hver for seg. En utdypende fellessamtale med begge informantene gjennomførtes kort tid senere. Med barnebarnet hvis bestemor ikke kunne intervjues gjennomførtes én samtale. Transkriptet ble sendt til informantene for tilbakemelding.

ANALYSE

Materialet ble analysert med kvalitativ innholdsanalyse, med Patton (2002) og Graneheim og Lundman (2004) som orientering. Målet med analysen var å belyse fellestrekk og forskjeller i bestemødrenes og barnebarnas perspektiver. Først hørte jeg gjennom hvert intervju. Etterpå ble transkriptet strukturert, og meningsbærende passasjer identifisert. Tekstavsnitt som omtalte samhandling i aktivitet og annen tekst atskiltes. Analysen skred frem fra formulering av kategorier og nøye beskrivelse av informantenes erfaringer og posisjoner til en tolkende formulering av temaer og sammenhenger. Til slutt formulertes funn.

FORSKNINGSETIKK

Studien fikk tilråding fra Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste NSD (31274/2012). Informantene samtykket til studiedeltagelsen etter å ha blitt skriftlig og

muntlig informert om studien, samt tilsikret konfidensialitet og anonymitet ved publisering. De var også blitt opplyst om muligheten for å fritt trekke seg fra studien uten begrunnelse innen data var inngått i analysen. Personer med samisk bakgrunn tilhører en gruppe som historisk har opplevd, og delvis fortsatt opplever å bli tolket og nedvurderende mistolket av andre. Jeg vil fremheve ansvaret for å ivareta både personenes egne perspektiver og et kritisk forskende blikk på temaet. For å unngå kulturelle misforståelser samarbeidet jeg med samiske ergoterapeuter under utarbeiding av samtaleguiden og i analysens tolkende fase.

FUNN

Intervjuenes innhold avbildes i kategoriene *felles aktivitet, handling og samhandling, og verdier*. Kategorien *felles aktivitet* omfatter underkategoriene *lage mat, være i naturen, gjøre håndarbeid, fortelle og synge, leke, livet som en ikke rår over*. *Handling og samhandling* utdifferensieres i *samhandle, lære bort, lære seg, være lov, gjøre noe med og like*. *Verdier* samler *familie/ slekt, naturen, kompetanse, autonomi, respekt, tilhøre, videreføre/ ta vare på og være samisk*. Tolkning av innhold på tvers av kategoriene førte til temaet *tilhørighet*, med undertemaene *tilhørighet i familie og slekt, tilhørighet til naturen, tilhørighet gjennom tid fra generasjon til generasjon*. Tilhørighetens konstituerende betydning for identitet munnet ut i hovedtemaet *samisk identitet*.

Presentasjonen av funn svarer på fire spørsmål: 1. Hvilke aktiviteter er relevante for kulturoverføring? 2. Hva kjennetegner samhandling i disse aktivitetene? 3. Hvilken mening inneholder samhandlingen? 4. Finnes det en sammenheng mellom samhandlingen og informantens kulturelle identitet?

1. FELLES AKTIVITET

Informantene bekreftet hverdagen med familie og slekt som relevant arena for formidling av samisk kultur. Aktivitetene de anså som viktige i sin samhandling – *lage mat, være i naturen, gjøre håndarbeid, fortelle og synge, leke, og aktiviteter og praksiser knyttet til erfaringer med livet som en ikke rår over* – ble beskrevet som hverdagslige og vante.

LAGE MAT

Barnebarna var vant til å hjelpe bestemora med konservering av matvarer og matlaging. Informantene nevnte spesielt kjøttmat, særlig reinkjøtt, og flere tradisjonelle retter med blod, for eksempel blodklubb (gumppus), blodpølser (márffi) eller blodpannekaker (varrabánnogahkkut). Det verdsattes å skaffe mat ved å høste fra naturens ressurser.

VÆRE I NATUREN

Informantene nevnte fisketurer, bærturer, skuterturer, ski- og gåturer. De fremhevet naturopplevelsen, opplevelsen av fellesskapet i familien og bruk av naturens ressurser mer enn turgåingen. Mange turer var knyttet til fiske og bærplukking, med moltebær som spesielt kjærkommen ressurs. Ellers inngikk det å tenne bål, spise niste/ lage mat underveis, og fortelle. Overnattingsturer på hytta eller med lavvo/ telt utvidet og utdypet opplevelsen.

GJØRE HÅNDARBEID

Det var for alle barnebarna et fortrolig syn at bestemor holdt på med et håndarbeid. Spekteret av tradisjonelle håndarbeidsteknikker var stort og omfattet blant annet strikking, frynsing av tørkle til kofte, koftesøm, luesøm og garving av skinn. Kofta inntok en særstilling og ble trukket frem i forhold til å kjenne seg samisk og bekjenne seg til det.

FORTELLE OG SYNGE

Alle bestemødrene fortalte – om levd historie og livserfaringer generelt, slektsforhold, naturkunnskap, samt myter og tradisjonelle fortellinger. Fortelling inngikk i hverdagslig samtale og ble til i en situativ kontekst som utløser minner, tanker, spørsmål: ”Altså, hvis man er inne, så bruker hun ... å fortelle om ting som har skjedd ... inne, og når hun er ute, så forteller hun om ting som har skjedd ute” (barnebarn). To barnebarn hadde sunget mye i lag med bestemora; det nevntes barnesanger og salmer på samisk, men også norsk slager. Barnebarna vektla at de ble stimulert til samisk språkbruk i sang.

LEKE

Alle informantene kom inn på barns lek som fikk rom til å utfolde seg og ble i liten grad begrenset av regler: ”Det var ikke sånn at: ’Å, vær forsiktig med det og det’ ” (barnebarn). Lek fant først og fremst sted parallelt til de voksnes aktivitet.

AKTIVITET OG PRAKSISER KNYTTET TIL ERFARINGER MED LIVET SOM EN IKKE RÅR OVER

Ett informantpar trakk frem situasjoner med **død i familien** som viktig for samhandlingen. Bestemora poengterte at barn ble tatt med: ”De får besøke dem på sykehuset, når ... man vet at de er så syk at de holder på å dø. Får de være med i prosessen ... å se på, ja, et menneske som var død, det var helt naturlig.”

Alle barnebarna hadde hørt **myter og fortellinger** om draugen og de underjordiske fra bestemødrene. I tillegg til å underholde bidro fortellingene til å tolke livet og formidle holdninger. Også **forvarsler og tegn** kunne spille en rolle, og ett informantpar tok opp at det var vanlig i deres familie å spå i kaffekoppen.

Trosformidling var ifølge to barnebarn en viktig del av samhandlingen med bestemora. Ett barnebarn poengterte den etiske dimensjonen: ”Og *etikk*. ... Hun innprintet ikke så mye om sånn her Jesus og Gud og sånn, det gjorde hun ikke, men det var mye av hva man skulle gjøre og ikke skulle gjøre.”

2. HANDLING OG SAMHANDLING

Samhandling skjedde overveiende i aktiviteter som bestemor kunne og hadde interesse for, og som hun ønsket å la barnebarnet være delaktig i.

Graden av samhandling varierte. På den ene enden av spekteret plasseres situasjoner hvor bestemora og barnebarnet holdt på med hver sin aktivitet, mens de delte den samme arenaen, for eksempel kunne barna leke i fjøset mens bestemor i lag med familie stelte dyrene. Et større element av samhandling kom inn når barna holdt på med lek som speilte de voksnes arbeid. I mange aktiviteter så barnebarnet på hva bestemora og andre voksne drev med, både i forbigående og fokusert. På den andre enden av samhandlingsspekteret ligger situasjoner som var preget av tett samhandling i felles utført aktivitet.

Barnebarnas og bestemødrenes **handlinger utfylte hverandre**. Barnebarnet spurte, bestemora svarte. Bestemor fortalte, barnebarnet lyttet. Når barnebarnet ytret ønsket om å lære å strikke, så viste bestemora henne dette. Formidling skjedde ved at bestemora viste, forklarte og hjalp, samtidig som barnebarnet fikk gjøre ting selv og prøve ut på egen hånd. Når barnebarnet møtte motstand, så kunne bestemora utfordre, støtte og veilede:

”Uff”, sa hun, ”jeg orker ikke. La det være, la det være” sa hun. ”Nei”, sa jeg. ”Vi kan ikke ha det sånt. Du kommer aldri til å bruke den genseren hvis det er skjev mønster. Vi rekker den ned.” ”Rekke den ned, jeg har jo slitt minst fire kvelder med det mønsteret.” ”Jo”, sa jeg, ”det skal være ordentlig. Når vi skal gjøre noe, ..., det skal være ordentlig.” Og da rekket vi opp. Og hun strikket da. ... To kvelder satt hun, og da var genseren ferdig. (Bestemor)

Komplementaritet i samhandling betyr ikke fravær av konflikt. Bestemor og barnebarn kunne godt ha motstridende interesser uten at det førte til brudd i samhandlingen.

Det å ha vært sammen om noe ser ut til å ha bidratt til en opplevelse av nærhet og tilknytning. Denne opplevelsen av nærhet trengte ikke nødvendigvis være koblet til mye synlig aktivitet:

... bare å sette seg ned og, ... bare være der i lag, det trengte ikke å være radio eller TV på. Men bare sitte og prate, og kanskje iblant strikke, og du bladde i et blad, og, det trengtes kanskje ikke alltid å si noe. Men så kunne man spørre om alt mellom himmel og jord. ... Det trengte ikke alltid å gjøres så mye. (Barnebarn)

Ett informantpar fortalte om rollebytte i læringsforholdet når barnebarnet ble større; barnebarnet kunne hjelpe bestemora med å håndtere e-post og internett, eller lære bort nye matretter som Sushi eller Taco. Ifølge informantene var dette med på å styrke **gjensidigheten** i forholdet.

Også bestemoras og barnebarnets **holdninger** til læring **utfylte hverandre**. Bestemora var opptatt av å bygge kompetanse: ”Dess mer du lærer, dess mer har du bagasje med deg videre i livet”. Hun poengterte vurderingsevnen og ga et eksempel: ”Ja, det var nå ikke så viktig at vi støvsugde i dag, i dag går vi og besøker tanta.”

Alle barnebarna snakket med respekt om bestemoras kompetanse, og var instilt på å ta imot hennes veiledning.

Hun er eldst, klokest, ja, mest erfaring, det har jo mye å si.... Besteforeldre ... har mye kunnskap, altså de er eldre, de kan mye, de vet mye, og, ja, selv om de har lært det de kan til de barna sine da, så er det jo noe annet når besteforeldrene lærer det direkte til barnebarna. (Barnebarn)

Bestemødrene fremhevet barnebarnets interesse og nysgjerrighet. De oppfattet at rollen som bestemor ga dem gode forutsetninger for å imøtekomme barnebarnet, i og med at en som bestemor både har fortrolig kjennskap til det som interesserer og tid til å viderefordre det.

Bestemor og barnebarn tolker samhandlingen som fant sted i barnebarnets barneskoletid ut ifra sin nåværende livsfase. **Perspektivene** fremstod som både **forskjellige og komplementære**. Bestemødrene sammenlignet sine egne oppvekstvilkår med barnebarnets, og opplevde stor kontrast og forandring. Kontrasten innebar noe uavklart for dem: ”Det er rart å tenke hvordan det er forandret”, ”Utviklingen har gått altfor fort”. Barnebarna så på livet med blikk på mulighetene det inneholdt, og brukte bestemors lærdom som orientering: ”Altså man er på en måte lært opp til at: Sånn og sånn skal man gjøre, men du velger selv om du vil gjøre det. Så du har hele tida et valg.”

Begge perspektivene var preget av bevisstheten om livets endelighet og ønsket om å videreføre:

Jeg vet at når hun en gang kommer til å gå bort, så har jeg ... verdifulle minner som jeg har tatt med meg og som jeg kan føre videre til neste generasjon” (Barnebarn)

3. SAMHANDLINGENS MENING - TILHØRIGHET

Alle barnebarna ga uttrykk for en nær relasjon til bestemora, preget av gjensidig respekt. Relasjon og samhandling betinget hverandre og ga grunnlaget for barnebarnas beredskap til å innhente orientering fra bestemor.

Datamaterialet gir støtte til identifisering av *tilhørighet* som gjennomgående tema, med følgende undertema: *tilhørighet i familie og slekt, tilhørighet til naturen, tilhørighet gjennom tid fra generasjon til generasjon*. En kommentar til barnas læreprosess viser hvordan undertemaene står i sammenheng med hverandre:

Ja, men, du ser jo bare på dyrene i skogen. Ja. De ungene er jo med og ser på hvordan foreldrene gjør det, og finner mat og hvordan man gjør for å knuse de her nøttene og alt det der. Det er jo sånn de lærer det, unger også, de har sett: "Å ja sånn gjorde de det". (Bestemor)

Tilhørigheten til (dyre)familien er grunnlaget for læring, ungdyrene etterligner foreldrene og lærer kompetanse som er vesentlig for overlevelse og beståen gjennom generasjonene. Ut ifra tett kontakt med *naturen* og innsikt i dens modningsprosesser vinnes orientering for egen handling og samhandling.

TILHØRIGHET I FAMILIE OG SLEKT

Mange aktiviteter fant sted i lag med familiemedlemmer fra kjernefamilien og utvidet familie. Kunnskap om slektsforholdene er viktig, og bestemoras fortellinger handlet ofte om slektskap og slektninger. Barnebarna beskrev bestemora som en som holder familien samlet, noe som bestemødrene kjente seg igjen i.

Tilhørighet bekreftes i hverdagslige handlinger. Alle hadde et ansvar å bidra til fellesskapet, og til å hjelpe hverandre der det trenges. Et annet eksempel er et tørkle som et barnebarn laget sammen med bestemora som gave til en kusine. Tørkleet synliggjorde og bekreftet både egen kompetanse og tilhørighet: "Nei, det er artig å kunne det, det er det. Så er det litt artig når kusina mi også går rundt med det tørkleet, ... sånn: 'Ah, det der har jeg vært *med* på, det har *jeg laga*' " (barnebarn). Tilhørighet til fellesskapet ga for informantene samtidig rom for en åpenhet overfor andre. Det var vanlig "å ha et åpent hus".

TILHØRIGHET TIL NATUREN

Forholdet til naturen har mange aspekter. Grunnleggende er en aktiv bruk av naturen, som arena for opplevelser og som ressurs til innhøsting. Informantene vektla opparbeidelse av kompetanse for å klare seg i naturen, noe som skjedde gjennom praktisk handling slik som å tenne bål, og ved kunnskapsformidling i fortelling. Den sterke sansemessige og emosjonelle forankringen av naturopplevelser blir godt synlig i dette eksempelet om overnattingsturer med lavvo:

Bestemor: Å, ... den deilige lukta om morgenen når man står opp, frisk luft, og litt sånn røyklukt fra glørne.

Barnebarn: Og man følte seg så nært naturen da.

Bestemor: Ja. Og så hører man fuglkvitter, og av og til rype ...

Naturen har altså mye mer enn ren praktisk betydning.

Så naturen har gitt veldig mye, sola, og alt det ... flotte været, der går man ut, og, ... man ber liksom til dem, eller, hva skal jeg si, ... det er noe deilig ut i naturen. Du kommer nærmere din Og så kjenner du hver en stubbe, stein og stokk, ... jeg har jo gått der siden jeg var barn. ... Derfor har jeg blitt så glad i naturen. Så der henter jeg mye styrke ifra. (Bestemor)

TILHØRIGHET GJENNOM TID FRA GENERASJON TIL GENERASJON

Alle informantene kommenterte at de opplevde verdier og handlingsmåter som godt forankret i samisk kultur. Ønsket om å ta vare på det en har lært fra foreldre og besteforeldre fremstod først og fremst som et ønske om å opprettholde sammenhengen mellom dem som var før meg, meg selv, og dem som kommer etter meg. Fokuset ligger på videreføring fra generasjon til generasjon i slektslinja. Informantene vektla altså den personlige overleveringen av en kollektiv samisk tradisjon:

Intervjuer: Kunne du også lære det ut av bøker?

Barnebarn: Det kunne jeg sikkert, men det hadde ikke blitt det samme.... det blir noe helt annet når ... det blir videreført fra generasjon til generasjon. Så som med bestemor og meg at jeg lærer det av henne, det blir mest spesielt, da kan jeg liksom fortelle til mine barn: „Ja, det har jeg lært av oldemora deres“, og, „sånn har de brukt å gjøre i gamle dager“ Det er ikke bare: „Ja, jeg leste det i en bok. That's it.“ ... Det blir mer ekte. ... Den er prøvd i virkeligheten, på en måte.

Informantene fremhevet at de selv valgte hvilke tradisjoner de tok opp som personlige tradisjoner og vektla muligheten til å justere. Samtidig beskrev de tradisjoner som dypt forankret i eget liv. En bestemor gikk så langt å henvise til en indre nødvendighet om å gjøre det tradisjonen tilsier: ”Når man har en tradisjon i seg, så må man bare gjøre det”. På denne måten betyr valgfrihet ikke vilkårlighet.

4. KULTURELL TILHØRIGHET - SAMISK IDENTITET

Tilhørighetens konstituerende betydning for identitet munnet ut i hovedtemaet *samisk identitet*. Det å utøve og ivareta samiske tradisjoner bidro for informantene til en opplevelse av sammenheng. Tradisjonene ga forankring i livet og lot dem kjenne på hvem de var. Lenge før jeg brakte identitetstemaet på banen, sa ett av barnebarna: ”Nei, det er jo en del av hvem jeg er. ... Både tradisjonene og alt det der, det er jo en *del* av meg. Så, det blir jo *viktig* å *lære* det.” Hun formulerte senere:

Man kjenner ... på at man er same, at man gjør det man gjør, ... det blir liksom mer virkelig når man holder på med sånne ting. ...Det er ... da man kjenner ... på at, det her er ikke noe alle gjør,

At tradisjoner samtidig er med på å vise egen identitet utad, kommer frem i et annet barnebarns kommentar:

Det virker som at det blir mer og mer vanlig at min generasjon setter mer pris på det gamle og vil ivareta det. ... Det er vel kanskje det at man ... verdsetter det litt mer, at det er viktig å vise ... hvem vi er.

DRØFTING

“Hvordan bidrar hverdagslig samhandling til kulturoverføring mellom samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn?” Studiens problemstilling drøftes med fokus på samhandlingens rolle, tradisjonens funksjon for å ivareta kontinuitet og foranderlighet, og generasjonenes gjensidige betydning for hverandre i forhold til å bygge, bekrefte og videreutvikle egen kulturell identitet.

SAMAKTIVITET (*CO-OCCUPATION*)

Pierce forutsetter at all menneskelig aktivitet kan innordnes på et tenkt kontinuum for sosial deltagelse fra fullstendig samhandlende til enslig. Hun definerer samaktivitet (*co-occupation*) som de aktivitetene med høyest grad av samhandling, hvor den enkeltes aktivitetserfaring ikke kan tenkes uten den samhandlende tilpassingen av den personen eller de personer som er med i aktiviteten (2003, s. 199f.). Pickens og Pizur-Barnekow tilføyer delt kroppslighet, emosjonalitet og intensjonalitet som vesentlige aspekter i samaktivitet (2009, s. 151).

Ett informantpar tok opp flere situasjoner med *lav samhandlingsgrad*, hvor barnebarnet hadde fått med seg det bestemora gjorde mens hun selv lekte. Både bestemora og barnebarnet formidlet tydelig at barnebarnets aktuelle interesse i tradisjonelle aktiviteter bunnet i hennes deltagelse i aktivitetssituasjoner i barndommen. Innsikt i en slik sammenheng gir grunnlag for tålmodighet: Selv om kunnskaps- og kulturoverføring fra generasjon til generasjon inntar en viktig plass i samisk oppdragelse, så avstår man fra press og avventer til beredskap til praktisk samhandling er på plass for begge partene (Boine, 2005, s. 55). Tålmodighet betyr ikke passivitet. Istedenfor å bruke press kunne bestemødrene tilby, for eksempel invitere til håndarbeid: ”Ja, vil du prøve?” eller tilrettelegge for språkpraksis ved å stille samiske bøker til rådighet. Allerede i situasjoner med lav samhandlingsgrad kan altså bestemoras handling være betydningsfullt for barnebarnet og omvendt.

Når barnebarnet og bestemora ved siden av hverandre knyttet frynser på et felles tørkle, når barnebarnet oppmerksomt lyttet til bestemoras fortelling og drev den frem med egne spørsmål, eller når barnebarnet lærte seg tilberedning av kjøtt etter bestemoras instruks, så handlet det om aktiviteter med *høy samhandlingsgrad*, *samaktiviteter*. Bestemor og barnebarn delte den samme fysiske plassen og deres kroppslige handlinger inngikk i en felles aktivitet. Informantenes uttalelser viste til sammenfallende emosjoner og hensikter i aktivitetene, men disse kunne også være forskjellige og samtidig komplementære, for eksempel når barnebarnet lot seg motivere av bestemora til å rekke ned genseren som hun hadde strikket, og å rette opp feilen.

Informantene opplevde viktige aspekter i aktivitetenes meningsinnhold komplementært: I fortellinger hadde bestemora anledning til å sammenligne før og nå, og skape en integrerende forståelse av livshendelser; barnebarnet opplevde spenningen med å høre fra tidligere tider og kunne bruke bestemors kunnskap til å se flere muligheter å forholde seg på i fremtiden. Når barnebarnet lærte matretter og håndarbeid hos bestemora, fikk denne bekreftet sin kompetanse som verdifull og aktuelt, mens barnebarnet bygget ny kompetanse til fremtidig bruk og videreutvikling.

Meningsinnholdet i samhandlingen opplevdes altså delvis likt og delvis forskjellig, men komplementært. Dette funnet speiler resultatene til van Nes som fant både delt og individuell forskjellig meningsinnhold i felles utført aktivitet hos et ektepar, som

bidro til oprettholdelse av den enkeltes og parets identitet (van Nes, Jonsson, Hirschler, Abma, & Deeg, 2012).

TRADISJONER

Tradisjonene stod for tilhørighet gjennom tid, fra generasjon til generasjon. Et barnebarn sa: ”Tradisjonene ..., det er jo en del av meg”. Et viktig spørsmål i denne sammenhengen er hvor dynamisk denne tilegnelsen får lov til å være, eller om den enkeltes tilpassing til tradisjonene vektlegges. I samisk sammenheng foreslår Porsanger å bruke begrepet *árbevierru* som betegnelse for tradisjon. *Árbevierru* forener forandring og kontinuitet, og omfatter ”norms and values, customary patterns of thought, action or behaviour, value judgments ... and ethical issues ... the transmission of cultural heritage from one generation to the other, the succession of generations, the connection between past, present and future, and continuity” (Porsanger, 2011, s. 241). I samsvar med denne forståelsen vektla informantene samtidig dyp personlig loyalitet og valgmuligheter overfor tradisjonene. Aktivitetsvitenskapelig forskning har vist til sammenhengen mellom engasjement i tradisjonell aktivitet og opplevelse av kontinuitet, tilhørighet og identitet (Bonder, 2001; Hocking m.fl., 2002). Også i denne studien bekreftet informantene denne sammenhengen, som kristalliseres i formuleringen ”Det blir liksom mer virkelig når man holder på med sånne ting”.

ERIKSONS IDENTITETSTEORI

Identitet baseres ifølge Erikson på en persons oppfattelse av å være seg selv lik over tid, og en samtidig erkjennelse av at andre bekrefter denne selvoppfattelsen (1980, s. 18-22). Identitetsbegrepet forankres grunnleggende i personens kulturelle omgivelser (s. 109). Erikson knytter *kulturell identitet* til en persons familiehistorie, sett som del av samfunnshistoriske utviklinger (s. 31f.). Tilsvarende vektlegger informantene: Ved å utøve tradisjonene kjenner man på at man er same, og vil vise ”hvem vi er” (barnebarn). Eriksons *tradisjonsforståelse* er dynamisk, i overensstemmelse med informantenes uttalelser: Tradisjon må stadig restruktureres for å tilpasse seg de like stadige forandringene i menneskets omgivelser (s. 162f.). Identitet utvikles *gjennom hele livet*, ved å trinnvis mestre typiske utfordringer i den aktuelle livsfasen (Erikson, 1980, s. 51-107; Erikson & Erikson, 1997, s. 55-82, 105-129). De aktuelle utfordringene avhenger likevel mer av livssituasjonen enn av kronologisk alder (1980, s. 105). Her drøftes livsfasene med særlig relevans for denne studien.

SKOLEALDEREN

Barnet utvikler en oppfatning av ”I am what I learn” (Erikson, 1980, s. 87), og den overordnede konflikten i denne livsfasen står mellom *industry*, **konstruktiv foretaksomhet**, og mindreverdfølelse. Erikson fremhever at barn ønsker å observere hvordan ting gjøres, og til å gjøre selv (s. 87). Bestemødrene delte denne forventningen. Bestemora tok barnebarnet med i det hun holdt på med, men presset det ikke til å delta aktivt, og avvendet at det selv viste interesse i å prøve seg. Kompetansebygging er sentral i denne fasen (Erikson & Erikson, 1997, s. 75). Informantene fortalte hvordan barnebarna fikk lov til å prøve ut og gradvis mestre, når de eksempelvis plukket bær, strikket eller laget mat. Lek og arbeid alternerer, og også leken fører barnet frem til ny mestring (Erikson, 1980, s. 89). Lekens betydning anerkjentes av bestemødrene, og de tilrettela for barnas utfoldelse i lek.

UNGDOMSTIDEN

Her presenterer **identitetstemaet** den sentrale utfordringen: Identitetsforvirring danner motpolen til oppnåelse av en trygg identitet (Erikson & Erikson, 1997, s. 72). Temaet var fortsatt nært for de unge voksne informantene som nærmet seg eller befant seg i profesjonsutdanningen. Barnebarna snakket om bestemora som veileder, og henviste til den positive bekreftelsen hun hadde gitt, ”at jeg bare kunne være meg *selv*”. Erikson påpeker viktigheten av å bli bekreftet av nærpersionene en stoler på. Identitetskrisens alvorlighetsgrad minskes når den unge investerer i verdiene som underbygger kulturelt verdsatte kompetanser (1980, s. 95), slik informantene vektla tradisjonenes betydning for sin selvforståelse.

Minoritetssituasjonen som er knyttet til identitet som same fremhever annerledeshet. Annerledesheten er en utfordring men kan tolkes positivt, slik et barnebarn kom frem til: ”Det er faktisk en *ressurs* og en fordel for meg”. Positivt erfart kulturoverføring kan støtte psykisk helse, forutsatt begge kulturene anerkjennes (Kvernmo, 2004; Bals m.fl., 2010). Opplevelsen av egen identitet utvikles ut av en gradvis integrasjon av alle identifikasjoner (Erikson, 1980, s. 95), det vil si alle tilhørigheter bidrar til identiteten. Det er fordelaktig å gi rom for både det norske og det samiske. Slik muliggjorde en bestemor konkret og hverdagslig identitetsforhandling når hun lærte barnebarnet både å frynse tørkle til kofta og veiledet under strikking av den typisk norske Mariusgenseren.

ALDERDOMMEN

Grand-generativity beskrives som den eldres fortsatte engasjement i de etterfølgende generasjoner, og som vesentlig for å forbli involvert i livet selv (Erikson & Erikson, 1997, s. 63). Forskning knytter *grand-generativity* klart til kulturoverføring. Warburton fant at spesielt eldre med minoritetsbakgrunn vektla kulturoverføring i samværet med barnebarna (2006). Tilsvarende beskriver Liliequist en rolle som ”creator of Sami identity for the younger generation” som vesentlig bidrag til god livskvalitet for mange samiske eldre (2010). Motposisjonene til generativitet er selvpoptatthet og stagnasjon: En bestemor reflekterte at hun uten kontakten med barnebarnet ville savne spenningen denne kontakten medfører, i og med at barnebarnet bringer nye ting på banen, for eksempel ”alle de rare matsortene da”.

Erikson og Erikson knytter **integritet** til en opplevelse av sammenheng og helhet (1997, s. 65). Integritet uttrykker seg også i å godta mangfoldet av mulige livsmåter mens en samtidig helt og fullt bejaer ens egen. Bestemødrene ytet integreringsarbeid der de fortalte barnebarna om kontrastene mellom livskonteksten før og nå og balanserende søkte å beskrive sin egen posisjon. Den fortellende setter fokuset på eget liv i sin unikhet, og formidler det samtidig i en form som gjør det forståelig for andre (jf. Cocq, 2008, s. 239). På lignende måter mener jeg at også formidling av andre aktiviteter kan virke integrerende og identitetsstøttende: Når bestemødrene tok barna med i tradisjonelle aktiviteter som eksempelvis bærplukking, tørklefrysing eller synging, tok de dem med i sitt liv, formidlet og aktualiserte for seg selv det som over tid hadde hatt betydning for dem, og viste det på en måte som gjorde det mulig for barnebarna å delta og eventuelt gjøre det til sitt eget.

Når mennesker trues av integritetens motpol, fortvilelse, styrkes de gjennom ”the last possible form of hope as matured” gjennom livet, nemlig tro (Erikson & Erikson, 1997, s. 62). Her menes ikke utelukkende religiøs tro, men en eksistensiell troende eller bejaende holdning til livet. En slik holdning var viktig gjenstand for formidling hos alle informantpar: To barnebarn fremhevet formidling av tro eller etikk, og den tredje bestemor la vekt på å la barnebarnet møte døden som naturlig del av livet.

HØY ALDER

Denne niende livsfasen karakteriseres ved den gamle personens konfrontasjon med tap av krefter og evner (Erikson & Erikson, 1997, s. 105-114). Mestring av denne

fasen kan betegnes med Tornstams begrep *gerotranscendence*: Det gjelder å foreta et perspektiveskift som overskrider det individuelle livet (Erikson & Erikson, 1997, s. 123-129). På det hverdagslige planet kan perspektiveskiftet uttrykkes ved at personen bruker mer tid på ettertanke i tilbaketrukkethet (Nilsson, Lundgren, & Liliequist, 2012). Én av bestemødrene strevde med økende helseplager, og her var samhandlingen preget av åndelig veiledning og rolig samvær uten mye synlig aktivitet.

GENERASJONENES BETYDNING FOR HVERANDRE

Barnet utvikler sin identitet idet det gjør sine egne erfaringer og ved at dets mestring vinner anerkjennelse og mening innenfor den gjeldende kulturen (Erikson, 1980, s. 95). Barnet får et utvidet perspektiv ved å møte eldre, og eldre har behov for et generativt engasjement for å forbli involvert i livet (Erikson & Erikson, 1997, s. 63). Også de eldre erfarer bekreftelse av de unges etterspørsel om anerkjennelse som noe de verdsetter (1997, s. 72). Begge generasjoners behov kan altså sies å være komplementære.

AVSLUTNING

Denne studien belyser hvordan noen samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn samhandlet i hverdagslige aktiviteter. Samhandlingen var kjennetegnet ved både delt og forskjellig, men komplementær meningsinnhold som fremmet opplevelse av tilhørighet. Kulturoverføring skjedde i felles aktivitet med høy samhandlingsgrad og høyt aktivitetsnivå, men også i situasjoner med lite samhandling, eller lite synlig aktivitet. Bestemora og barnebarnet bekreftet hverandre i samhandling rundt tradisjoner og aktiviteter som preges av kulturens verdier. Den gjensidige bekreftelsen fremmet integrering og verdsetting av felles kultur og tradisjon og bidro på denne måten til utvikling og videreutvikling av samisk kulturell identitet. Hverdagslig samhandling på tvers av generasjonene har altså potensialet til å fremme kulturell identitet hos samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn; dette gjennom delt og komplementært meningsinnhold i felles aktivitet.

Med sin vektlegging av den relasjonelle og kulturelle dimensjonen i aktivitet gjør denne studien oppmerksom på potensialet som ligger i samhandling mellom barnebarn og besteforeldre, og ellers på tvers av generasjonene. Innsikt i grunnleggende prosesser i kulturoverføring gjelder både minoritets- og

majoritetskulturer. Ergoterapeuter kan anvende kunnskapen om delte og komplementære meningsaspekter i felles aktivitet i aktivitetsanalyse og derigjennom tilrettelegge for aktivitet som møter begge generasjoners behov.

Det synes lovende å ta i bruk begge generasjoners ressurser for hverandre i sammenheng med hverdagsrehabilitering (Ness m.fl., 2012). Oppmerksomheten for potensialet som ligger i eldres familiære relasjoner kan inspirere til på nye måter å adressere familienettverket i et individuelt rehabiliteringsforløp. Og prosjekter innen hverdagsrehabilitering vil med fordel kunne knyttes opp til kulturelt tilpassede aktivitetstilbud på tvers av generasjoner.

Samisk helseforskning er et nytt forskningsfelt. Et sterkere forskningsmessig engasjement av ergoterapeuter på dette feltet vil kunne gi verdifulle innspill om tilretteleggingsmuligheter for helsefremmende aktivitet, tilpasset en samisk kontekst.

TAKK

Takk til informantene for alt de delte med meg, til Astrid Norberg for god veiledning, til alle som har gitt nyttig innspill, og til Ergoterapeutene for støtte med reisestipend.

REFERANSER

- Aléx, L., Hammarström, A., Norberg, A., & Lundman, B. (2006). Balancing Within Various Discourses - The Art of Being Old and Living as a Sami Woman. *Health Care For Women International*, 27(10), 873-892.
- Bals, M., Turi, A. L., Skre, I., & Kvernmo, S. (2010). Internalization Symptoms, Perceived Discrimination, and Ethnic identity in Indigenous Sami and Non-Sami Youth in Arctic Norway. *Ethnicity & Health*, 15(2), 165-179.
- Boine, E. M. (2005). *Fra far til sønn: Kjønnsperspektiv og sosial kompetanse i samisk sammenheng*. Hovedoppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet NTNU, Trondheim.
- Bonder, B. R. (2001). Culture and Occupation: a Comparison of Weaving in Two Traditions. *The Canadian Journal of Occupational Therapy*, 68(5), 310-319.
- Cocq, C. (2008). *Revoicing Sámi Narratives: North Sámi Storytelling at the Turn of the 20th Century*. Doctoral Dissertation, University of Umeå.
- Elvebakk, T. (2008). *"Det skulle bygges i markan, for markafolket skulle være i lag": Om å få bo der man hører til: hverdagsliv i omsorgsbolig - om å kjenne seg hjemme*. Mastergradsoppgave, Universitetet i Tromsø.

- Erikson, E. H. (1980). *Identity and the Life Cycle (Original 1959)*. New York: Norton.
- Erikson, E. H., & Erikson, J. M. (1997). *The Life Cycle Completed*. New York: Norton.
- Farias, L., & Asaba, E. (2013). "The Family Knot": Negotiating Identities and Cultural Values through the Everyday Occupations of an Immigrant Family in Sweden. *Journal of Occupational Science*, 20(1), 36-47.
- Gadamer, H.-G. (1996). *The Enigma of Health* (J. Gaiger & N. Walker, oversetter). Stanford, California: Stanford University Press.
- Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative Content Analysis in Nursing Research: Concepts, Procedures and Measures to Achieve Trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), 105-112.
- Helse- og Omsorgsdepartementet. (2011). *Nasjonal helse- og omsorgsplan (2011-2015)*. St.meld. 16 (2010-2011). Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Hocking, C., Wright-St. Clair, V., & Bunrayong, W. (2002). The Meaning of Cooking and Recipe Work for Older Thai and New Zealand Women. *Journal of Occupational Science*, 9(3), 117-127.
- Iwama, M. (2007). Culture and Occupational Therapy: Meeting the Challenge of Relevance in a Global World. *Occupational Therapy International*, 14(4), 183-187.
- Javo, C., Alapack, R., Heyerdahl, S., & Rønning, J. A. (2003). Parental Values and Ethnic Identity in Indigenous Sami Families: A Qualitative Study. *Family Process*, 42(1), 151-164.
- Kemp, C. L. (2007). Grandparent—Grandchild Ties Reflections on Continuity and Change Across Three Generations. *Journal of Family Issues*, 28(7), 855-881.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (T. M. Andreassen & J. Rygge, oversetter 2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvernmo, S. S. (2004). Mental Health of Sami Youth. *International Journal of Circumpolar Health*, 63(3), 221-234.
- Liliequist, M. (2010). Elderly Sami – Symbols of Sami Identity? The Role of Elderly in the Sami Community. *Ethnologia Scandinavica*, 40, 27-42.
- Ness, N. E., Laberg, T., Haneborg, M., Rygh, E., Granbo, R., Færevaa, L., et al. (2012). *Hverdagsmestring og hverdagsrehabilitering: Prosjektgruppe "Hverdagsrehabilitering i Norge"*. Rapport 28. september 2012.
- Nilsson, I., Lundgren, A. S., & Liliequist, M. (2012). Occupational Well-Being Among the Very Old. *Journal of Occupational Science*, 19(2), 115-126.
- Nystad, T., Melhus, M., & Lund, E. (2008). Sami Speakers Are Less Satisfied with General Practitioners' Services. *International Journal of Circumpolar Health*, 67(1), 116-123.
- Paine, R. (2003). Identitetsfloke: Same - same. I B. Bjerkli & P. Selle (red.), *Samer, makt og demokrati. Sametinget og den nye samiske offentligheten*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods* (3rd. utg.). Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Pickens, N. D., & Pizur - Barnekow, K. (2009). Co - occupation: Extending the Dialogue. *Journal of Occupational Science*, 16(3), 151-156.
- Pierce, D. E. (2003). The Sociocultural Dimensions of Occupations. I *Occupation by Design: Building Therapeutic Power* (s. 197-217). Philadelphia: F.A. Davis Company.

- Porsanger, J. (2011). The Problematisation of the Dichotomy of Modernity and Tradition in Indigenous and Sami Contexts. I J. Porsanger & G. Guttorm (red.), *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics: Writings from the Árbediehtu Pilot Prosjekt on Documentation and Protection of Sami Traditional Knowledge; Dieđut* (vol. 1, s. 225-252). Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi allaskuvla/ Sámi University College.
- Ramugondo, E. L. (2012). Intergenerational Play within Family: The Case for Occupational Consciousness. *Journal of Occupational Science*, 19(4), 326-340.
- van Nes, F., Jonsson, H., Hirschler, S., Abma, T., & Deeg, D. (2012). Meanings Created in Co-occupation: Construction of a Late-Life Couple's Photo Story. *Journal of Occupational Science*, 19(4), 341-357.
- Warburton, J., McLaughlin, D., & Pinsker, D. (2006). Generative Acts: Family and Community Involvement of Older Australians. *The International Journal of Aging & Human Development*, 63(2), 115-137.
- Wilcock, A. A. (2006). *An Occupational Perspective of Health* (2. utg.). Thorofare, New Jersey: Slack.

VARIASJON I PERSPEKTIVENE

Tilhørighet til fellesskapet var felles tema for alle informanter mens perspektivene deres varierte.

INFORMANTPAR A

I intervjuene med bestemora og barnebarnet fremstod deres samhandling i en hverdag preget av samisk kultur som naturlig og selvfølgelig. Aktivitetene som ble utdypet i intervjuene sto i sammenheng med livet på gården med kalving, slakting og fjøsarbeid, lek, dessuten bærturer med overnatting i lavvo, tørklefrysing og påkledning av kofte, fortelling, og situasjoner med død i familien.

Bestemora vektla at ”hele familien var med på alt, hele tida”. På denne måten kunne en stole på at barnebarn fikk med seg det de trengte: ”De har jo fått med seg i barndommen, og så senere dukker det opp, det der. ’Ja, áhkku, ja det var sånn hun gjorde, nå skal jeg gjøre det sånn.’ ”

Denne bestemoren var tydelig på at samhandling med barnebarna ga mulighet til å ta igjen for aspekter i eget liv hun ikke hadde hatt anledning til å virkeliggjøre: ”Vi har vokst opp bare to stykker sammen, så jeg er *veldig* glad i barn. Vi var to søsken, og det var et savn hele livet.” Likedan trakk hun frem betydningen som besteforeldre har for barnebarn: ”(J)eg mista jo *mye*. For mine besteforeldre døde tidlig. ... det er jo et savn. ... Du har mista en del av livet, en *del* av det som hører til.”

Barnebarnet betegnet det som hun selvfølgelig og hverdagslig var med på som ”rett og slett bare små ting” og kommenterte eget ståsted i barneskoletiden: ”Da var jeg liksom ikke så veldig interessert i det”. Hun kontrasterte dette med en nylig oppstått oppmerksomhet for ”den tradisjonelle delen av meg”. Hun argumenterte utgående fra både sin egen og bestemors livsfase: ”(N)å må jeg ta sjansen og være ... så mye som mulig med bestemor. Mens hun enda er her. Mens *jeg* er her, jeg skal kanskje flytte”. Hun tilla det ”å *kunne mye*” en betydning som strekker seg langt utover individuell kompetanse og er knyttet til kontinuiteten i det kulturelle fellesskapet: ”Jeg *føler* bare at det er viktig å lære det. ... sånn at *jeg* kan videreføre det til mine barn og de til deres barn”.

Barnebarnet anerkjente det norske i sin kulturelle identitet: ”(J)eg har jo mye norsk i meg, også”. Samtidig vektla hun samisk identitet og herkomst: ”Jeg er jo herfra, da viser jeg at jeg er herifra.” Barnebarnets utsagn uttrykker trygghet om egen tilhørighet likedan som bestemors uttalelse: ”(E)r man same, så *er* man same, så man kan ikke gjemme seg.”

INFORMANTPAR B

Både bestemora og barnebarnet trakk frem gjensidigheten i samhandlingen – ”det er en sånn *gjensidig* lærdom” – og de knyttet gjensidigheten i konkret samhandling til gjensidig respekt og tillit i relasjonen. Aktiviteter som ble trukket frem i intervjuene var tilknyttet oppholdet i naturen, på hytta, bærplukking, matlaging, strikking, tørklefrysing, fortelling, sang og lek, bruk av det samiske språket, formidling av kristent tro, forholdet til forvarsler og tegn, samt det å spå i kaffekoppen.

Et gjennomgående tema i bestemoras uttalelser var et ønske om å både *forstå og få forståelse*. Dette gjaldt både i samhandling med barnebarnet og i andre relasjoner. Et eksempel er hennes refleksjoner rundt den unge generasjonen som er ”lite interessert i hvordan *vi* hadde” det. Bestemora håpet å vekke forståelse ved å fortelle fra tidligere tider: ”(K)anskje de hadde forstått at det går ikke bare an å ... syte.” Hun uttrykket samtidig forståelse for de unges situasjon: ”(D)et er *stress*, stress, stress. Og det hadde ikke vi, vi gikk der og luntet sakte og sikkert. ... Så jeg beundrer småbarnsforeldre likevel nå, når de klarer å henge med i det jaget.” På meg virket ønsket om å fremkalle forståelse å være knyttet til aksept og ønsket om å forsone, enten det gjelder motsetningene mellom generasjoner eller kulturer: ”Jeg hadde akseptert *begge* kulturer, hvis det hadde gått etter *meg*.”

Barnebarnet vektla gjennomgående *valgmulighetene* både i konkrete handlingsvalg og i forhold til å definere eget ståsted i livet: ”Altså man er på en måte lært opp til at: Sånn og sånn skal man gjøre, men du velger selv om du *vil* gjøre det. Så du har hele tida et valg.”

Samisk identitet krevde et aktivt stillingstagen av begge informantene, og deres vektlegging av aksept, forståelse og valg kan forstås ut ifra livserfaringer. Begge foreldrene til bestemora var samiske, mens hun selv hadde vært gift med en nordmann,

og opplevd sine barns strev etter en trygg og positiv identitet i en tid med heftige politiske diskusjoner rundt det samiske: ”(U)ngene mine sa ...: ’Vi visste ikke hvor vi skulle plassere oss. Var vi samisk? Eller var vi norsk.’ For på skolen ble det ropt noen ganger av andre unger at: ’Dere er ingenting, dere er bastarder’ ”. Bestemora oppfattet sin egen kulturell identitet som sammensatt, til tross for klart samisk avstamning: ”(J)eg kan plassere meg at jeg er same. Men, når vi lever i Norge, for, så er jeg jo nordmann, jeg kan ikke si at jeg er bare samisk.”

Barnebarnet hadde både norske og samiske røtter, mens hun var født i samisk språkområdet. Hun hadde flyttet derfra i barnehagealderen, og måtte på det nye bostedet forholde seg til å bli mobbet som same. Barnebarnet hadde besvart mobbingen med inngående refleksjoner rundt det norske og samiske i seg, var opptatt av at både det norske og det samiske skulle godtas og stod fast på retten til å definere seg selv. Hun var klar på forskjeller mellom kulturene, og knyttet overveielser om forskjellene til valgmuligheter for eget liv: ”(D)et er jo du *selv* som må føle hvor du hører til, hva som er viktig for deg som person, og hva du vil føre videre i ditt liv, og hva vil du *ikke* ha med av de kulturene.” Hun så positivt på dobbeltkompetansen og valgmulighetene som tokulturaliteten medfører: ”(S)å begynte jeg ... å skjønne at det er faktisk en *ressurs* og en fordel for meg, og at det er spesielt, og jeg er nødt å ta vare på den kulturen, og vise at jeg *er* den jeg er.”

Barnebarnet vektlegger valgmulighetene, og bestemora forståelse. Fokuset på valgmuligheter bunner i bevisstheten om mangfoldet i mulige perspektiver, og forståelse bygger på evnen til å kunne innleve seg i den andres perspektiv. I min tolkning åpner disse grunnholdningene opp for og blir formet av gjensidigheten i samhandlingen og relasjonen deres.

INFORMANT C

Barnebarn C hadde en bestemor som hadde vært begrenset gjennom fysiske vansker i flere år før hun døde mot slutten av barnebarnets barneskoletid. Dette hadde innsnevret aktivitetsspekteret for samhandling, som hadde hovedvekt på rolig samvær med fortelling, sang og samtale. Andre områder for felles aktivitet som ble utdypet i intervjuet var mat, lek, forholdet til naturen, tro og folketro, og bruk av samisk språk.

Samhandlingen var kjennetegnet av nærhet, og barnebarnet trakk frem samtale som ”det viktigste. Fordi, hun var jo kristen og, ... bare å sette seg ned og, det er kanskje det som er nå så populært, mindfulness, ... bare *være* der i *lag*.”

Bestemora ”delte jo veldig mye, ga mye av seg selv“ i samtale og fortelling.

Barnebarnet trakk frem formidling av holdninger og etikk som vesentlig i bestemoras kulturformidling, og de mellommenneskelige relasjonene var i fokus: ”det har jo satt seg fast. Jeg har vært veldig *bevisst* på hvor mye handlinger kan påvirke andre ...”.

På denne måten var bestemora en ”åndelig og sjelelig” veileder, som bekreftet barnebarnet som person: ”Hun var aldri *dømmende*. ... Så jeg følte at jeg fikk veldig mye *respekt* av henne. Og at jeg bare kunne være meg *selv*.”

Barnebarnet så på bestemors holdninger som forankret i samisk kultur, samtidig som hun i liten grad tilordnet konkrete erfaringer til enten samisk eller norsk kultur. Hun antydte heller muligheter, for eksempel: ”(J)eg tror det ligger litt i den samiske troa også, at man ikke skal gå rundt og *skryte* over ferdigheter, for da ... kan du ødelegge“

Barnebarnet bodde i samisk språkområdet, men nærmere kysten, hvor fornorskningen hadde fått stor innvirkning. Hun hadde vokst opp med samiske tradisjoner, og lært samisk, mens mora er norsk og snakker norsk. Om sommeren pleide barnebarnet å reise til moras familie og en hverdag med norske tradisjoner. Hun følte seg både samisk og norsk: „Jeg er stolt av å være norsk, og. ... Jeg er stolt av begge sidene mine.“

LIVSHISTORIENS BETYDNING

Eksemplene fra informantparene tydeliggjør individuelle forskjeller i forhold til vektlegging av samhandlingsaspekter, meningen med samhandlingen for informantene og hvordan de så på sammenhengen mellom samhandlingen og kulturell identitet. Man ser også hvordan informantenes vektlegginger henger sammen med den enkeltes livshistorie og livsfase.

DRØFTING

Hvordan bidrar hverdagslig samhandling til kulturoverføring mellom samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn?

Problemstillingen drøftes trinnvist: Den starter med å innføre i perspektivet som oppstår når Eriksons identitetsteori anvendes på problemstillingen. Det poengteres hvordan hverdagsaktiviteter preger kulturoverføringen. Begrepet samaktivitet (*co-occupation*) anvendes så for å forstå hvordan kulturell tilhørighet oppleves i samhandlingserfaringene på tvers av generasjonene. Samhandlingens mening drøftes med henblikk til spørsmålet om hvorvidt aktivitetssituasjonene tolkes som ”samiske” av informantene, og tradisjonens rolle for opplevelse av kontinuitet og forandring synliggjøres. Ved hjelp av Eriksons identitetsteori drøftes bestemødrenes og barnebornas gjensidige betydning for hverandre i forhold til å bygge, bekrefte og videreutvikle egen kulturell identitet.

PROBLEMSTILLINGEN I LYS AV ERIKSONS IDENTITETSTEORI

IDENTITETSBEGREPET HOS ERIKSON

Erikson nærmer seg identitetsbegrepet fra forskjellige vinkler og prøver å fange inn menneskets posisjon av å være både et enestående individ, og samtidig rettet mot og i fellesskap med andre:

(T)he term "identity" points to an individual's link with the unique values, fostered by a unique history, of his people. Yet, it also relates to the cornerstone of this individual's unique development It is this identity of something in the individual's core with an essential aspect of a group's inner coherence which is under consideration here: for the young individual must learn to be most himself where he means most to others – those others, to be sure, who have come to mean most to him. (Erikson, 1980, s. 109)

På denne måten forankres Eriksons identitetsbegrep grunnleggende i personens kulturelle omgivelser. Erikson vektlegger hvordan en persons selvfølelse beror på mestring innenfor kulturen, glede over å få til og å bli verdsatt av andre. Dette er grunnlaget for utdanning av den enkeltes identitet innenfor en sosial realitet, det som

Erikson kaller for *ego identity* (s. 20). Eriksons identitetsteori sikter normativt mot å beskrive en sunn psykososial utvikling (Erikson, 1980, s. 51-57; Côté & Levine, 2002, s. 173) og kan adekvat brukes i en helsefremmende tankegang.

KULTURELL OG ETNISK IDENTITET

Studien fokuserer på meningsskapning, avgrenset til samhandlingens betydning for informantenes kulturelle identitet. Jeg fokuserer på kultur istedenfor etnisitet, og åpner på denne måten for en bredde i kulturell tilknytning som overskrider det etniske, for eksempel når det gjelder tilknytning i troen som av flere informanter ble nevnt som viktig element i kulturoverføringen.

KJØNSFORSKJELLER

Den enkeltes sosiale deltagelse som kvinne eller mann finner sted i de rollene som den gjeldende kulturen i en konkret historisk situasjon åpner opp for (Magnusson & Marecek, 2012, s. 11). I samisk kultur er kjønnsforskjeller beskrevet for både aktivitetsvalg (Balto, 1997, s. 45-55, 130-136) og samhandlingsmåter (Boine, 2005). Kjønnspektivet i denne studien er forenlig med Erikson og Erikson's identitetsteori (1997, s. 34-53), hvor både biologiske og sosiokulturelle forskjeller for kjønnene forutsettes.

HVERDAGSAKTIVITETER OG FELLESSKAP I FAMILIE OG SLEKT

Informantene trakk frem aktiviteter som å *lage mat, være i naturen, gjøre håndarbeid, fortelle og synge, leke*, samt *aktivitet og praksiser knyttet til erfaringer med livet som en ikke rår over* som viktige i sin samhandling. Disse aktivitetene ble beskrevet som hverdagslige, vante, og noe en bruker å gjøre. Jeg hadde lagt føringer for svarene ved å presentere studiens tema som kulturformidling i hverdagen, samtidig bekreftet informantenes svar en forståelse av hverdagen som relevant arena for formidling av samisk kultur, slik også Høgmo (2003, s. 211) henviser til. Hverdagen innbefatter samvær med familie og slekt, og familiære relasjoner har en konkret, praktisk betydning (Balto, 2005, s. 89-92).

Samisk kultur formidles selvfølgelig også på andre arenaer enn i hverdagen, samtidig er det viktig å erkjenne denne arenaens høye relevans. Identitetsutvikling bestemmes vesentlig av omgivelsene det finner sted i: "Ego-Identity ... is the result of the

synthesizing function of one of the ego's frontiers, namely, that 'environment' which is social reality as transmitted to the child ...” (Erikson, 1968, s. 211).

SAMHANDLING I FELLES AKTIVITET OG DENS BETYDNING FOR KULTUROVERFØRING

DEFINISJON AV SAMAKTIVITET (CO-OCCUPATION)

Det engelske begrepet *co-occupation* er forholdsvis ny i aktivitetsvitenskap og ergoterapi. Det ser ikke ut til å være innarbeidet i nordiskspråklig ergoterapilitteratur, og jeg oversetter det her med ”samaktivitet”. Begrepskonstruktets grenser diskuteres. Jeg tar utgangspunkt i Pierce's definisjon:

All occupations fall somewhere on a continuum of social involvement from completely interactive to solitary. Co-occupations are the most highly interactive types of occupation, in which the occupational experiences of the individuals involved simply could not occur without the interactive responses of the other person or persons with whom the occupations are being experienced. ... They are a synchronous back and forth ..., the action of one shaping the action of the other in a close match. (Pierce, 2003, s. 199f.)

Pickens og Pizur-Barnekow foreslår i en alternativ definisjon at ”co-occupations occur when people perform an occupation in a mutually responsive, inter-connected manner that requires aspects of shared physicality, shared emotionality, and shared intentionality” (2009, s. 151). Pierce derimot vektlegger at “(c)o-occupations do not necessarily occur within shared space, time, meaning, affect, or intent” (2009, s. 203).

Jeg mener det er viktig å ha et felles begrep for aktiviteter som preges av samhandling, uansett om denne samhandlingen innebærer gjensidig overensstemmelse eller ikke. Et slikt begrep muliggjør en dypere forståelse av aktiviteter som kan gagne de involverte partene eller foregå til den enes eller hverandres skade. Derfor bruker jeg Pierce's definisjon, mens jeg nytter Pickens og Pizur-Barnekows henvisning til fysiske, emosjonelle og intensjonelle aspekter i samhandlingen som et analytisk redskap.

SAMHANDLINGSGRADENS BETYDNING FOR KULTUROVERFØRING

Ifølge Pierce kan samhandling i en aktivitet plasseres på et kontinuum fra enslig (”solitary”) til fullt samhandlende (”completely interactive”) (2003, s. 199). Hun

vektlegger at det er den handlende personens egen opplevelse av andres delaktighet i handlingen som avgjør i hvorvidt aktiviteten preges av samhandling (s. 200).

Ett informantpar tok opp flere situasjoner med lav samhandlingsgrad, hvor barnebarnet hadde fått med seg det bestemora gjorde mens hun selv lekte. Det var først nå som ung voksen at ønsket om å lære tok form: ”Nå må jeg ta sjansen ...” (barnebarn). Både bestemora og barnebarnet var tydelige på at barnebarnets aktuelle interesse i tradisjonelle aktiviteter bunnet i hennes deltagelse i aktivitetssituasjoner i barndommen. Den gangen inngikk barnebarnets tilstedeværelse – selv om det først og fremst lekte i nærheten – i bestemoras opplevelse av aktiviteten, og denne gikk ut fra at interesse modnes over tid. Denne forventningen begrunnet bestemoras engasjement i å ta barnebarnet med i mange forskjellige aktiviteter. Nå ble hennes forventning, og med dette betydningen av det hun hadde gjort tidligere i livet, bekreftet. Samhandlingsgraden var altså ikke det avgjørende kriterium for suksess i forhold til aktivitetenes videreføring. Avgjørende var derimot at barnebarnet *ble* tatt med, *at* deltagelse i aktivitetssituasjoner hadde funnet sted.

Allerede i situasjoner med lite synlig samhandling, som når barnebarnet i forbigående ser på det som bestemora gjør, kan altså bestemoras handling være betydningsfullt for barnebarnet og omvendt. Innsikt i denne sammenhengen gir grunnlag for tålmodighet: Selv om kunnskaps- og kulturoverføring fra generasjon til generasjon inntar en viktig plass i samisk oppdragelse, så avstår man fra press og avventer til beredskap til praktisk samhandling er på plass for begge partene (Boine, 2005, s. 55).

SAMHANDLING SOM GRUNNLAG FOR TILHØRIGHET OG IDENTITET

Pickens og Pizur-Barnekows (2009) beskrivelse av delt kroppslighet, emosjonalitet og intensjonalitet i felles aktivitet kan nyttes som analytisk redskap for å få frem aktivitetens meningsinnhold for de involverte. Mening skapes gjennom tolkning av opplevelser, er altså et konsept som integrerer kroppslige og emosjonelle inntrykk samt handlingshensikter på et høyere nivå.

Når barnebarnet og bestemora ved siden av hverandre knyttet frynser på et felles tørkle, når barnebarnet oppmerksomt lyttet til bestemoras fortelling og drev den frem med egne spørsmål, eller når barnebarnet lærte seg tilberedning av kjøtt etter bestemoras instruks, så handlet det om aktiviteter med høy samhandlingsgrad, samaktiviteter. Bestemor og barnebarn delte den samme fysiske plassen og deres

kroppslige handlinger inngikk i en felles aktivitet. Informantenes uttalelser viste til sammenfallende emosjoner og hensikter i aktivitetene: Barnebarnet og bestemora snakket eksempelvis begge oppglødd om en overnatting i lavvo, og begge begrunnet verdien i å lage mat fra bunnen utfra kvalitet og fravær av tilsetningsstoffer.

Emosjoner og hensikter kunne også være forskjellige og samtidig komplementære, for eksempel når barnebarnet lot seg motivere av bestemora til å rekke ned genseren som hun hadde strikket, og å rette opp feilen.

Informantene opplevde viktige aspekter i aktivitetenes meningsinnhold

komplementært: I fortellinger hadde bestemora anledning til å sammenligne før og nå, og skape en integrerende forståelse av livshendelser som lå tilbake i tid; barnebarnet opplevde spenningen med å høre fra tidligere tider og kunne bruke bestemors kunnskap til å se flere muligheter å forholde seg på i fremtiden. Når barnebarnet lærte matretter og håndarbeid hos bestemora, fikk denne bekreftet sin kompetanse som verdifull og aktuelt, mens barnebarnet bygget ny kompetanse til fremtidig bruk og videreutvikling.

Meningsinnholdet i samhandlingen opplevdes altså delvis likt og delvis forskjellig, men komplementært. Dette funnet speiler resultatene til van Nes som fant både delt og individuell forskjellig meningsinnhold i en felles utført hverdagslig aktivitet hos et eldre ektepar, som bidro til opplevelse av kontinuitet og derigjennom til opprettholdelse av den enkeltes og ekteparets identitet (van Nes m.fl., 2012). Også Whitcombs teoretiske arbeid om tilknytningsatferd trekker frem samaktivitetens betydning for meningskonstruksjon og identitetsdannelse (Whitcomb, 2012).

Whitcomb gjør videre oppmerksom på betydningen av å se begge partene i felles aktivitet som aktører med gjensidig tilpassing til den andre parts subjektive status, både emosjonalitet og atferd. Også i den foreliggende studien var gjensidig tilpassing til den andre et viktig aspekt i hvordan informantene skildret samhandlingen seg imellom. Denne var preget av begges ansvar for å samhandle, og gjensidig respekt for den andres autonomi. Bestemora søkte å imøtekomme barnebarnets premisser ved å vise, tilby, tilrettelegge, støtte, utfordre, og samtidig vente tålmodig på tidspunktet hvor barnebarnet var mottagelig. Barnebarnet på sin side lot seg invitere, ble med, tok imot og etterspurte, og imøtekom på denne måten bestemoras premisser og tilbud. Denne gjensidigheten ble spesielt synlig når det kom til rollebytte ved at barnebarnet

ble den som lærte bestemora noe nytt. Gjensidighet er altså her et aspekt av komplementaritet.

Bestemoras og barnebarnets samhandling viste seg i denne studien å være grunnlaget for en opplevelse av tilhørighet. Tilhørighet ser i samisk sammenheng ut til å innebære at en ønsker og fremmer relasjon og gjensidig avhengighet med samtidig stor respekt for den enkeltes grenser, uten å fremtvinge nærhet. Diskusjonen om kulturelle forskjeller beveger seg i dag gjerne om motsetningene mellom individualisme med vektlegging av uavhengighet, *independence*, på den ene siden, og kollektivism med vektlegging av gjensidig avhengighet, *interdependence*, på den andre (Trommsdorff, 2009, s. 142; Iwama, 2010, s. 48). Det ser for meg ut som om grunnleggende verdier i samisk kultur bygger en bro over disse motsetningene og gir rom for både autonomi og gjensidig avhengighet.

KULTURELL MENINGSKONSTRUKSJON

Trommsdorff vektlegger at kulturoverføring skjer på grunnlag av relasjonen mellom de i overføringsprosessen delaktige personene. Relasjonens art ”influences its process and outcome, including continuity and selectivity” (2009, s. 127), dvs. relasjonen er medansvarlig for hvilke kulturelle aspekter som videreføres. Denne tanken kan anvendes på kulturoverføringen mellom informantene: Bestemødrenes og barnebarnas samhandling i felles aktivitet får betydning for deres innbyrdes relasjon gjennom delt og komplementær mening. Relasjonen på sin side er med på å avgjøre hvilke elementer i kulturen som overtas av barnebarna, hvordan de altså bygger sin kulturelle identitet.

Informantene presenterte få aktiviteter som ”typisk samisk”, men vektla at aktivitetene til sammen vesentlig stod for det tradisjonelt samiske. Personer med samisk bakgrunn må nesten stadig forholde seg til både samisk kultur og nasjonal kultur, med en følelse av samtidighet, ved balansering, som rask skift av referanseramme med mer (Aléx m.fl., 2006; Unger, 2011, s. 812f.). Tilordninger av opplevelser til henholdsvis samisk og norsk kultur kan være lite entydig.

Matlaging – som i mange kulturer er kvinners domene – er beskrevet som en aktivitet med høyt kulturell og symbolsk verdi som fremmer tilhørighet (Hocking m.fl., 2002; Shordike & Pierce, 2005). Også for samisk kultur beskrives matlaging som en viktig oppgave for kvinner, på grunnlag av deres rolle og ansvar for å sørge for fellesskapet (Eikjok, 2007, s. 108). Slik knyttet spesielt ett informantpar bestemors sentrale rolle i familien til hennes rolle når det gjaldt å ”kokkelere” på turer. Bruk av reinsdyrkjøtt og –blod som viktig del av tradisjonell samisk diett også i familier utenfor reindriftsmiljøet (Kulonen m.fl., 2005, s. 121) ble vektlagt.

Alle informantene satte pris på å **være i naturen**. Av mange blir samers naturtilknytning koblet til miljøvern (Lund, 2001, s. 144; Utsi, 2007, s. 27). Informantene brukte ikke dette begrepet, men jeg opplevde ansvarlighet overfor naturen som en underliggende premis; det kom eksempelvis til uttrykk i vektleggingen av at selvlaget mat var fri fra tilsetningsstoffer, av fortroligheten med kjære steder i naturen, og ikke minst når det var snakk om naturen som kilde for indre styrke. Det hersker bred enighet om *at* et nært forhold til naturen er en viktig del av samisk kultur; naturen er verdifull i seg selv, ikke først etter en kultiveringsprosess (jf. Schackt, 2009, s. 9f.). Mathisen advarer derimot mot å definere dette forholdet utenfra og normativt avkreve samer en spesiell miljøbevisst livsstil for å kunne regnes som ”ekte” same (2001, s. 92f.). Slike normative krav kan representere en ny form for undertrykkelse eller marginalisering.

Det er beskrevet at tradisjonelt håndverk har en viktig funksjon for å bekrefte kulturell tilhørighet og identitet for utøverne (Bonder, 2001; Riley, 2008). Duodji, samisk håndverk, har en fast plass i samisk kultur (Bergstrøm, 2001, s. 26). Tradisjonelt kunnskap kjennetegnes ved en balanse mellom teoretisk og praktisk kunnskap; praktisk-kroppslig erfaring (det å kunne noe, *máhttit*) befrukter teoretisk-verbaliserbar kunnskap (det å kunne *om* noe, *diehtit*) og omvendt (Guttorm, 2011, s. 62f.). Dette blir kanskje spesielt synlig i hånd-verk og hånd-arbeid. Informantene snakket i intervjuene ikke om duodji men om **håndarbeid**, og i samhandlingen deres var fremstilling av klesplagg vektlagt. Her forekom alt mellom frynsing av tørkle til samisk kofte og strikking av norsk Mariusgenser.

Aktivitetene å *fortelle og synge* spiller en viktig rolle for tradisjonsformidling i mange kulturer. Samisk forskning henviser til fortellingen som formidler kunnskap og erfaring fra tidligere tider, om natur og dyreliv, fra familie og slekt, om overnaturlige ting, eventyr, myter og tro (Balto, 1997, s. 70; Boine, 2005, s. 68; Liliequist, 2010). Alle disse temaene ble nevnt av informantene, med forskjellig vektlegging av de enkelte elementene. Fortellinger overlater til lytteren å trekke sine slutninger selv (Cocq, 2008, s. 203). Normer og verdier formidles på en indirekte måte; dette i samsvar med den grunnleggende respekten for den enkeltes autonomi som kjennetegner samiske oppdragelses- og samhandlingsformer (Balto, 1997, 2005; Boine, 2005, 2010).

Bestemor og barnebarn sang barnesanger og salmer på samisk i lag, men også norsk slager. Joik som viktig samisk kulturuttrykk (Kulonen m.fl., 2005, s. 46-49) nevntes ikke. Fravær av joik i samhandlingen kan ha sammenheng med et kristent bakgrunn hos to av bestemødrene og joikens svake posisjon eller direkte tilbakevising i en del kristne miljøer (Christensen, 2010, s. 22).

Intervjuene inneholdt relativt få uttalelser om *lek*, i og med at det i mindre grad var en felles aktivitet. Den var allikevel viktig: Bestemødrene ga rom for fri utfoldelse av lek når barnebarna var i lag med dem, og inntok slik en rolle som tilrettelegger, for eksempel når de stilte sin sofa til rådighet for å hoppes på, eller fjøset som arena for sykling. Informantenes beskrivelser samsvarer med Baltos vektlegging av lek som fri og utforskende deltagelse i de voksnes verden (1997, s. 37-39).

Aktivitet og praksiser knyttet til erfaringer med livet som en ikke rår over

Informantenes uttalelser som er samlet under denne overskriften tilhørte – overfladisk betraktet – vidt forskjellige temaer, fra fortellinger om de underjordiske over erfaringer med forvarslar og tegn i dagliglivet til erfaringer med død i familien. Noen informanter nevnte ikke tro i det hele tatt, andre vektla uttrykkelig kristen religion. Fellesnevner var at bestemors og barnebarnets samhandling uttrykte en lydhørhet overfor den virkeligheten en møter, og som en bare har begrenset makt over. Informantenes utsagn samsvarer med Myrvolls funn om en samisk trosmessig virkelighetsforståelse hvor kirketro og folketro ikke står i et motsetningsforhold men utfyller hverandre: Troen i sin helhet er rettet mot den ”usynlige/ andre verden”

(Myrvoll, 2011, s. 259). Mens kirketro rettes mot det offisielt religiøse, retter folketro seg mot de usynlige kreftene som mennesket står overfor i det daglige.

Informantenes felles aktiviteter var altså trygt forankret i samisk kultur, mens de samtidig ga både barnebarna og bestemødrene rom for forhandling mellom det samiske og det norske. Samhandlingen formidlet tilhørighet til *familie og slekt, naturen* og *gjennom tid fra generasjon til generasjon*, og derigjennom til det samiske fellesskapet. Slik gjenspeiles tilhørighetens konstituerende betydning for identitet i hovedtemaet *samisk identitet*.

TRADISJONSBEGREPET

Forskjellige konseptualiseringer av tradisjon skiller seg vesentlig i hvorvidt kontinuitet og foranderlighet oppfattes som motsetninger eller som hverandre utfyllende aspekter (Geertz, 1973, s. 218; Klausen, 1992, s. 27, 164; Gullestad, 1996, s. 29; Anttonen, 2005, s. 27-39). I samisk sammenheng foreslår Porsanger å bruke det samiske begrepet *árbevierru* som forener forandring og kontinuitet, og omfatter ”norms and values, customary patterns of thought, action or behaviour, value judgments ... and ethical issues ... the transmission of cultural heritage from one generation to the other, the succession of generations, the connection between past, present and future, and continuity” (Porsanger, 2011, s. 241). Informantene bekreftet at *árbevierru* var et begrep som meningsfullt kunne brukes om deres samhandling i felles aktivitet. Jeg mener at begrepet er forenlig med Gullestads beskrivelse av tradisjon som ”det ubestridte repertoar av tro, verdibegreper, ideer og praksis i det moderne samfunnet” (1996, s. 29). Gullestad betegner videre tradisjonene som forståelseshorisont og tolkningsramme som både muliggjør og begrenser den enkeltes frie valg, slik som også informantene fremhevet valgfrihet innenfor tradisjonens rammer (1996, s. 29). Empirisk forskning bekrefter opprettholdelse av kulturell kontinuitet ved samtidig ivaretagelse av autonomi som viktig anliggende i samisk oppdragelse (Balto, 1997, s. 109f.; Javo m.fl., 2003); dette samsvarer med nevnte tradisjonsforståelse.

Valgmuligheter ivaretar kontinuerlig tilpassing til dagens situasjon, slik at tradisjonene *ikke* står for stagnasjon men for fornying. Informantene ble spurt om samhandling i tradisjonell og ”annen” aktivitet i hverdagen. Grensene viste seg å ikke være skarpe: Tradisjonell praksis og verdier bevares og holdes levende i hverdagslig

samhandling mellom bestemor og barnebarn. Informantenes tradisjonsforståelse samsvarer med den presentert av Porsanger (2011), det forekom ingen ekstremposisjoner slik Åhrén beskrev (2008); en grunn til dette kan være at bestemødrene alle var fastboende same i samisk språkområde, og hadde som sådan en bakgrunn som primært ikke legger opp til motsetninger mellom det tradisjonelle og det moderne.

Aktivitetsvitenskapelig forskning har vist til sammenhengen mellom engasjement i tradisjonell aktivitet og opplevelse av kontinuitet, tilhørighet og identitet (Bonder, 2001; Hocking m.fl., 2002; Shordike & Pierce, 2005; Riley, 2008; Darnell, 2009; Frank, 2011). Også i denne studien bekreftet informantene denne sammenhengen, som kristalliseres i formuleringen ”Det blir liksom mer virkelig når man holder på med sånne ting” (barnebarn).

ERIKSONS IDENTITETSTEORI

KONTINUITETENS BETYDNING I ERIKSONS IDENTITETSFORSTÅELSE

Erikson knytter **kulturell identitet** til en persons familiehistorie, sett som del av samfunnshistoriske utviklinger (1980, s. 31 f.). På samme måte underbygger informantene sin identitet med tradisjoner som videreføres innenfor familie/ slekt, fra generasjon til generasjon. Den personlige overleveringen i familien er sentral og forankrer både barnebarn og bestemor i det større samiske fellesskapet; ved å utøve tradisjonene kjenner man på at man er same, og vil vise ”hvem vi er” (barnebarn).

Erikson beskriver **tradisjon** som ”the sum of all that had been learned by preceding generations” (1980, s. 40). Eriksons tradisjonsforståelse er dynamisk: Tradisjon må stadig restruktureres for å tilpasse seg de like stadige forandringene i menneskets naturlige, historiske og teknologiske kontekst, og kontinuitet må opprettholdes i fleksible former. Først da kan tradisjonen bidra til å sikre den nye generasjonen omgivelsesbetingelser som det er mulig å utvikle realistiske forventninger til (s. 162 f.). Informantene vektla justeringsmuligheter og personlige valg ved videreføring av tradisjoner; tradisjonenes dype forankring i deres liv og identitet avgrenset samtidig justering og valg skarpt fra vilkårlighet. Denne vektleggingen dekker seg med Eriksons tradisjonsforståelse.

Ifølge Erikson og Erikson utvikles identitet *gjennom hele livet*, ved å trinnvis mestre typiske utfordringer i den aktuelle livsfasen (Erikson, 1980, s. 51-107; Erikson & Erikson, 1997, s. 55-82, 105-129). De aktuelle utfordringene avhenger likevel mer av livssituasjonen enn av kronologisk alder (1980, s. 105). Fasene er heller ikke eksklusive i forhold til temaene som bearbeides, men tett sammenvevd (Erikson & Erikson, 1997, s. 11).

Jeg presenterer kort utfordringene for hver livsfase, og utdyper tematikken for de livsfasene med spesiell relevans for denne studien. Samtidig belyser jeg med henvisning til informantenes samhandling på hvilken måte kulturelle aspekter farger bearbeidingen av temaene.

BARNDOMMEN FØR SKOLEALDEREN

I tidlig barndom utfordres barnet av konflikten mellom grunnleggende *tillit* og mistillit, senere mellom *autonomi*, og skam og tvil. I lekealderen bearbeides *initiativ* og skyld.

SKOLEALDEREN

I skolealderen utvikler barnet en oppfatning av "I am what I learn" (Erikson, 1980, s. 87), og den overordnede konflikten i denne livsfasen står mellom "industry", *konstruktiv foretaksomhet*, og mindreverdsfølelse. Barnet lærer tekniske og sosiale grunnprinsipper av de arbeidssituasjonene som tilhører kulturen (Erikson & Erikson, 1997, s. 75). Erikson fremhever at barn ønsker å observere hvordan ting gjøres, og til å gjøre selv (1980, s. 87). Bestemødrene delte denne forventningen. Bestemora tok barnebarnet med i det hun holdt på med og lot det se på. Bestemødrene utøvde derimot ikke press til å delta aktivt, og avventet at barnebarnet selv viste interesse i å prøve seg, noe som er beskrevet som karakteristisk for samisk oppdragelse (Boine, 2010, s. 63-74). Barnebarna fikk anledning til å gradvis mestre. Erikson vektlegger spesielt barnets oppnåelse av teknologisk kompetanse, noe som gir "sense of industry", "a sense of being useful, ... of being able to make things and make them well and even perfectly" (1980, s. 91). Erikson og Erikson nevner kompetansebygging i forhold til bruk av verktøy, fremstilling av ting og planmessig samarbeid (1997, s. 75). Tanken kan overføres til kompetanse i å plukke bær, tenne bål og konstruere en fortelling.

Barnet handler både etter de voksnes oppfordring og på eget ønske (Erikson, 1980, s. 88), slik barnebarna hjalp til når de ble bedt om det, prøvde seg på forskjellige gjøremål på egen hånd, og etterspurte å læres opp i konkrete aktiviteter. Lek og arbeid alternerer ”in such a way that they play into and work toward each other” (Erikson, 1980, s. 89), og leken fører barnet frem til ny mestring. Lekens betydning anerkjentes av bestemødrene, og de tilrettela for barnas utfoldelse i lek. Denne friheten i kombinasjon med en forventning om at barn selvfølgelig bidrar i anfallende oppgaver beskrives som vanlig i samiske familier (Balto, 2005).

UNGDOMSTIDEN

Identitetstemaet presenterer den sentrale utfordringen i ungdomstiden; identitetsforvirring danner motpolen til oppnåelse av en trygg identitet (Erikson & Erikson, 1997, s. 72). Erikson henviser til en allminnelig oppfatning om at arbeidslivet eller studietid markerer voksenlivets start (1980, s. 101). Identitetsutfordringen var fortsatt nært for de unge voksne informantene som nærmet seg eller befant seg i profesjonsutdanningen.

I sin identitetsøken bygger ungdom på tidligere erfaringer. I tillegg kunne barnebarnet bygge på bestemoras erfaringer som hadde blitt formidlet i felles aktivitet, fortelling og samtale siden tidlig i barndommen. Også Wise fremhever besteforeldrenes orienterende rolle og viser empirisk at unge mennesker lar seg påvirke av besteforeldre når de setter overordnede mål for livet (2010). Erikson vektlegger de sosiokulturelle omgivelsenes betydning for identitetsoppnåelse, hvor størst betydning tilkommer nærpersionene (1980, s. 109). Et barnebarn snakket uttrykkelig om bestemor som veileder, og henviste til den positive bekreftelsen hun hadde gitt, ”at jeg bare kunne være meg *selv*”.

Identitetskrisens alvorlighetsgrad er ifølge Erikson avhengig av kulturelle faktorer, og den minskes spesielt når unge – oppbyggende på den foregående fasens fokus på kompetansebygging – investerer i den gjeldende kulturs ”technological ethos” (Côté & Levine, 2002, s. 96), altså de verdiene som underbygger kulturelt sentrale teknikker eller arbeids- og fremstillingsmåter. Dette samsvarer med informantenes vektlegging av tradisjonenes betydning for sin selvforståelse.

Minoritetssituasjonen som er knyttet til identitet som same fremhever annerledeshet. Annerledesheten er en utfordring men kan tolkes positivt, slik et barnebarn har

kommet frem til: ”(D)et er faktisk en *ressurs* og en fordel for meg”. Positiv erfart kulturoverføring kan støtte psykisk helse, forutsatt begge kulturene anerkjennes (Kvernmo & Heyerdahl, 2004; Kvernmo, 2004; Bals m.fl., 2010, 2011).

Flere informanter – bestemødre og barnebarn – snakket om erfaringer med mobbing eller undervurdering av deres kompetanse på grunn av deres samiske identitet. Erfaringene var blitt gjort ved kysten eller ”sørpå”, noe som er i samsvar med forskning som viser at diskriminering er hyppigst utenfor de samiske språkområdene (Hansen, 2011). Når en blir diskriminert som same, blir ens samiske identitet – med negative fortegn – bekreftet av omgivelsene. Det ligger altså en dobbelthet i diskrimineringen: Den inneholder en samtidig bekreftelse av *at* vedkommende oppfattes som samisk, og en nedvurdering av denne identiteten. Dette er sårende erfaringer og en betydelig utfordring for en positiv identitetsbygging, samtidig noe mange samer er innstilt på å måtte forholde seg til.

Opplevelsen av egen identitet utvikles ifølge Erikson ut av en gradvis integrasjon av alle identifikasjoner (1980, s. 95), det vil si at alle tilhørigheter bidrar til identiteten. Det er fordelaktig å gi rom for både det samiske og det norske. Slik muliggjorde en bestemor konkret og hverdagslig identitetsforhandling når hun lærte barnebarnet både å frynse tørkle til kofta og veiledet under strikking av en typisk norsk Mariusgenser.

Usborne og Taylor (2010) skjelner mellom en klar og trygg oppfatning av egen kulturell identitet og styrke i tilhørighetsfølelsen til den kulturelle gruppen: Deres forskning viste at en klar oppfatning av egen identitet var positiv for selvfølelse og velvære; den førte allikevel ikke nødvendigvis til sterk identifikasjon. Denne differensieringen mellom et avklart forhold til egen identitet på den ene siden og tilhørighetsfølelsen på den andre ser ut til å overskride Eriksons forestilling om identitetsbygging ut av identifikasjon. Likevel henviser også han til at en integrert identitet beror på bearbeiding og omforming av identifikasjonene (Erikson, 1980, s. 95), noe som vil resultere i en klar oppfatning av identiteten. For informantene i den foreliggende studien, som hadde gode og nære relasjoner til samiske slektninger, så samisk identitet ut til å være sammenfallende med tilhørighet til det samiske fellesskapet.

Tilhørighet er gjensidig. En kan ikke virkelig tilhøre noe/n som avviser. Slik poengterer Erikson og Erikson gjensidigheten i anerkjennelsen: Ikke bare blir unge

bekreftet av de eldre generasjonene, også disse erfarer bekreftelse ved at unge etterspør deres anerkjennelse som noe de setter pris på (1997, s. 72).

Først når en er trygg på seg selv, kan en være tolerant overfor andre personer og væremåter (1980, s. 98). En trygg identitet har altså betydning ikke bare for individets velvære og helse, men også for samfunnet vedkommende er en del av.

VOKSENTIDEN

Unge voksne videreutvikler identiteten i konflikten mellom *intimitet* og isolasjon (Erikson & Erikson, 1997, s. 70), fulgt av fokuset på *generativitet* mot selvpptatthet og stagnasjon i voksenalderen (s. 67).

I beskrivelsen av voksenalvets oppgaver henviser Erikson typisk til foreldrerollen og definerer generativitet gjennom ”interest in establishing and guiding the next generation” (1980, s. 103), samt gjennom begrepene forplantning, produktivitet og kreativitet som anvendes på avkom, men også i overført betydning på ting og ideer, og som inkluderer ”self-generation concerned with further identity development” (Erikson & Erikson, 1997, s. 67). I senere skrifter anvendes begrepet i økende grad til å gjelde også besteforeldrerollen, da som *grand-generativity* (Erikson, Erikson, & Kivnick, 1986, s. 74, 91-95; Erikson & Erikson, 1997, s. 63).

Bestemødrene er nå, og var allerede i barnebarnets barneskoletid i eller i overgangen til et modent alder hvor det ifølge Eriksons identitetsteori står mellom *integritet* og henholdsvis fortvilelse og avsky (1997, s. 61). For bestemødrenes perspektiv i denne studien er altså begge temaer relevante, generativitet og integritet, med en tyngdepunktsforskyvning fra generativitet i barnebarnets barneskoletid mot integritet nå, i senere år. Jeg drøfter begge begrepene i forhold til alderdommen.

ALDERDOMMEN

Grand-generativity beskrives av Erikson som den eldres fortsatte engasjement i de etterfølgende generasjoner, og som vesentlig for å forbli involvert i livet selv (Erikson m.fl., 1986, s. 73f.; Erikson & Erikson, 1997, s. 63). Tid var en vesentlig forutsetning for at bestemødrene kunne være tilstede for barnebarnet. Informantene var klar på at en hadde mer tid til rådighet som bestemor enn som mor; romslige tidsrammer trekkes også av annen forskning frem som karakteristisk for besteforeldrerollen (Warburton m.fl., 2006).

Forskning knytter *grand-generativity* klart til kulturoverføring. Warburton fant at spesielt eldre som tilhørte en minoritet, særlig de med urfolksbakgrunn, vektla kulturoverføring i samværet med barnebarna (2006). Tilsvarende beskriver Liliequist en rolle som ”creator of Sami identity for the younger generation” som vesentlig bidrag til god livskvalitet for mange samiske eldre (2010).

Motposisjonene til generativitet er selvopptatthet og stagnasjon: En bestemor reflekterte at hun uten kontakten med barnebarnet ville savne spenningen denne kontakten medfører, i og med at barnebarnet bringer nye ting på banen, for eksempel ”alle de rare matsortene da”. Ifølge Erikson blir ”interpersonal impoverishment” en trussel for personens psykiske helse når han/ hun ikke lykkes i en eller annen form for kreativ engasjement i den neste generasjonen (1980, s. 103). En annen bestemor fortalte engasjert om gleden hun har av samværet med barnebarna og påpekte at alle generasjonene – barn, foreldre og besteforeldre – må være på plass for helhetens skyld. *Grand-generativity* har en viktig samfunnsfunksjon, og Hagestad advarer mot farene som alderssegregasjon vil medføre for et samfunns generativitet (Hagestad & Uhlenberg, 2006).

Identitetsutviklingens mål i alderdommen er *integritet*. Erikson og Erikson knytter begrepet til en opplevelse av sammenheng og helhet, og vektlegger integritetens modning gjennom hele livet (1997, s. 65). Én bestemor nevnte flere ganger viktigheten av helhet i livet, noe som kan medforklares ved den aktuelle livsfasen. Integritet uttrykker seg også i å godta mangfoldet av mulige livsmåter mens en samtidig helt og fullt bejaer ens egen. Bestemødrene ytet integreringsarbeid der de fortalte barnebarna om kontrastene mellom livskonteksten før og nå og balanserende søkte å beskrive sin egen posisjon. Tolkningen støttes av Aléx’ forskning som påpeker balansering som karakteristisk for eldre samiske kvinners måte å forholde seg til sine livskontekster på (2006).

Fortelling av egen livshistorie er av mange trukket frem som identitetsstøttende aktivitet (f. eks. av Wiseman & Whiteford, 2007). Den fortellende setter fokuset på livet sitt i sin unikhhet, og formidler det samtidig i en form som gjør det forståelig for andre, setter det egne livet altså i relasjon til andre forståelser (jf. Cocq, 2008, s. 239). Dette ble anskueliggjort av én bestemors opptatthet av å forstå selv og vekke forståelse gjennom å fortelle. Oppbyggende på forskning rundt aktivitetsidentitet

(f. eks. Howie, Coulter, & Feldman, 2004) mener jeg at ikke bare fortelling, men også annen aktivitetsformidling kan inneholde sammenlignbare identitetsstøttende elementer: Når bestemødrene tok barnebarna med i tradisjonelle aktiviteter som eksempelvis bærplukking, tørklefrynsing eller synging, tok de dem med i sitt liv, formidlet og aktualiserte for seg selv det som over tid hadde hatt betydning for dem, og viste det på en måte som gjorde det mulig for barnebarna å delta og eventuelt gjøre det til sitt eget.

Når mennesker trues av integritetens motpol, fortvilelse, styrkes de gjennom "the last possible form of hope as matured" gjennom livet, nemlig tro (Erikson & Erikson, 1997, s. 62). Her menes ikke utelukkende religiøs tro, men en eksistensiell troende eller bejaende holdning til livet. En slik holdning var viktig gjenstand for formidling hos alle informantpar: To barnebarn fremhevet formidling av tro eller etikk, og den tredje bestemor la vekt på å la barnebarnet møte døden som naturlig del av livet.

Geertz' definisjon av kultur som system av overleverte forestillinger som representerer og uttrykker menneskers livsoppfattelse (Geertz, 1973, s. 89) vekker forståelse for den kulturelle karakteren til bestemødres integreringsarbeid og for viktigheten av en helhetlig kulturoverføring til barnebarn, slik at disse kan oppleve kulturen som meningsgivende.

HØY ALDER

Denne niende livsfasen karakteriseres ved den gamle personens konfrontasjon med tap av krefter og evner som enn en gang krever at selvforståelsen tilpasses (Erikson & Erikson, 1997, s. 105-114). Mestring av denne fasen innebærer en fortsatt aktiv åndelig involvering. Her henviser Erikson til Tornstams begrep *gerotranscendence*: Det gjelder å foreta et perspektiveskift som overskrider det individuelle livet (Erikson & Erikson, 1997, s. 123-129). Fasen ser ut til å tematisere akseptans av forandring, økt forståelse for meningen med livet og en forbundenhet med dem som har dødd før oss (Brown & Lowis, 2003). På det praktiske, hverdagslige planet kan perspektiveskiftet uttrykkes ved at personen bruker mer tid på ettertanke i tilbaketrukkethet (Nilsson m.fl., 2012). Én av bestemødrene strevde med økende helseplager, og her var samhandlingen preget av åndelig veiledning og rolig samvær uten mye synlig aktivitet. I den niende fasen vil slik rolig samvær, avløst av perioder med tilbaketrukkethet, kunne representere et adekvat aktivitetsnivå.

GENERASJONENES BETYDNING FOR HVERANDRE

Barnet utvikler sin identitet idet det gjør sine egne erfaringer, og får bekreftelse for sin mestring av personene rundt seg, dvs. at dets mestring vinner anerkjennelse og mening innenfor den gjeldende kulturen (Erikson, 1980, s. 95). Barnet får et utvidet perspektiv ved å møte eldre, og eldre har behov for et generativt engasjement for å forbli involvert i livet (Erikson & Erikson, 1997, s. 63). Også de eldre erfarer bekreftelse av de unges etterspørsel om anerkjennelse som noe de verdsetter (1997, s. 72). Samisk kultur ser ut til å begunstige en oppfattelse av de eldre som ressurs (Karlsen, 2003) og på denne måten støtte generasjonenes gjensidige betydning for hverandre.

Begge generasjoners behov kan sies å være komplementære, og det kan være lovende å ta i bruk begge ressurser for hverandre i større grad enn vanlig i vårt samfunn.

AVSLUTNING

OPPSUMMERING

Denne studien belyser hvordan noen samiske bestemødre og deres kvinnelige barnebarn samhandlet i hverdagslige aktiviteter. Samhandlingen var kjennetegnet ved både delt og forskjellig, men komplementær meningsinnhold som fremmet opplevelse av tilhørighet. Kulturoverføring skjedde ikke bare i fellesaktivitet med høy samhandlingsgrad og høyt aktivitetsnivå, men også i situasjoner med lite samhandling, eller lite synlig aktivitet. Bestemora og barnebarnet bekreftet hverandre i samhandling rundt tradisjoner og aktiviteter som preges av kulturelle verdier. Den gjensidige bekräftelsen fremmet integrering og verdsetting av felles kultur og ”den tradisjonelle delen i meg”, som et barnebarn formulerte, og bidro på denne måten til utvikling og videreutvikling av samisk kulturell identitet. Forskning har ikke tidligere fokusert på samhandling mellom samiske bestemødre og barnebarn, og i mindre grad på kvinner eller fastboende samer. Denne studien bidrar med ny kunnskap når den viser hvordan felles utført aktivitet mellom bestemødre og deres kvinnelige barnebarn kan støtte opp under begge partenes kulturelle identitet.

Aktuell ergoterapeutisk og aktivitetsvitenskapelig forskning vektlegger individperspektivet. Denne studien bidrar til å belyse den relasjonelle og kulturelle dimensjonen i aktivitet ved å knytte komplementariteten i bestemødrenes og barnebornas utviklingsbehov til konkret samhandling i felles aktivitet.

IMPLIKASJONER FOR PRAKSIS OG FREMTIDIG FORSKNING

PRAKSIS

Denne studien ser på kulturoverføring i familien ut ifra et aktivitetsperspektiv, med vektlegging av aktivitetens helsefremmende potensial. I forhold til helsefaglig praksis søker den å gjøre oppmerksom på pasientens/ brukerens umiddelbare livskontekst, spesielt på den ressursen som barnebarn og besteforeldre kan være for hverandre. Kunnskap om aktivitetens og samhandlingsformers kulturelle relevans, samt om komplementariteten i utviklingsbehov, gir grunnlag til å vurdere den aktuelle livsfasens behov, ressurser, utfordringer og tilsvarende tilretteleggingsmuligheter i en kulturelt tilpasset praksis.

Selv om denne studien utforsket kulturoverføring mellom bestemødre og deres barnebarn, kan en forsiktig anvende resultatene i andre sammenhenger, for eksempel samarbeidsprosjekt mellom barneskoler og sykehjem/ eldrecentre. Familiær fortrolighet mellom bestemor og barnebarn gir en spesiell åpenhet for hverandre, men ved målrettet tilrettelegging av felles aktiviteter vil de eldres erfaringskompetanse og kulturell forankring også i andre sammenhenger kunne komme barna til gode. Likedan kan barnas nysgjerrighet glede og bekrefte de eldre, og fremkalle deres engasjement.

Ergoterapeuter kan anvende kunnskapen om både delte og komplementære meningsaspekter i felles aktivitet i aktivitetsanalyse og derigjennom utforme aktivitetsopplegg som møter begge generasjoners behov. Spesielt viktig i denne sammenhengen er en bevissthet rundt hele samhandlingsspekteret: Også ved lite synlig samhandling har deltagelse i situasjonen potensial til å bidra til opplevelse av tilhørighet og sammenheng gjennom tid og generasjoner.

Innsikt i grunnleggende prosesser i kulturoverføring mellom generasjonene gjelder både minoritets- og majoritetskulturer. Det synes lovende å ta i bruk begge generasjoners ressurser for hverandre i sammenheng med hverdagsrehabilitering. Hverdagsmestring er det forebyggende og rehabiliterende tankesettet som styrer hverdagsrehabilitering som arbeidsform (Ness m.fl., 2012, s. 3, 18). Det gjelder å bruke egne ressurser til å bli deltagende og meningsfullt engasjert i eget liv. Oppmerksomheten for potensialet som ligger i eldres familiære relasjoner kan inspirere til på nye måter å adressere familienettverket i et individuelt rehabiliteringsforløp. Videre vil kulturelt tilpassede aktivitetstilbud på tvers av generasjoner med fordel kunne inngå i spekteret av kommunale tilbud tilknyttet hverdagsrehabilitering.

FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING

Vellykket kulturoverføring mellom bestemødre og barnebarn ser ut til å avhenge i større grad av gjensidig tilpassing og komplementaritet i samhandling enn av en høy samhandlingsgrad i felles aktivitet. Denne hypotesen kom frem i tolkning av datamaterialet, og bør etterprøves i forskning.

I helsevesenet finnes det få prosjekter som fremmer formidling av samisk kultur mellom eldre og barn som for eksempel på ”Samisk tun” i Karasjok. Det er behov for å identifisere suksessfaktorene for slike prosjekt, for så å kunne tilrettelegge for en optimal drift av eksisterende prosjekt og igangsetting av flere.

Denne studien fokuserer på utvikling av samisk identitet mens den bare streifer temaet tokulturalitet. Økt innsikt i forhandlingsprosessene tilknyttet tokulturalitet hos personer med samisk bakgrunn vil gi bedre muligheter for å skape samfunnsmessige rammer som fremmer istedenfor hemmer en sunn identitetsutvikling. Én aktuell spørsmålsstilling i denne sammenhengen vil være: Hvor viktig er det for en samisk persons velvære og livskvalitet å kjenne tilhørighet til en konkret samisk gruppe i forhold til et avklart, men mer distansert forhold til egne røtter? Hvordan vil aktivitetsengasjement kunne bidra til å avklare egen posisjon, og hvilke utvirkninger vil en klar posisjonering ha for aktivitetsdeltagelsen?

Ved siden av hverdagslig samhandling i familien finnes det mange flere aktivitetsarenaer med relevans for utvikling av samisk kulturell identitet, for eksempel samisk kunst, kulturmønstringer, museer, samepolitikken, utdanning, duodji-kurs med flere. Feltet ligger fortsatt ganske åpent for videre forskning.

REFERANSER

- Aarseth, B. (2007). Innføring i samisk kulturhistorie. I M. Hætta, B. Aarseth, L. G. Wilks & M. J. Gaup (red.), *Håndbok i duodji - samisk håndverk* (s. 13-18). Nesbru: Forlaget Vett & Viten.
- Adjaye, J. K., & Aborampah, O.-M. (2004). Intergenerational Cultural Transmission among the Akan of Ghana. *Journal of Intergenerational Relationships*, 2(3/4), 23-38.
- Aléx, L., Hammarström, A., Norberg, A., & Lundman, B. (2006). Balancing Within Various Discourses - The Art of Being Old and Living as a Sami Woman. *Health Care For Women International*, 27(10), 873-892.
- Anttonen, P. J. (2005). *Tradition through Modernity: Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship* (vol. 15). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ball, J. (2004). As if Indigenous Knowledge and Communities Mattered: Transformative Education in First Nations Communities in Canada. *American Indian Quarterly*, 28(3/4), 454-479.
- Bals, M., Turi, A. L., Skre, I., & Kvernmo, S. (2010). Internalization Symptoms, Perceived Discrimination, and Ethnic identity in Indigenous Sami and Non-Sami Youth in Arctic Norway. *Ethnicity & Health*, 15(2), 165-179.
- Bals, M., Turi, A. L., Skre, I., & Kvernmo, S. (2011). The Relationship between Internalizing and Externalizing Symptoms and Cultural Resilience Factors in Indigenous Sami Youth from Arctic Norway. *International Journal of Circumpolar Health*, 70(1), 37-45.
- Balto, A. (1997). *Samisk barneoppdragelse i endring*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Balto, A. (2005). Traditional Sámi Child Rearing in Transition: Shaping a New Pedagogical Platform. *AlterNative: An International Journal of Indigenous Peoples*, 1(1), 86-105.
- Bergström, G. G. (2001). *Tradisjonell kunnskap og samisk modernitet: en studie av vilkår for tilegnelse av tradisjonell kunnskap i en moderne samisk samfunnskontekst*. Hovedoppgave, Universitet i Tromsø.
- Blix, B. H., Hamran, T., & Normann, H. K. (2013a). "The Old Sami" – Who Is He and How Should He Be Cared For? A Discourse Analysis of Norwegian Policy Documents Regarding Care Services for Elderly Sami. *Acta Borealia*, 30(1), 75-100.
- Blix, B. H., Hamran, T., & Normann, H. K. (2013b). Struggles of Being and Becoming: A Dialogical Narrative Analysis of the Life Stories of Sami Elderly. *Journal of Aging Studies*, 27(3), 264-275.
- Boine, E. M. (2005). *Fra far til sønn: Kjønnsperspektiv og sosial kompetanse i samisk sammenheng*. Hovedoppgave, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet NTNU, Trondheim.
- Boine, E. M. (2010). *Kulturorientert praksis: en veileder*. Tromsø: Barnevernets utviklingscenter i Nord-Norge.
- Bonder, B. R. (2001). Culture and Occupation: a Comparison of Weaving in Two Traditions. *The Canadian Journal of Occupational Therapy*, 68(5), 310-319.
- Bonder, B. R. (2006). Family Occupations in Later Life. *Journal of Occupational Science*, 13(2), 107-116.

- Bonder, B. R., Martin, L., & Miracle, A. W. (2004). Culture Emergent in Occupation. *The American Journal of Occupational Therapy, 58*(2), 159-168.
- Brown, C., & Lowis, M. J. (2003). Psychosocial Development in the Elderly: An Investigation into Erikson's Ninth Stage. *Journal of Aging Studies, 17*(4), 415-426.
- Christensen, C. (2010). Religion i Veiviseren. *DIN -Tidsskrift for religion og kultur* (1-2), 6-33.
- Christiansen, C. H. (1999). Defining Lives: Occupation as Identity: An Essay on Competence, Coherence, and the Creation of Meaning. *The American Journal of Occupational Therapy, 53*(6), 547-558.
- Cocq, C. (2008). *Revoicing Sámi Narratives: North Sámi Storytelling at the Turn of the 20th Century*. Doctoral Dissertation, University of Umeå.
- Cohen, D. J., & Crabtree, B. F. (2008). Evaluative Criteria for Qualitative Research in Health Care: Controversies and Recommendations. *Annals of Family Medicine, 6*(4), 331-339.
- Côté, J. E., & Levine, C. G. (2002). *Identity Formation, Agency, and Culture: a Social Psychological Synthesis*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Cross, T. L. (2003). Culture as a Resource for Mental Health. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology, 9*(4), 354-359.
- Darnell, R. (2009). Cross - Cultural Constructions of Work, Leisure and Community Responsibility: Some First Nations Reflections. *Journal of Occupational Science, 16*(1), 4-9.
- Eikjok, J. (2007). Gender, Essentialism and Feminism in Samiland (G. Hoogensen, oversetter.). I J. Green (red.), *Making Space for Indigenous Feminism* (s. 108-123). Black Point, Nova Scotia: Fernwood.
- Elvebakk, T. (2008). "Det skulle bygges i markan, for markafolket skulle være i lag": Om å få bo der man hører til: hverdagsliv i omsorgsbolig - om å kjenne seg hjemme. Mastergradsoppgave, Universitetet i Tromsø.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. London: Faber & Faber.
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and the Life Cycle (Original 1959)*. New York: Norton.
- Erikson, E. H., & Erikson, J. M. (1997). *The Life Cycle Completed*. New York: Norton.
- Erikson, E. H., Erikson, J. M., & Kivnick, H. Q. (1986). *Vital Involvement in Old Age*. New York: Norton.
- Farias, L., & Asaba, E. (2013). "The Family Knot": Negotiating Identities and Cultural Values through the Everyday Occupations of an Immigrant Family in Sweden. *Journal of Occupational Science, 20*(1), 36-47.
- Frank, G. (2011). The Transactional Relationship between Occupation and Place: Indigenous Cultures in the American Southwest. *Journal of Occupational Science, 18*(1), 3-20.
- Gadamer, H.-G. (1996). *The Enigma of Health* (J. Gaiger & N. Walker, oversetter). Stanford, California: Stanford University Press.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gerlach, A. J. (2012). A Critical Reflection on the Concept of Cultural Safety. *Canadian Journal of Occupational Therapy, 79*(3), 151-158.
- Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative Content Analysis in Nursing Research: Concepts, Procedures and Measures to Achieve Trustworthiness. *Nurse Education Today, 24*(2), 105-112.

- Gullestad, M. (1996). *Hverdagsfilosofier: Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Guttorm, G. (2011). Árbiediehtu (Sami Traditional Knowledge) - as a Concept and in Practice. I J. Porsanger & G. Guttorm (red.), *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics: Writings from the Árbiediehtu Pilot Prosject on Documentation and Protection of Sami Traditional Knowledge; Dieđut* (vol. 1, s. 59-76). Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi allaskuvla/ Sámi University College.
- Hagestad, G. O., & Uhlenberg, P. (2006). Should We Be Concerned about Age Segregation? Some Theoretical and Empirical Explorations. *Research on Aging*, 28(6), 638-653.
- Hakoyama, M., & MaloneBeach, E. E. (2013). Predictors of Grandparent–Grandchild Closeness: An Ecological Perspective. *Journal of Intergenerational Relationships*, 11(1), 32-49.
- Hammell, K. W. (2004). Dimensions of Meaning in the Occupations of Daily Life. *The Canadian Journal of Occupational Therapy*, 71(5), 296-305.
- Hammersley, M. (2010). Reproducing or Constructing? Some Questions about Transcription in Social Research. *Qualitative Research*, 10(5), 553-569.
- Hansen, K. L. (2011). *Ethnic Discrimination and Bullying in Relation to Self-Reported Physical and Mental Health in Sami Settlement Areas in Norway: The SAMINOR Study*. Doctoral Dissertation, University in Tromsø.
- Harper, S., Smith, P. K., & Hagestad, G. O. (2010). Editorial and Introduction. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(3), 207-218.
- Helse- og Omsorgsdepartementet. (2011). *Nasjonale helse- og omsorgsplan (2011-2015). St.meld. 16 (2010-2011)*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Helse- og Omsorgsdepartementet. (2013). *Folkehelsemeldingen. God helse - felles ansvar. St.meld. 34 (2012-2013)*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Hocking, C., Wright-St. Clair, V., & Bunrayong, W. (2002). The Meaning of Cooking and Recipe Work for Older Thai and New Zealand Women. *Journal of Occupational Science*, 9(3), 117-127.
- Howie, L., Coulter, M., & Feldman, S. (2004). Crafting the Self: Older Persons' Narratives of Occupational Identity. *The American Journal of Occupational Therapy*, 58(4), 446-454.
- Høgmo, A. (2003). Samisk fellesskap og identitet. I E. H. Eriksen (red.), *Árvvut. Árvo. Vierhtie. Samiske verdier*. (s. 209-213). Kárašjohka/ Karasjok: Davvi girji.
- Høier, J. (2008). *Moving from Everyday Life to School as a Learning Arena: an Academization of Traditional Knowledge* (Eureka Digital nr 8-2008). Eureka Forlag.
- Isajiw, W. W. (1993). *Definition and Dimensions of Ethnicity: A Theoretical Framework*. Innlegg på Joint Canada-United States Conference on the Measurement of Ethnicity
- Iwama, M. (2007). Culture and Occupational Therapy: Meeting the Challenge of Relevance in a Global World. *Occupational Therapy International*, 14(4), 183-187.
- Iwama, M. K. (2010). Cultural Perspectives on Occupation. I C. H. Christiansen & E. A. Townsend (red.), *Introduction to Occupation: the Art and Science of Living* (s. 35-55). Upper Saddle River, New Jersey: Pearson.
- Javo, C., Alapack, R., Heyerdahl, S., & Rønning, J. A. (2003). Parental Values and Ethnic Identity in Indigenous Sami Families: A Qualitative Study. *Family Process*, 42(1), 151-164.

- Karlsen, I. (2003). Eldre generelt og samiske eldre spesielt. I E. H. Eriksen (red.), *Árvvut. Árvo. Vierhtie. Samiske verdier*. (s. 223-228). Kárásjohka [Karasjok]: Davvi girji.
- Karlsen, S., & Nazroo, J. Y. (2002). Agency and Structure: the Impact of Ethnic Identity and Racism on the Health of Ethnic Minority People. *Sociology of Health & Illness*, 24(1), 1-20.
- Kemp, C. L. (2004). "Grand" Expectations: The Experiences of Grandparents and Adult Grandchildren. *The Canadian Journal of Sociology*, 29(4), 499-525.
- Kemp, C. L. (2007). Grandparent—Grandchild Ties Reflections on Continuity and Change Across Three Generations. *Journal of Family Issues*, 28(7), 855-881.
- Kent, P., & Bhui, K. (2003). Editorial: Cultural Identity and Mental Health. *International Journal of Social Psychiatry*, 49(4), 243-246.
- Klausen, A. M. (1992). *Kultur: Mønster og kaos*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Kulonen, U.-M., Pulkkinen, R., & Seurujärvi-Kari, I. (red.). (2005). *The Saami: A Cultural Encyclopaedia* (vol. 925). Helsinki: Seura.
- Kuokkanen, R. (2007). Myths and Realities of Sami Women: A Post-Colonial Feminist Analysis for the Decolonization and Transformation of Sami Society. I J. Green (red.), *Making Space for Indigenous Feminism* (s. 72-92). Black Point, Nova Scotia: Fernwood.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (T. M. Andreassen & J. Rygge, oversetter 2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvernmo, S., & Heyerdahl, S. (2003). Acculturation Strategies and Ethnic Identity as Predictors of Behavior Problems in Arctic Minority Adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 42(1), 57-65.
- Kvernmo, S., & Heyerdahl, S. (2004). Ethnic Identity and Acculturation Attitudes Among Indigenous Norwegian Sami and Ethnocultural Kven Adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 19(5), 512-532.
- Kvernmo, S. S. (2004). Mental Health of Sami Youth. *International Journal of Circumpolar Health*, 63(3), 221-234.
- Liliequist, M. (2010). Elderly Sami – Symbols of Sami Identity? The Role of Elderly in the Sami Community. *Ethnologia Scandinavica*, 40, 27-42.
- Lin, M.-C., & Harwood, J. (2003). Accommodation Predictors of Grandparent–grandchild Relational Solidarity in Taiwan. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20(4), 537-563.
- Lund, S. (2001). *Árbevierus fidnomáhttui: Sámi máhttu fidnofágain/ Frå tradisjon til yrkeskunnskap: Samisk kunnskap i yrkesfag*. Fidnopedagogihka váldofágabargu/ Hovudfagoppgåve i yrkespedagogikk, Høgskolen i Akershus.
- Lundman, B., & Graneheim, U. H. (2008). Kvalitativ innehållsanalys. I M. Grankär & B. Höglund-Nielsen (red.), *Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso- och sjukvård* (s. 159-172). Lund: Studentlitteratur.
- Luyckx, K., Schwartz, S. J., Goossens, L., Beyers, W., & Missotten, L. (2011). Processes of Personal Identity Formation and Evaluation. I V. L. Vignoles, S. J. Schwartz & K. Luyckx (red.), *Handbook of Identity Theory and Research* (s. 77-98). New York: Springer.
- Magnusson, E., & Marecek, J. (2012). *Gender and Culture in Psychology: Theories and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marie, D., Fergusson, D. M., & Boden, J. M. (2008). Ethnic Identification, Social Disadvantage, and Mental Health in Adolescence/Young Adulthood: Results of a 25 Year Longitudinal Study. *Australasian Psychiatry*, 42(4), 293-300.

- Mathisen, S. R. (2001). "Den naturlige sammen": Narrative konstruksjoner av "de andre" i norsk tradisjon. I L. A. Ytrehus (red.), *Forestillinger om "den andre": Images of Otherness* (s. 84-98). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Mattingly, C., & Lawlor, M. (2000). Learning from Stories: Narrative Interviewing in Cross-cultural Research. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 7(1), 4-14.
- Mossakowski, K. N. (2003). Coping with Perceived Discrimination: Does Ethnic Identity Protect Mental Health? *Journal of Health and Social Behavior*, 44(3), 318-331.
- Myrvoll, M. (2011). *"Bare gudsordet duger": om kontinuitet og brudd i samisk virkelighetsforståelse*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø.
- Ness, N. E., Laberg, T., Haneborg, M., Rygh, E., Granbo, R., Færevaa, L., m.fl. (2012). *Hverdagsmestring og hverdagsrehabilitering: Prosjektgruppe "Hverdagsrehabilitering i Norge"*. Rapport 28. september 2012.
- Nilsson, I., Lundgren, A. S., & Liliequist, M. (2012). Occupational Well-Being Among the Very Old. *Journal of Occupational Science*, 19(2), 115-126.
- Nystad, T., Melhus, M., & Lund, E. (2008). Sami Speakers Are Less Satisfied with General Practitioners' Services. *International Journal of Circumpolar Health*, 67(1), 116-123.
- Olufsen, B. B. (2010). *Når tradisjon blir moderne*. Mastergradsoppgave, Universitetet i Tromsø.
- Omma, L. (2013). *Ung same i Sverige. Livsvillkor, sjølvvurdering og høl̄sa*. Doktorgradsavhandling, Umeå universitet.
- Paine, R. (2003). Identitetsfloke: Same - same. I B. Bjerkli & P. Selle (red.), *Same, makt og demokrati. Sametinget og den nye samiske offentligheten*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Patton, M. Q. (1999). Enhancing the Quality and Credibility of Qualitative Analysis. *Health Services Research*, 34(5 Pt 2), 1189-1208.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods* (3rd. utg.). Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Phelan, S., & Kinsella, E. A. (2009). Occupational Identity: Engaging Socio - Cultural Perspectives. *Journal of Occupational Science*, 16(2), 85-91.
- Pickens, N. D., & Pizur - Barnekow, K. (2009). Co - occupation: Extending the Dialogue. *Journal of Occupational Science*, 16(3), 151-156.
- Pierce, D. (2009). Co-occupation: The Challenges of Defining Concepts Original to Occupational Science. *Journal of Occupational Science*, 16(3), 203-207.
- Pierce, D. E. (2003). The Sociocultural Dimensions of Occupations. I *Occupation by Design: Building Therapeutic Power* (s. 197-217). Philadelphia: F.A. Davis Company.
- Porsanger, J. (2011). The Problematisation of the Dichotomy of Modernity and Tradition in Indigenous and Sami Contexts. I J. Porsanger & G. Guttorm (red.), *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics: Writings from the Árbodiehtu Pilot Prosjekt on Documentation and Protection of Sami Traditional Knowledge; Dieđut* (vol. 1, s. 225-252). Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi allaskuvla/ Sámi University College.
- Porsanger, J., & Guttorm, G. (2011). Árbodiehtu-fágasuorggi huksen/ Building up the Field of Study and Research on Sami Traditional Knowledge (árbodiehtu). I J. Porsanger & G. Guttorm (red.), *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics: Writings*

- from the Árbiediehtu Pilot Prosject on Documentation and Protection of Sami Traditional Knowledge; Dieđut* (vol. 1, s. 13-57). Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi allaskuvla/ Sámi University College.
- Ramugondo, E. L. (2012). Intergenerational Play within Family: The Case for Occupational Consciousness. *Journal of Occupational Science*, 19(4), 326-340.
- Riley, J. (2008). Weaving an Enhanced Sense of Self and a Collective Sense of Self through Creative Textile-Making. *Journal of Occupational Science*, 15(2), 63-73.
- Rudman, D. L., & Dennhardt, S. (2008). Shaping Knowledge Regarding Occupation: Examining the Cultural Underpinnings of the Evolving Concept of Occupational Identity. *Australian Occupational Therapy Journal*, 55(3), 153-162.
- Ruyter, K. W. (2009, 06. oktober). "Medisin og helsefag". De nasjonale forskningsetiske komiteene [Online]. Hentet 29. august 2012, fra <http://www.etikkom.no/FBIB/Introduksjon/Innforing-i-forskningsetikk/Medisin-og-helsefag/>
- Sámi allaskuvla. (2008). *Samiske tall forteller 1: kommentert samisk statistikk 2008* (nr 2/2008). Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Schackt, J. (2009). *Kulturteori: innføring i et flerfaglig felt*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Seponski, D. M., & Lewis, D. C. (2009). Caring for and Learning from Each Other: A Grounded Theory Study of Grandmothers and Adult Granddaughters. *Journal of Intergenerational Relationships*, 7(4), 394-410.
- Shordike, A., & Pierce, D. (2005). Cooking up Christmas in Kentucky: Occupation and Tradition in the Stream of Time. *Journal of Occupational Science*, 12(3), 140-148.
- Sigurðardóttir, S. H., & Júlíusdóttir, S. (2013). Reciprocity in Relationships and Support Between Grandparents and Grandchildren: An Icelandic Example. *Journal of Intergenerational Relationships*, 11(2), 118-133.
- Sivertsen, E. A. (2009). *Samisk ungdom - mellom tradisjon og modernitet? Unge samers identitet*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Sjölander, P. (2011). What Is Known about the Health and Living Conditions of the Indigenous People of Northern Scandinavia, the Sami? *Global Health Action*, 4, 8457.
- Smith, C. (2010). *What Is a Person?: Rethinking Humanity, Social Life, and the Moral Good from the Person up*. Chicago: University of Chicago Press.
- Solbakk, J. T., & Biti, B. H. (2004). *Samene: En håndbok* (2. utg.). Karasjok: Davvi girji.
- Sosial- og Helsedepartementet. (2001). *Mangfold og likeverd. Regjeringens handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge 2002-2005/ Mánnggábealatvuohhta ja ovttadássásašvuohhta. Ráđđehusa dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid doaibmaplána Norgga sápmelaččaid várás 2002-2005*. Oslo: Sosial- og helsedepartementet/ Sosiála- ja dearvvašvuodadepartemeanta.
- Spears, R. (2011). Group Identities: The Social Identity Perspective. I V. L. Vignoles, S. J. Schwartz & K. Luyckx (red.), *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer.
- Springer, K. W., Mager Stellman, J., & Jordan-Young, R. M. (2012). Beyond a Catalogue of Differences: A Theoretical Frame and Good Practice Guidelines

- for Researching Sex/Gender in Human Health. *Social Science & Medicine*, 74(11), 1817-1824.
- Trommsdorff, G. (2009). Intergenerational Relations and Cultural Transmission. I U. Schönplflug (red.), *Cultural Transmission. Psychological, Developmental, Social and Methodological Aspects* (s. 126-160). Cambridge: Cambridge University Press.
- Unger, J. B. (2011). Cultural Identity and Public Health. I S. J. Schwartz, K. Luyckx & V. L. Vignoles (red.), *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer.
- Usborne, E., & Taylor, D. M. (2010). The Role of Cultural Identity Clarity for Self-Concept Clarity, Self-Esteem, and Subjective Well-Being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(7), 883-897.
- Utsi, P. M. (2007). *Traditionell kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen - relaterat til bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*. Kiruna: Sametinget, Uppsala: Centrum för biologisk mångfald.
- Vakalahi, H. F. O., Toafa, S. G., & Moala, K. O. (2008). Grandparenting in the Tongan community: a cultural model. *Journal of Intergenerational Relationships*, 6(3), 305-319.
- van Nes, F., Jonsson, H., Hirschler, S., Abma, T., & Deeg, D. (2012). Meanings Created in Co-occupation: Construction of a Late-Life Couple's Photo Story. *Journal of Occupational Science*, 19(4), 341-357.
- Vars, L. S. (2007). Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámiiid árbevirolaš máhtu?/ Hvorfor bør man og hvordan kan man bevare samenes tradisjonelle kunnskap? I J. T. Solbakk (red.), *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuogatvuohhta/ Tradisjonell kunnskap og opphavsrett* (s. 123-167). Kárášjohka/ Karasjok: Calliidlagadus.
- Vignoles, V. L., Schwartz, S. J., & Luyckx, K. (2011). Introduction: Toward an Integrative View of Identity. I V. L. Vignoles, S. J. Schwartz & K. Luyckx (red.), *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer
- Villar, F., Triadó, C., Pinazo-Hernandis, S., Celdrán, M., & Solé, C. (2010). Grandparents and Their Adolescent Grandchildren: Generational Stake or Generational Complaint? A Study with Dyads in Spain. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(3), 281-297.
- Warburton, J., McLaughlin, D., & Pinsker, D. (2006). Generative Acts: Family and Community Involvement of Older Australians. *The International Journal of Aging & Human Development*, 63(2), 115-137.
- Werner, P., Buchbinder, E., Lowenstein, A., & Livni, T. (2007). Grandmothers', Mothers' and Granddaughters' Perceptions of Grandparenthood: a Qualitative Analysis of Congruence across Generations. *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(3), 7-25.
- Whitcomb, D. A. (2012). Attachment, Occupation, and Identity: Considerations in Infancy. *Journal of Occupational Science*, 19(3), 271-282.
- Wikan, U. (1994). Folk - ikke kulturer - kan møtes. I T. D. Evans, I. Frønes & L. Kjølørød (red.), *Velferdssamfunnets barn* (s. 125-132). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Wilcock, A. A. (2006). *An Occupational Perspective of Health* (2. utg.). Thorofare, New Jersey: Slack.
- Wise, R. (2010). Intergenerational Relationship Characteristics and Grandchildren's Perceptions of Grandparent Goal Influence. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(1), 54-68.

- Wiseman, L. M., & Whiteford, G. (2007). Life History as a Tool for Understanding Occupation, Identity and Context. *Journal of Occupational Science*, 14(2), 108-114.
- Åhrén, C. (2008). *Är jag en riktig same? En etnologisk studie av unga samers identitetsarbete*. Doktorgradsavhandling, Umeå universitet.

VEDLEGG

VEDLEGG 1 – TILRÅDING AV PROSJEKTETS GJENNOMFØRING FRA NORSK SAMFUNNSVITENSKAPELIG DATATJENESTE NSD

VEDLEGG 2 – BEKREFTELSER PÅ ENDRING, NSD

VEDLEGG 3 – TAUSHETSERKLÆRING KONTAKTPERSON

VEDLEGG 4 – INFORMASJONS- OG SAMTYKKESKRIV

VEDLEGG 5 – SAMTALEGUIDE TIL ENKELTINTERVJU MED HENHOLDSVIS BESTEMOR OG BARNEBARN

VEDLEGG 6 – KODELISTE TIL TRANSKRIBERING

VEDLEGG 7 - ILLUSTRASJON AV PERSPEKTIVENE SOM INNGÅR I STUDIEN

VEDLEGG 8 - OVERSIKT OVER DOMENENE

VEDLEGG 1 – TILRÅDING AV PROSJEKTETS GJENNOMFØRING FRA NORSK SAMFUNNSVITENSKAPELIG DATATJENESTE NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 2
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Astrid Norberg
Institutionen för omvårdnad
Umeå universitet
Sverige

Vår dato: 31.08.2012

Vår ref:31274 / 3 / MAS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 29.08.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

31274	<i>Kulturformidling mellom samiske bestemødre og barnebarn</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Tromsø, ved institusjonens overste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Astrid Norberg</i>
Student	<i>Gudrun Heil</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.07.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Mads Solberg

Kontaktperson: Mads Solberg tlf: 55 58 89 28

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Gudrun Heil, Bringebærvegen 6, 9024 TOMASJORD

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kysre svarva@sv.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uio.no

Prosjektet undersøker kulturformidling mellom samiske bestemødre og barnebarn.

Utvalget består av opptil 8 besteforeldre og barnebarn. Disse rekrutteres gjennom personlig nettverk og via snøballmetoden. Personvernombudet anbefaler at den som formidler kontakt med respondenten innhenter samtykke til at student tar kontakt eller at respondenten selv kontakter student.

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes skriftlig samtykke basert på skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger. Personvernombudet finner informasjonsskrivet tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår.

Ombudet forutsetter at dersom det inkluderes barn i utvalget under 15 år må det innhentes samtykke fra barnets foreldre/foresatte.

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om rasemessig eller etnisk bakgrunn, eller politisk, filosofisk eller religiøs oppfatning jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 a).

Ombudet forutsetter at det ikke registreres personidentifiserende opplysninger om tredjeperson i intervjuene og anbefaler studenten å gjøre utvalget oppmerksom på dette i forkant av intervjuet.

Innsamlede opplysninger registreres på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at veileder og student setter seg inn i og etterfølger Universitetet i Tromsø sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc til oppbevaring av personidentifiserende data.

Prosjektet skal avsluttes 01.07.2013 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.

VEDLEGG 2 – BEKREFTELSER PÅ ENDRING, NSD

Fra: Linn-Merethe Rød <linn.rod@nsd.uib.no>

Dato: 20. desember 2012 10.41.08 GMT+01.00

Til: gudrun.heil@online.no

Kopi: astrid.norberg@nurs.umu.se

Emne: Prosjektnr: 31274. Kulturformidling mellom samiske bestemødre og barnebarn

BEKREFTELSE PÅ ENDRING

Viser til innsendt endringsmelding for prosjektet. Personvernombudet har registrert følgende endringer:

- Utvalget vil bestå kun av barnebarn (over 18 år), dersom det blir vanskelig å få tak i informantpar barnebarn-bestemor. - Området for rekruttering utvides, og det vil benyttes flere rekrutteringskanaler. - Enkeltintervjuene følges eventuelt opp med fokusgruppeintervjuer.

Ombudet finner informasjonsskrivene tilfredsstillende, og har ingen ytterligere kommentarer til endringene.

Ta gjerne kontakt dersom noe er uklart.

--

Vennlig hilsen

Linn-Merethe Rød

Seniorrådgiver

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

Personvernombud for forskning

Harald Hårfagres gate 29, 5007 BERGEN

Tlf. direkte: (+47) 55 58 89 11

Tlf. sentral: (+47) 55 58 81 80

Faks: (+47) 55 58 96 50

E-post: Linn.Rod@nsd.uib.no

www.nsd.uib.no/personvern

Fra: Linn-Merethe Rød <linn.rod@nsd.uib.no>

Dato: 31. mai 2013 15.43.30 GMT+02.00

Til: gudrun.heil@online.no

Kopi: astrid.norberg@nurs.umu.se

Emne: **Prosjektnr: 31274. Kulturformidling mellom samiske bestemødre og barnebarn**

BEKREFTELSE PÅ ENDRING

Viser til innsendt statusrapport for prosjektet. Personvernombudet har nå registrert 31.12.2013 som ny dato for prosjektslutt og anonymisering av data. Vi vil da rette en ny statushenvendelse.

Ta gjerne kontakt dersom noe er uklart.

--

Vennlig hilsen

Linn-Merethe Rød

Seniorrådgiver

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

Personvernombud for forskning

Harald Hårfagres gate 29, 5007 BERGEN

Tlf. direkte: (+47) 55 58 89 11

Tlf. sentral: (+47) 55 58 81 80

Faks: (+47) 55 58 96 50

E-post: Linn.Rod@nsd.uib.no

www.nsd.uib.no/personvern

Fra: Linn-Merethe Rød <linn.rod@nsd.uib.no>

Dato: 23. januar 2014 13.52.04 GMT+01.00

Til: gudrun.heil@online.no

Kopi: astrid.norberg@uit.no

Emne: Prosjektnr: 31274. Kulturformidling mellom samiske bestemødre og barnebarn

BEKREFTELSE PÅ ENDRING

Viser til innsendt endringsmelding av 02.01.14 for prosjektet. Personvernombudet har nå registrert 31.12.2015 som ny dato for prosjektslutt og anonymisering av data. Vi vil da rette en ny statushenvendelse. Vi har videre registrert at utvalget informeres om utsatt dato for anonymisering av innsamlede opplysninger.

Ta gjerne kontakt dersom noe er uklart.

--

Vennlig hilsen

Linn-Merethe Rød

Seniorrådgiver

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

Personvernombud for forskning

Harald Hårfagres gate 29, 5007 BERGEN

Tlf. direkte: (+47) 55 58 89 11

Tlf. sentral: (+47) 55 58 81 80

Faks: (+47) 55 58 96 50

E-post: Linn.Rod@nsd.uib.no

www.nsd.uib.no/personvern

VEDLEGG 3 – TAUSHETSERKLÆRING KONTAKTPERSON

TAUSHETSERKLÆRING

Jeg formidler kontakt til potensielle informanter i studien om ”kulturformidling mellom samiske bestemødre og barnebarn” som gjennomføres av Gudrun Heil, masterstudent i helsefag ved universitetet i Tromsø. Med dette forplikter jeg meg til taushet med hensyn til identiteten av mulige informanter.

Dato: _____

Navn (blokkbokstaver): _____

Signatur: _____

VEDLEGG 4 – INFORMASJONS- OG SAMTYKKESKRIV

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med en masteroppgave

Denne forespørselen gjelder deltagelse i en intervjustudie. Tema for studien er samisk hverdagsliv og formidling av kultur mellom samiske bestemødre og deres (kvinnelige) barnebarn.

Det undersøkes hvilke aktiviteter som har en plass i samhandling mellom generasjonene – både tradisjonelle samiske aktiviteter og andre, og hvilken betydning aktivitetene og samhandlingen rundt disse har for den enkelte. Spørsmålsstillingen skal undersøkes gjennom intervjuer med samiske bestemødre og barnebarn. Som informanter ønskes det 3 bestemødre som er over 60 år gammel og barnebarna deres, 3 kvinner i alderen 18-30 år.

Jeg er ergoterapeut og masterstudent i helsefag ved Universitetet i Tromsø og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Jeg er interessert i å høre om opplevelser og synspunkter til samiske kvinner som er opptatt av formidling av samisk kultur. Jeg håper at denne type kunnskap om samisk hverdagsliv og kultur blant annet kan være nyttig under utforming av kultursensitive aktivitetsopplegg i helsevesenet.

Jeg selv er tysk, men har bodd i Norge i 12 år nå. Jeg har bare så vidt begynt å lære meg samisk, derfor er det lagt opp til intervju på norsk. Du som er interessert i å delta i intervju bør være fortrolig med å snakke norsk, slik at du føler deg komfortabel med å fortelle om erfaringer og uttrykke personlige synspunkter om temaet på norsk.

Jeg ønsker å først intervjuer henholdsvis bestemora og barnebarnet hver for seg. Spørsmålene vil dreie seg om erfaringer med aktiviteter som vurderes som viktig for formidling av samisk kultur, og som bestemora og barnebarnet på en eller annen måte har vært felles om. Herved vil jeg spesielt ha fokus på tidsrommet da barnebarnet var i barneskolealder. I et senere intervju med bestemora og barnebarnet i lag ønsker jeg å få frem en felles samtale om sammenfallende og fra hverandre avvikende synspunkter som har blitt uttrykt i det første intervjuet. I dette siste intervjuet vil vi altså være 3 personer i lag. Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Ett intervju vil ta omtrent 1 – 1½ time, og vi blir sammen enige om tid og sted.

Lydopptakene fra intervjuene blir skrevet ordrett ned, og jeg ser det gjerne – hvis du ønsker dette – om du leser gjennom nedskriften for å sjekke at alt du har sagt er kommet rett med.

Det er frivillig å være med i undersøkelsen og du kan når som helst underveis trekke deg uten å måtte begrunne dette nærmere og uten at dette får noen negative konsekvenser for deg. I så fall blir opplysningene som du har gitt slettet, hvis de ikke allerede er inngått i analysen. Du kan trekke deg uavhengig av om din bestemor/ ditt barnebarn ønsker å opprettholde deltagelsen i undersøkelsen. Det er ingen andre enn jeg som vil få tilgang til personidentifiserbare opplysninger. Jeg er underlagt taushetsplikt og opplysningene vil bli behandlet konfidensielt. Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Masteroppgaven forventes å være avsluttet sommeren 2013. Når oppgaven er ferdig, slettes opptakene, mens de anonymiserte utskriftene av opptaket oppbevares i 3 år fremover. Hvis du ønsker, informerer jeg deg gjerne om resultatene av undersøkelsen etter avsluttet oppgave.

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, er det fint om du samsnakkes med bestemora/ barnebarnet ditt, som også har fått utlevert samme forespørselen som du. Hvis dere begge ønsker å delta i undersøkelsen, ber jeg dere å skrive under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sende den til meg i vedlagte svarkonvolutt innen

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på 995 40 993, eller sende en e-post til gudrun.heil@uit.no. Du kan også kontakte min veileder Astrid Norberg, professor II og veileder ved Institutt for Helse- og omsorgsfag, på følgende e-post-adresse: astrid.norberg@nurs.umu.se .

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Om du vil forhøre deg om personvernspørsmål rundt prosjektet, kan du gjerne ta kontakt med NSD på tel. 55 58 81 80.

Med vennlig hilsen

Gudrun Heil

e-post: ghe012@uit.no

tlf.: 995 40 993

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt skriftlig informasjon og er villig til å delta i studien om kulturformidling mellom samiske bestemødre og barnebarn.

Bestemor:

Dato..... Signatur.....

Telefonnummer..... evt. e-post:.....

Barnebarn:

Dato..... Signatur.....

Telefonnummer..... evt. e-post:.....

VEDLEGG 5 – SAMTALEGUIDE TIL ENKELTINTERVJU MED HENHOLDSVIS BESTEMOR OG BARNEBARN

SAMTALEGUIDE BESTEMOR

<p>Åpning</p>	<p>Presentasjon.</p> <p>Takk for å stille.</p> <p>Intervju – fremgangsmåte:</p> <p style="padding-left: 40px;">Liste med spørsmål – for å sjekke at alt er med.</p> <p style="padding-left: 40px;">Følg din egen tråd.</p> <p style="padding-left: 40px;">Jeg spør mer, der det blir viktig for meg å forstå bedre. Noterer underveis – huske hele situasjonen.</p> <p style="padding-left: 40px;">Lydbånd på.</p> <p>Temaet er kulturformidling mellom samiske bestemødre og barnebarn - Hvordan det foregår i hverdagen, i både tradisjonelle samiske aktiviteter og andre.</p> <p>Først noen spørsmål om din bakgrunn,</p> <p>for å skjønne bedre det du forteller senere.</p> <p>Så høre helt konkret om ting som du og barnebarnet ditt har vært felles om.</p>
<p>Bakgrunn for aktivitet</p>	<p>følge opp tilsvarende skjema om generell informasjon</p>
<p>Aktivitet med barnebarnet</p>	<p>Når du tenker på tiden hvor NN var rundt 6-12 år gammel, på det du har gjort i lag med henne, og det som du har vist henne, eller ting hun har gjort som du ble opptatt av:</p> <p>Husker du noe som du nå skjønner var viktig for deg?</p>
<p>Aktiviteten og situasjonen</p>	<p>Kan du fortelle litt om ... (aktiviteten)?</p> <p style="padding-left: 80px;">type aktivitet, hensikt, hvor/når/hvordan vanligvis?</p> <p>Hvordan var det når ...?</p> <p style="padding-left: 80px;">Hvem gjorde hva hvordan? Hvor, når, hva rundt?</p>

<p>Motivasjon og betydning</p> <p>– situasjonen</p>	<p>Hva gjorde at det var dette dere gjorde i lag/ som du viste/ som du var med på...?</p> <p>Hvordan likte du ...?</p> <p>Hva betyr det for deg, at du og NN ...?</p> <p>Nå? Betydde den gang?</p> <p>Hva betyr det for deg, det å lære dette her bort? Hvordan har opplevelsene evt. bidratt til at du er den du er i dag?</p> <p>Personlig? Som bestemor? Som same?</p>
<p>Aktivitet som ikke fant sted</p>	<p>Er det noen tradisjonelle aktiviteter som du kan mye om, som du <u>ikke</u> har formidlet videre?</p> <p>Hvorfor, tror du (f.eks. ikke aktuelt, ikke nyttig, ikke verdifult lenger, „skadelig“)?</p> <p>Hva synes du om dette i dag?</p>
<p>Motivasjon og betydning</p> <p>– aktiviteten selv</p>	<p>Hvilken betydning har ... (aktiviteten/e) for deg?</p> <p>Personlig, i samisk kultur, overfor andre? „typisk samisk“?</p> <p>Hva betyr det for deg, å kunne (gjøre/ noe om) ... ?</p> <p>Personlig? I.f.t. vise samisk kultur/ reaksjoner?</p>
<p>Kulturformidling</p> <p>– på generelt plan</p>	<p>Denne kulturformidlingen til barnebarnet som du fortalte om, hvordan var den lik/ annerledes enn den du ga barna dine? Den andre ga? Den du selv opplevde?</p> <p>Vil du si noe om hvordan du tenker mer generelt rundt formidling av samisk kultur mellom besteforeldre og barnebarn?</p> <p>Mellom den eldre og den yngre generasjonen?</p>
<p>Avrundning</p>	<p>Nevne noen av hovedpunktene intervju har gitt meg innsikt i.</p> <p>Kanskje du vil kommentere dette?</p> <p>Har du noe mer, eller annet, som du gjerne vil si eller spørre før vi avslutter?</p> <p>Takk. Lydbånd av.</p>
<p>Fremover</p>	<p>Ønske om å lese gjennom utskrift - sjekke om jeg har fått alt riktig med?</p> <p>Felles samtale.</p>

SAMTALEGUIDE BARNEBARN...

... følger samme mønster, men er tilpasset i følgende punkter:

Åpning	... Så høre helt konkret om ting som du og bestemora har vært felles om.
Bakgrunn for aktivitet	
Aktivitet med bestemora	Når du tenker på tiden hvor du var rundt 6-12 år gammel, husker du noe som bestemora di har gjort eller noe dere var felles om som du nå skjønner var viktig for deg?
Aktiviteten og situasjonen	... Hvordan var det når dere/ når bestemora...? Hvem gjorde hva hvordan? Hvor, når, hva rundt?

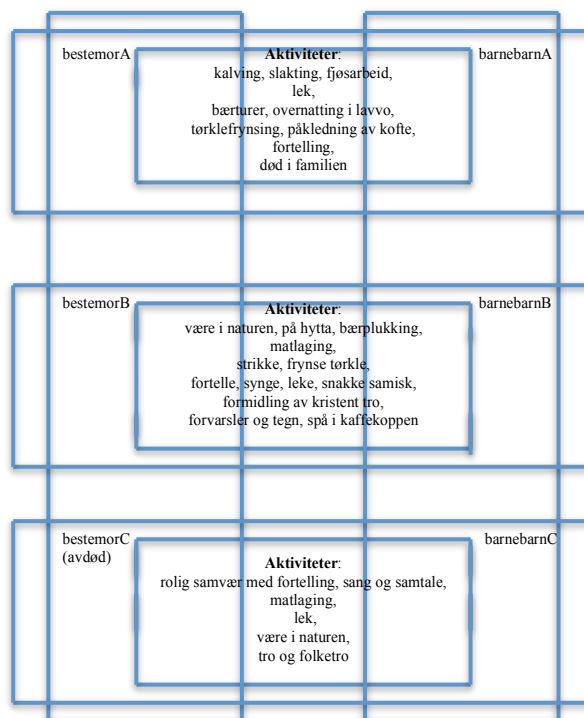
Motivasjon og betydning – situasjonen	Hva gjorde at du var med ...? ... Hva betyr det for deg, at du og bestemor ...? Nå? Betydde den gang? Hvordan har disse opplevelsene bidratt til at du er den du er i dag? Personlig? som same?
Aktivitet som ikke fant sted	Har noen av de tradisjonelle aktivitetene som bestemor „kan“, <u>ikke</u> blitt videreformidlet? ...
Motivasjon og betydning – aktiviteten selv	...
Kulturformidling – på generelt plan	Denne kulturformidlingen fra bestemor som du fortalte om, hvordan var den lik/ annerledes enn den fra foreldrene? Fra andre? ...
Avrunding	...
Fremover	...

VEDLEGG 6 – KODELISTE TIL TRANSKRIBERING

tilpasset på grunnlag av Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009), s. 190f.

N	navn
X	informantens bodsted
Y	annet sted
(.)	lite hull i eller mellom ytringer, liten pause.
(pause)	pause, kan inneholde småytringer som „ja“, „akkurat“, „mmh“ og lignende
/	etter en ytring som blir litt hengende i rommet, evt. hvor setningen fortsettes på en annen måte enn hvordan den ble påbegynt.
[start på en overlapping
]	slutt på en overlapping
[[N: xxx]]	dialogpartnerens innskyvning i hovedtalerens tale
...	påbegynte ord
<i>ord</i>	betoning
()	utskriveren hører ikke hva som blir sagt, talen er uforståelig eller gir ikke meningssammenheng, for eksempel slik som når man leter etter ord før man har funnet den rette formuleringen
(())	utskriverens beskrivelse, ikke transkripsjon
m-hm	bekreftende form for mmh-ing (likbetydende med „ja“), i forskjell til nøytral eller overveiende „mmh“.
mmh	nøytral eller overveiende „mmh“.

VEDLEGG 7 - ILLUSTRASJON AV PERSPEKTIVENE SOM INNGÅR I STUDIEN

VEDLEGG 8 - OVERSIKT OVER DOMENENE

Tekst som omhandler direkte samhandling og beskrivelse av aktivitet:

- mat (kjøtt, annen matlaging)
- tur (bærtur, flere turer, lavvo, hytta)
- håndarbeid (kofte, frynse, strikke, klestradisjoner, mer håndarbeid)
- annen hverdag (forskjellige aktiviteter)
- sang og fortelling (sang, fortelle, snakke samisk)
- helse, død, tro, folketro
- være med, i lag

Tekst som omhandler motivasjon til og betydning av aktiviteten og/ eller samhandlingen:

- mening enkeltaktiviteter
- være i lag, 1. og 3. generasjon
- være i lag, ellers
- interesse
- kompetanse
- hvordan blitt den jeg er
- huske tidligere tider
- videreføre
- det samiske

Resterende tekst:

- være samisk i Norge, være norsk i samisk område, være norsk og samisk
- forhold norsk – samisk
- samisk kultur
- kjønn og aktivitet
- tidligere tider
- annet